Petar Korunić

ISBN 0353-295X
RADOVI – Zavod za hrvatsku povijest
Vol. 30, Zagreb 1997.

UDK 32-05 Kvaternik, E.
Izvorni znanstveni rad

Hrvatska državna ideja E. Kvaternika 1861. godine: program o organizaciji hrvatske države

Nastavljajući istraživanja o hrvatskoj državnopravnoj tradiciji, autor u ovom radu detaljano analizira nacionalno-politički program E. Kvaternika iz 1861. godine.

I.

»Samostalne države, osim drugovanja koristi, moraju se i za saveznike državne brinuti; u političkoj pako svezi živući, ako misle da bi se – ma i protiv njihove želje ili volje bilo – sveza državna, koja ih spaja, rastepsti mogla, dužni su za vremena pobrinuti se: razborito misliti o budućim državnim svezama.« (E. Kvaternik, *Politička razmatranja na razkrižju hrvatskoga naroda,* sv. I, Zagreb 1861.)

Eugen Kvaternik podnio je na Hrvatskom saboru 1861, kao »narodni zastupnik«, prijedlog »Zakonskog članka« o državnopravnom odnosu hrvatske države, tj. trojedne Kraljevine Hrvatske prema Austriji i Kraljevini Ugarskoj.[1] Bio je to prijedlog o rješenju najvažnijih političkih problema o kojima se raspravljalo na saborskim sjednicama.

Osnovna zadaća Hrvatskog sabora 1861. godine bila je da predloži novi državnopravni položaj trojedne Kraljevine Hrvatske kao *hrvatske države* u Monarhiji, da formulira i ostvari autonomiju, tj. *samostalnost* i *nezavisnost* hrvatske državnosti, te da svojim *zakonskim osnovama* izmijeni i modernizira hrvatsku državu na području organizacije hrvatske političke zajednice, političkog sustava uopće, građanskog društva, kulture, gospodarstva, uprave, sudstva, školstva i temeljnih nacionalnih političkih i kulturnih institucija.[2]

Hrvatski političari svih profila, nakon sloma neoapsolutizma, a osobito zastupnici na Saboru 1861, u brojnim programatskim spisima i prijedlozima zahtijevaju političko okupljanje hrvatskoga naroda unutar ujedinjene Kraljevine Hrvatske kao *samostalne i nezavisne hrvatske države*. Predlagali su njezinu političku i državnu organizaciju unutar suvre-

---

[1] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 169-181; Kvaternik 1861: Govor.

[2] Usp., osnovnu literaturu o tome: Gross-Szabo 1992; Šidak i drugi 1968; Polić 1899; Krestić 1969; Šidak 1973; Karaman 1972; Korunić 1986.

menog građanskog društva, novog pravnog i parlamentarnog sustava, te unutar novih međunarodnih odnosa u Monarhiji.

Bio je to u svojim osnovama *hrvatski nacionalno-politički i socijalni program* oko kojeg su se, kao osnovnog cilja hrvatske nacionalne politike, okupili svi javni djelatnici iako su u mnogim pojedinostima zastupali različita rješenja i politička načela. Osnovni ciljevi tog programa bili su zahtjevi: da se svi segmenti hrvatskoga naroda – na njegovom cjelokupnom etničkom, povijesnom i političkom prostoru – ujedine u *jedan politički narod;* da se sve hrvatske historijske pokrajine ujedine u jednu cjelovitu *političku zajednicu*, u ujedinjenu trojednu Kraljevinu Hrvatsku; da se ta politička zajednica formira i organizira kao moderna država, kao samostalna i nezavisna trojedna Kraljevina Hrvatska, i to na temeljima vlastite povijesne i prirodne/etničke zajednice, da se modernizira na svim područjima javnog života u okviru suvremenog građanskog društva te novog pravnog i parlamentarnog sustava; da ujedinjena Kraljevina Hrvatska, kao nezavisna i u svemu samostalna država, putem novih međunarodnih ugovora stupi u savez s drugim nacionalnim državama u Monarhiji, razumije se unutar demokratske (kon)federacije.

Od 1860. do 1861. godine, hrvatski političari i javni djelatnici taj temeljni nacionalni program, i time individualnost i identitet hrvatskoga naroda, osnivaju ne samo na suvremenim pravnim i političkim načelima već prije svega na njegovoj povijesnoj zajednici: na hrvatskoj državnopravnoj tradiciji. Na temeljnim strukturama te tradicije, koju unose u nacionalni program i na suvremenim političkim načelima oni traže novu kulturnu, političku i državnu organizaciju hrvatskoga naroda, zahtijevaju nezavisnost i samostalnost hrvatske države.[3] Zato oni hrvatsku državnopravnu tradiciju sustavno istražuju i njezine vrijednosti unose u nacionalne programe. Tada su izišla i Kukuljevićeva *Iura Regni.*[4] Napokon, državnopravna tradicija sadržana je gotovo u svim saborskim dokumentima, a posebno u saborskoj *Adressi.*[5] Sve to sadrži i spomenuti prijedlog »Zakonskog članka« E. Kvaternika. Uz *Adressu* to je najcjelovitiji i najzreliji nacionalno-politički program koji se pojavio na Saboru 1861. godine.

U prijedlogu »Zakonskog članka« E. Kvaternik izlaže uzajamno povezane: osnove hrvatske državnopravne tradicije; strukturu i razvoj hrvatske državnosti; program o formiranju i organizaciji hrvatske države i prijedlog rješenja državnopravnih odnosa hrvatske države i/ili trojedne Kraljevine Hrvatske prema Austriji i prema Kraljevini Ugarskoj i time spram bilo koje druge političke zajednice, u okviru međunarodnoga prava i međunarodne pravne regulative. Sve te programske cjeline uzajamno su povezane.

Program E. Kvaternika blizak je nacionalno-političkom programu koji je tada zastupala većina hrvatskih političara i Sabor u cjelini. Pa ipak, u nekim važnim stavovima, pogotovo kada je riječ o načinu i putu ostvarenja tog programa, Kvaternikov se prijedlog »Zakonskog članka« znatno razlikuje od drugih programa.

E. Kvaternik je prijedlog »Zakonskog članka« podnio na Saboru 18. lipnja 1861. godine, istoga dana kada je održao i veliki govor. U njemu je ustao protiv prijedloga za realnu uniju, tj. za »uži politički savez« ujedinjene Hrvatske s Ugarskom i zalagao se za stvaranje novog međunarodnog ugovora između Kraljevine Hrvatske i Kraljevine Ugarske koji bi hrvatskoj državi omogućio potpunu političku i ekonomsku samostalnost i nezavisnost, odno-

---

[3] Usp., o tome: Korunić1995: ČSP 1; Korunić 1995: ČSP 2.

[4] Kukuljević: *Jura regni*, sv. I-II.

[5] Usp., o tome: Korunić 1995: ČSP 2.

sno suverenitet. Njegov je saborski govor i prijedlog »Zakonskog članka« odmah potom objavio list *Pozor*. U *Dnevniku sabora* objavljeni su Kvaternikov saborski govor i taj prijedlog.[6] Zatim su D. Kušlan i M. Šuhaj u saborskim spişima iz 1861. objavili samo njegov prijedlog »Zakonskog članka«.[7] Nakon raspuštanja Hrvatskog sabora 1861. godine izišli su taj Kvaternikov govor i »Zakonski članak« u posebnom izdanju.[8]

Prema tom posebnom izdanju iz 1861. godine, nakon sto i deset godina, ponovo je Kvaternikov saborski govor zajedno s prijedlogom »Zakonskog članka« priredila Lj. Kuntić.[9] Napokon je Kvaternikov »Zakonski članak« objavio T. Macan.[10]

Prijedlog »Zakonskog članka« E. Kvaternika izazivao je zanimanje mnogih generacija. Gotovo svaki povjesničar, koji je proučavao to razdoblje Hrvatske, morao je raspravljati i o Kvaternikovim stavovima. Pa ipak, trebalo je proći više od sto godina da se ovi dokumenti počnu znanstveno proučavati. O tom Kvaternikovom prijedlogu prvi je pisao M. Polić u knjizi *Parlamentarna povijest Hrvatske*.[11] Zadovoljio se, međutim, samo općim napomenama i nije ga detaljnije analizirao. Nisu to učinili ni drugi autori koji su ga slijedili.[12]

Tek je Lj. Kuntić detaljnije istraživala Kvaternikov saborski govor i njegov prijedlog »Zakonskog članka« i to u više radova.[13] Najveću je pažnju tim dokumentima posvetila u disertaciji.[14] Zatim je »Zakonski članak« i saborski govor analizirala M. Gross u knjizi *Povijest pravaške ideologije*.[15] Obje autorice (Lj. Kuntić i M. Gross) dokumente promatraju unutar cjelokupne Kvaternikove političke misli i ideologije. Taj je dokument napokon analizirao i J. Šidak u okviru šire hrvatske političke misli.[16]

Iako su potonji historičari (Kuntić, Gross i Šidak) istakli povijesnu i političku vrijednost Kvaternikova prijedloga »Zakonskog članka«, oni ipak taj dokument nisu u cjelini analizirali. Budući da su ga promatrali u okviru šire problematike, navodili su i analizirali samo neke njegove dijelove. Nisu uočili sve aspekte političkog programa. Stoga je znanstveno opravdano da u cjelini analiziramo taj značajan dokument.

Kada je riječ o dugotrajnim procesima, kao što je pojava i razvoj nacije, neosporno je da se u 19. stoljeću vjeruje kako postoji snažna *interakcija* između *povijesnih vrijednosti* (pravnih, državnih, političkih, društvenih, institucionalnih i kulturnih) koje posjeduje jedan narod, na jednoj strani, te *političkih i društvenih promjena* koje nastaju tijekom društvene mobilizacije tog naroda, na drugoj strani. Riječ je o utjecaju povijesnih vrijednosti i historijske metode na promjene i razvoj društva i društvenih struktura, na promjene kulturnog, političkog i državnog sustava, na organizaciju nacionalnih kulturnih i političkih institucija, na razvoj gospodarstva i nacionalnih pokreta, te na formiranje nacija. Tu historij-

6 Dnevnik Sabora 1861, 184-210; taj je dokument ovdje objavljen pod naslovom: »Zakonski članak«.

7 »Zakonski predlog narod. zastupnika Eugena Kvaternika o odnošaju troj. kraljevine prama Austriji i Ugarskoj«, Spisi saborski 1861, sv. II, 169-181.

8 Posebno izdanje Kvaternikova govora i prijedloga »Zakonskog članka« u: Kvaternik 1861: Govor.

9 Kvaternik 1971: *Polit. spisi*, 320-379, Govor nije potpun, i Zak. članak, 380-408.

10 Macan 1992.

11 Polić 1899, prvi dio, 40-42.

12 Horvat 1940.

13 Kuntić 1959, 65-91; Kuntić 1954; Kuntić 1969, 73-81.

14 Kuntić 1961: *Disertacija*. Nalazi se u NSB i u Arhivu Filozofskog fakulteta.

15 Gross 1973, 78-83.

16 Šidak i drugi 1968, 21; Šidak 1973, 53, 328 i 353.

sku metodu, na različitim razinama, u obliku historicizma, primjenjivali su i u Hrvatskoj različite društvene grupe, elite, intelektualci, znanstvenici, političari i državnici. Najčešće je bila zastupljena u različitim ideologijama. Nužno je stoga istražiti utjecaj historijske metode, i utjecaj takvih ideologija, na povijesne procese i promjene. Pri tome je važno istaći da je političaru/ideologu, koji primjenjuje historijsku metodu u svome programu i u političkoj akciji, povijesna istina relativna.

Povijesne promjene nastaju u procesu promjene strukture društva i promjene političkoga sustava i obrnuto. Promjene jednoga elementa strukture (strukture društva te političkog i/ili državnog sustava) dovodi do promjene čitave strukture i time do značajnih promjena povijesnih tokova i procesa. Navedimo jedan primjer: promjena društva i društvenih struktura (unutar razvoja građanskog društva) i promjene političkoga i državnog sustava (unutar pravnog i parlamentarnog sustava i organizacije nacionalnih država) dovelo je do promjene čitavog sustava i struktura na svim područjima javnoga života jednog naroda. Riječ je o promjenama i modernizaciji uprave, sudstva, školstva, organizaciji nacionalnih kulturnih i političkih institucija, o razvoju gospodarstva, urbanih sredina itd.

Promatrano s tog gledišta, s gledišta društvenih i povijesnih promjena i procesa, Kvaternikov je prijedlog »Zakonskog članka« sadržavao program o značajnim političkim i državnim promjenama koje bi dovele do formiranja i organizacije samostalne i nezavisne hrvatske države i do stvaranja novih državnopravnih odnosa u Monarhiji: dovele bi do strukturiranja novih *nacionalnih država* i do organizacije novih *političkih zajednica* na srednjoevropskom prostoru. Da bi opravdao taj nacionalni program, Kvaternik se oslanja na hrvatsku državnopravnu tradiciju, koju promatra kao temeljni pravni i politički sustav vrijednosti na kojem gradi novi politički program. Na osnovnim vrijednostima te tradicije, koju unosi u program, tražio je novu političku i državnu organizaciju hrvatskoga naroda: formiranje i organizaciju samostalne i nezavisne hrvatske države i njezinih nacionalnih institucija, osobito organizaciju njezine zakonodavne i izvršne vlasti.

Postoji, međutim, samo donekle drugačija interpretacija. Jer iako M. Gross hrvatsku državnopravnu tradiciju promatra ili kao »dogmu« i/ili kao ideologiju s negativnim obilježjem,[17] ona ipak tu tradiciju vidi i kao vrlo složeni pravni i politički sustav vrijednosti na kojem su hrvatski političari gradili nacionalni i politički program.[18] Dok M. Gross Kvaternikov »Zakonski članak« ispravno naziva »prijedlogom«, jer je to doista bio samo prijedlog za rješenje političkih i državnopravnih odnosa, dotle Lj. Kuntić i J. Šidak taj dokument vide kao »nacrt ustava«. Štoviše, J. Šidak na više mjesta izričito tvrdi da je riječ o »nacrtu ustava za samostalnu Hrvatsku« ili o »opširnom zakonskom nacrtu s ustavnim obilježjem«.[19] Ispravnije je međutim ako kažemo da je riječ o hrvatskom nacionalno-političkom programu za samostalnu i nezavisnu hrvatsku državu a ne o »ustavu«.

II.

E. Kvaternik je već 1859. godine u knjizi *La Croatie et la confédération italienne* izložio osnove hrvatskog nacionalno-političkog programa koji je promatrao unutar šire evropske politike.[20] Knjigu je pisao uoči velikih evropskih sukoba, u nadi da će u promjenama

---

17 Usp., o tome: Gross 1973; Gross-Szabo 1992, 129-189.

18 Usp., o tome: Korunić 1995: ČSP 2; Korunić 1995: ČSP 1.

19 Kuntić 1959, 73; Šidak 1973, 53, 328 i 352.

20 Kvaternik 1859: *La Croatie.*

koje nastaju riješiti i *hrvatsko pitanje*. Knjiga *La Croatie* izišla je, međutim, iz tiska dva tjedna nakon mira što su ga sklopili francuski i austrijski car u srpnju 1859. godine poslije poraza austrijske vojske kod Magenta i Solferina.

U knjizi je Kvaternik hrvatskoj politici postavio dugoročne ciljeve.[21] Planirao je da *hrvatsko pitanje* približi Evropi i evropskoj politici; da Evropi pokaže značenje hrvatskoga naroda i njegovu težnju da se pridruži evropskoj civilizaciji. Bio je uvjeren da hrvatski narod samo putem evropske politike i evropskih saveznika može ostvariti *prirodno i povijesno pravo* i da kao *suveren narod* organizira ujedinjenu trojednu Kraljevinu Hrvatsku kao samostalnu i nezavisnu državu. Kvaternik je kanio evropskoj javnosti pokazati da hrvatski narod mora postati važan činilac u rješavanju *istočnog pitanja*. Mislio je da tu povijesnu zadaću hrvatski narod može ostvariti tek onda kada se kao *suveren narod* organizira unutar vlastite slobodne i nezavisne države. Bio je uvjeren da hrvatski narod to ne bi radio samo zbog vlastitog interesa nego i u interesu evropske politike i njezinih ciljeva.

Prema tome, mislio je da samo osloncem na hrvatski narod i jaku hrvatsku državu evropska politika može ostvariti interese na Sredozemlju i na Balkanu. Da bi u to uvjerio Evropu, on ističe povijesnu ulogu hrvatskoga naroda u obrani evropske civilizacije i kulture u prošlosti a istu joj je zadaću namijenio i u budućnosti. Zato je evropska politika, zaključio je Kvaternik, a u interesu slobode i načela narodnosti, dužna pomoći hrvatskome narodu da ostvari svoje povijesne ciljeve: da se politički i nacionalno organizira unutar ujedinjene trojedne Kraljevine Hrvatske kao samostalne i nezavisne države. To je ne samo prirodno nego i povijesno pravo hrvatskoga naroda. Da bi to dokazao Kvaternik se poziva na hrvatsku državnopravnu tradiciju koju promatra kao sustav vrijednosti na kojem traži one političke i pravne vrijednosti koje hrvatskome narodu, unutar evropske politike i međunarodnoga prava, mogu osigurati pravo na formiranje i organizaciju hrvatske države. Kvaternik je bio uvjeren da hrvatski narod mora prihvatiti tu veliku ulogu koju mu je dodijelila providencija i opća sudbina čovječanstva: to je njegova povijesna misija. Smatrao je da se hrvatska nacija mora formirati kao i svaka druga evropska nacija: na vlastitoj *povijesnoj zajednici*, tj. na skupnim nacionalnim institucijama te povijesne zajednice. Knjiga *La Croatie* stoga predstavlja prvi jasno formuliran hrvatski nacionalno-politički program.[22] Kvaternik taj nacionalno-politički i socijalni program, zasnovan na načelima suvremene evropske politike, na načelu slobode i jednakosti, na prirodnom pravu, narodnom suverenitetu, na idejama građanskoga društva te na pravnom i parlamentarnom sustavu, temelji i na tradiciji hrvatske politike za revolucije 1848-49. godine. No, po tome se ne razlikuje od drugih suvremenika.[23]

Poslije poraza Monarhije u francusko-talijanskom ratu, i na kraju sveopće krize državnog sustava neoapsolutizma, austrijski car je navijestio ustavno, tj. parlamentarno uređenje za cijelu državnu zajednicu. Apsolutizam je, dakle, doživio potpuni slom. Nacionalni pokreti kod svih naroda ponovo se snažno organiziraju, ali sada, od 1860. dalje, u posve novim društvenim i političkim prilikama. U uvjetima razvoja koje otvara građansko društvo i novi parlamentarni i politički sustav, te novi zamah demokratskog nacionalizma.

Nastupa najvažnije razdoblje društvenog razvoja i modernizacije za sve narode u Monarhiji. Promatrajući s gledišta tih složenih razvojnih povijesnih procesa, hrvatski su preporoditelji u cjelini odlučno zagovarali novu organizaciju i modernizaciju hrvatskoga na-

[21] Usp., o tome: Kuntić 1961: *Disertacija*; Gross 1973, 35-53.

[22] Opširnije o tome: Kuntić 1961: *Disertacija*; Gross 1973, 35-53.

[23] Usp., o tome: Gross-Szabo 1992; Korunić 1992, 179-252.

roda na području kulture, društva, političkog i državnog sustava, uprave, sudstva, školstva, gospodarstva i svih temeljnih nacionalnih političkih i kulturnih institucija. A to su one promjene koje su vodile prema preobrazbi hrvatskoga naroda u modrenu naciju. Oni su tada svojim zalaganjem, svojim radom i organizacijom javnoga života, položili temelje integraciji hrvatske nacije.

Nakon potpunog ekonomskog, društvenog i političkog sloma koje je doživjelo razdoblje neoapsolutizma, austrijski je car početkom 1860. sazvao *Carevinsko vijeće*. Bila je to savjetodavna institucija pojačana sa po jednim predstavnikom iz svake pokrajine. To se vijeće opredijelilo za *federativno uređenje* Monarhije na načelu historijsko-političkih individualnosti pojedinih tzv. »historijskih naroda«, uz preporuku da se ne mijenjaju granice *historijskih pokrajina.* Zatim je car Franjo Josip 20. listopada 1860. objavio tzv. *Listopadsku diplomu.* U njoj je utemeljio središnje zakonodavno tijelo *Reichsrat* (Carevinsko vijeće) koje bi obuhvatilo ove zajedničke poslove za cjelokupnu Monarhiju: vanjsku politiku, vanjsku trgovinu, vojsku i financije. O svim ostalim poslovima, koje se odnose na pojedine zemlje i narode, odlučivali bi njihovi zemaljski sabori kao predstavničke i zakonodavne institucije. Sabori i skupštine pojedinih naroda morali su odlučiti o njihovu odnosu prema *Reichsratu.*

Tu je zadaću imao i Hrvatski sabor, koji je sazvan u proljeće 1861. godine.[24] Mađari su se u međuvremenu odlučno suprotstavili središnjem zakonodavnom tijelu (*Reichsratu*), a to su zatim učinili i Hrvati. Uz to, i hrvatski i mađarski narod iskazivali su u brojnim brošurama i novinama, u formi oštrih optužbi, krajnje negodovanje prema propalom sustavu neoapsolutizma. Zbog zajedničke osude neoapsolutizma, i uvjerenja da to čine radi zajedničke obrane i koristi, veoma se snažno razvijala hrvatsko-mađarska suradnja. Putem brojnih novinskih članaka i studija izražavali su težnju, svaki sa drugačijih pozicija, polazeći svaki od drugačijih ciljeva, da se Mađari i Hrvati, tj. ujedinjena Kraljevina Hrvatska i Kraljevina Ugarska ponovo sjedine u »uži politički savez«. O karakteru političkog saveza veoma su mnogo raspravljala javna glasila i kod Hrvata i kod Mađara i napokon njihovi sabori.[25] Pitanje odnosa prema središnjem zakonodavnom tijelu (*Reichsratu*) i problem rješenja hrvatsko-mađarskih državnopravnih odnosa, uz akciju za formiranje i organizaciju ujedinjene Hrvatske kao homogene nezavisne hrvatske države, ključni su problemi tadašnje hrvatske politike.

E. Kvaternik se nalazio u Zürichu. Nije odobravao raspoloženje Hrvata prema Mađarima i njihove želje da se ponovo sjedine u pobliže nedefinirani politički savez.[26] U tom političkom savezu nije vidio ostvarenje nacionalnog plana: mogućnost stvaranja i organizacije samostalne hrvatske države. Kvaternik je sve do 1860. godine bio uvjeren da se ostvarenje hrvatskog nacionalno-političkog programa, tj. programa o organizaciji samostalne hrvatske države kao osnovnog cilja hrvatske politike, može postići iskorištavanjem međunarodnih prilika. To je nastojao postići ili pomoću francuske politike ili u suradnji s mađarskom emigracijom u Italiji.[27] U svemu tome nije uspio, jer su političke

---

[24] Usp. o tome, Šidak i drugi 1968, 15-18; Gross-Szabo 1992, 129-156.

[25] Ključni problemi tadašnje hrvatske politike bili su hrvatsko-mađarski odnosi. Pa ipak, ni jedan problem u našoj historiografiji nije toliko zapostavljen kao što je istraživanje hrvatsko-mađarskih odnosa, osobito od 18. do početka 20. stoljeća.

[26] Usp. o tome, Gross 1973, 55-60; Kuntić 1961: *Disertacija*; Kvaternik 1971: *Polit. spisi*, 14-20.

[27] Usp. o tome djela navedena u bilj. br. 26.

prilike i razne koncepcije o tome bile takve da nisu išle u prilog programu o formiranju samostalne hrvatske države.

Kada je vidio nastale promjene u Habsburškoj Monarhiji, koje su najavljivale ustavnost i parlamentarni sustav, Kvaternik se okrenuo prema Austriji. Plan o potpuno samostalnoj hrvatskoj državi morao je prilagoditi novim prilikama: sada je uvjeren da se teritorijalna cjelokupnost Kraljevine Hrvatske i njezina samostalnost i nezavisnost mogu postići unutar preuređene Monarhije. Novu koncepciju Kvaternik je najprije iznio u podnescima austrijskom ministru vanjskih poslova J. Rechbergu u srpnju i listopadu 1860. godine.[28] Taj je hrvatski nacionalno-politički program osnivao na uvjerenju da, ukoliko se želi spasiti od rasula, nužno predstoji preobrazba Monarhije u višenacionalnu zajednicu *suverenih narodnih država.* U toj bi zajednici Kraljevina Hrvatska, prema njegovu uvjerenju, postigla svoju teritorijalnu cjelokupnost i samostalnost kao u svemu suverena država hrvatskoga naroda. Sada je Kvaternik uvjeren da Monarhiji kao i Hrvatskoj podjednako prijeti opasnost od francuske, ruske i mađarske politike. Zato spas traži u Austriji i za Hrvatsku traži savez s njom. I obrnuto, on Rechbergu poručuje da samo Hrvatska može spasiti Monarhiju.[29]

Od Austrije Kvaternik traži da pomogne ostvariti hrvatski nacionalno-politički program. Ukoliko to Austrija ispuni, Kvaternik je obećao da će se založiti da hrvatski predstavnici idu u *Reichsrat.* Rechberg je, međutim, odbio njegovu ponudu. Uz pomoć biskupa J. J. Strossmayera, s kojim je održavao vezu, E. Kvaternik se potkraj 1860. godine vratio u Hrvatsku. U to vrijeme obojica su zastupala slična politička gledišta o rješavanju hrvatskoga pitanja.

Prije otvaranja Hrvatskog sabora, iz tiska je izišla Kvaternikova brošura *Politička razmatranja na razkrižju hrvatskoga naroda.* Posvetio ju je »svim mislećim domoljubnim Hrvatima«.[30] Odmah potom izišla je i njegova knjiga pod naslovom *Das historisch-diplomatische Verhältniss des Königreichs Kroatien zu der ungarischen St. Stephans-Krone.*[31] Izdavanje tih knjiga financirao je Strossmayer. U njima je Kvaternik razradio program što ga je izložio u knjizi *La Croatie* i 1860. u podnescima ministru Rechbergu. Ali je sada osnovni program prilagodio novim uvjetima.[32] Kvaternik ističe važnost trenutka i položaja u kojem se nalazi hrvatski narod. Tom narodu predstoji, tvrdio je, donošenje važnih odluka, sudbonosnih za njegovu budućnost. On i sada odbacuje misao o *realnoj uniji* Kraljevine Hrvatske i Kraljevine Ugarske.

Kvaternik zagovara samo *interesni politički savez* hrvatske države s drugom državom koji bi se sklopio putem novog međunarodnog ugovora i koji bi morao osigurati samostalnost i nezavisnost Kraljevine Hrvatske. Isticao je, odbacujući pokoravanje Mađarima, da je hrvatski narod za evropsku politiku važniji od mađarskoga jer Hrvati žive na važnijem geostrateškom području. Da bi ostvarila glavni cilj, osnivanje i organizaciju nezavisne hrvatske države, hrvatska politika svakako mora polaziti od vlastite tradicije, a napose od tradicije hrvatske politike za revolucije 1848. Zato je i u tim spisima posebnu pažnju posvetio hrvatskoj političkoj i državnopravnoj tradiciji.

---

[28] Te je dokumente objavila Lj. Kuntić u: Kvaternik 1971: *Polit. spisi*, 98-167.

[29] Kvaternik 1971: *Polit. spisi*, 102-103.

[30] Kvaternik 1861: *Polit. razm*, sv. I.

[31] Kvaternik 1861: *Königreich Kroatien.*

[32] Usp. o tome, Gross 1973, 56-72; Kuntić 1961: *Disertacija*; Kvaternik 1971: *Polit. spisi,* 18-25.

III.

Hrvatski je sabor započeo zasjedati 15. travnja 1861. godine. Saborski su zastupnici izabrani na temelju izbornog reda iz 1848. Bili su to ugledni pripadnici inteligencije, građanstva, svećenstva, aristokracije i predstavnici Vojne krajine. Među njima je bio i E. Kvaternik.

Kada je riječ o najvažnijim nacionalnim ciljevima hrvatske politike 1861. godine, o ujedinjenju svih hrvatskih pokrajina u jednu homogenu političku zajednicu i o postizanju nezavisnosti i samostalnosti hrvatske države, na početku je saborskih zasjedanja među zastupnicima vladao konsenzus: svi su oni polazili od hrvatskoga nacionalnog programa kao osnovnog cilja hrvatskoga naroda i razlike o mnogim pojedinostima tada nisu isticali. Oni su sada hrvatski nacionalno-politički program osnivali, kao i do tada, na političkim i pravnim vrijednostima suvremenoga građanskog društva i parlamentarnog sustava, ali posebno i na vrijednostima koja je pružala hrvatska državnopravna tradicija, napose hrvatsko državno pravo. U hrvatskom državnom i povijesnom pravu nalazili su pravne i političke sustave vrijednosti, na kojem su osnivali ideju i program o ujedinjenju hrvatskih historijskih pokrajina u ujedinjenu trojednu Kraljevinu Hrvatsku kao samostalnu i nezavisnu hrvatsku državu; sustave nezavisnih povijesnih institucija, na kojem su osnivali zahtjev za osnivanje i organizaciju samostalnih i nezavisnih nacionalnih kulturnih i političkih institucija, prije svega sabora, vlade, banske časti, županija, sudstva, školstva i drugih; nezavisnost i samostalnost političkih, državnih i upravnih struktura na svim područjima javnoga života.

To su najvažnije vrijednosti na kojima su osnivali hrvatski nacionalno-politički i socijalni program koji su prilagođivali novom građanskom društvu u razvoju i novom parlamentarnom sustavu. Oko tog osnovnog cilja okupili su se svi hrvatski rodoljubi i svi saborski poslanici. Pa ipak, kako je odmicala saborska rasprava, posebno rasprava o rješavanju najvažnijih političkih i državnopravnih pitanja, diskusija o formiranju i organizaciji hrvatske države i o njezinom državnopravnom odnosu prema Ugarskoj i Austriji, zastupnici su sve češće iznosili gledišta koja su se u mnogim pojedinostima razlikovala i isključivala.

Uskoro su se na saborskim sjednicama oštro sukobile različite interesne društvene grupe. Sukobile su se oko ključnog pitanja: kako odrediti položaj ujedinjene Kraljevine Hrvatske kao samostalne države u Monarhiji, tj. kako odrediti njezin *suverenitet.* To dakako nije bilo formalno pitanje. Međusobni sukobi različitih interesnih društvenih grupa, a prije svega sukobi između umjereno konzervativnog plemstva i liberalnog građanstva, pojavili su se zbog promjena koje je najavljivalo građansko društvo i novi parlamentarni i politički sustav kao i moderni demokratski nacionalizam. U vezi s tim promjenama tekao je proces formiranja posve novoga svijeta: pred njihovim očima nastajao je novi politički, državni, društveni, kulturni i gospodarski sustav; formirale su se nove nacionalne institucije koje su najavljivale ubrzano pretvaranje hrvatskog naroda u homogenu nacionalnu zajednicu. Razumije se da su sve te socijalne (tj. socioekonomske, sociopolitičke i sociokulturne) promjene ovisile u velikoj mjeri o budućem državnopravnom položaju ujedinjene Hrvatske, o načinu organizacije hrvatske političke zajednice i hrvatske države i o ritmu njezine modernizacije i integracije (političke, ekonomske, kulturne itd.).

Saborski su zastupnici, gledajući u cjelini, bez obzira na razlike među njima, stalno imali na umu spomenute povijesne procese. Znali su da Sabor može utjecati na nadolazeće promjene. Prema njihovu uvjerenju trebalo je najprije postići što povoljniji položaj ujedinjene Hrvatske unutar Monarhije kao (kon)federativne zajednice ravnopravnih *nacionalnih država*. Upravo je zato hrvatskoj državi trebalo osigurati što veću unutrašnju samostalnost i

nezavisnost. Vladar je svojim *Odpisom* od 26. veljače 1861. Saboru naredio da riješi »pitanje o odnosu Kraljevine Hrvatske i Slavonije prema Kraljevini Ugarskoj«. Zatim je 14. ožujka naredio Saboru da izabere zastupnike koji će kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju predstavljati u Carevinskom vijeću (*Reichsratu*).

U saborskim raspravama o odnosu hrvatske države prema Ugarskoj i Austriji pojavile su se tri najvažnije interesne društvene grupe koje su zastupale ova rješenja hrvatskog pitanja:

a) **Narodna stranka** težila je da postigne teritorijalnu cjelokupnost hrvatskih pokrajina, unutar ujedinjene trojedne Kraljevine Hrvatske, i što veću nezavisnost i samostalnost hrvatske države bez obzira na buduće političke promjene u Monarhiji.[33] Ta je društvena grupa bila najbrojnija. Okupljena je oko biskupa J. J. Strossmayera, M. Mrazovića, F. Račkog, I. Perkovca i drugih.

b) **Unionistička stranka** je također polazila od određene autonomije ujedinjene Hrvatske, ali ju je nastojala postići u što užoj političkoj zajednici s Ugarskom.

c) Treća društvena grupa, koja će se tek formirati u **Stranku prava**, a na Saboru su je predstavljali E. Kvaternik i A. Starčević, izjašnjavala se za što veću samostalnost i nezavisnost hrvatske države (Kraljevine Hrvatske) koja bi s drugim državama bila povezana samo preko zajedničkog vladara.[34]

Nakon duge i polemične rasprave, Sabor je većinom glasova prihvatio prijedlog saborskog »Osrednjeg odbora«, tj. prijedlog *Narodne stranke*, o odnosu ujedinjene Hrvatske prema Ugarskoj. Bio je to poznati saborski članak četrdeset drugi, koji je zatim dobio kraljevo odobrenje.[35] U njemu Sabor polazi od gledišta da je 1848. godine prestala svaka politička i državnopravna, tj. *stvarna* i *pravna* veza između trojedne Kraljevine Hrvatske i Kraljevine Ugarske (»da je uslied događaja god. 1848. svaka druga ma kakva, budi zakonotvorna, budi administrativna, budi sudstvena sveza izmed trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i između kraljevine Ugarske pravno posve prestala«).

Uvažavajući, međutim, »zajedničku prošlost« i zajedničke interese u obrani »ustavnoga života«, Sabor je zaključio da je trojedna Kraljevina Hrvatska »pripravna prema koristi i potreboći zajedničkoj« stupiti »u još užju državnopravnu svezu« s Ugarskom, ali uz uvjet da Kraljevina Ugarska prije sklapanja tog novog državnog ugovora prizna Hrvatskoj »neodvisnost i samostalnost« i njezinu teritorijalnu cjelokupnost koju točno određuje, a to je Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Istra, Vojna krajina i Međimurje. Novi državnopravni savez između Kraljevine Hrvatske i Kraljevine Ugarske odredio bi se putem »saveznog ugovora«. Sabor pritom izražava spremnost da prihvati »skupno zakonarstvo«, no uz uvjet da se očuva potpuna »neodvisnost trojedne kraljevine i njezina državna ravnopravnost«. Prema tome, nezavisnost i samostalnost hrvatske države očitovala bi se na svim područjima unutrašnjeg javnog života. Zato svi unutrašnji poslovi »ne mogu biti predmetom« pregovora.[36] Bio je to prijedlog o (kon)federalnom povezivanju Kraljevine Hrvatske i Kraljevine Ugarske.

---

[33] Usp., Gross-Szabo 1992; Šidak i drugi 1968; Korunić 1995: ČSP 2; Korunić 1995: ČSP 1.

[34] Usp. o tome, Gross 1973; Kuntić 1961: *Disertacija.*

[35] Spisi saborski 1861, sv. I, 39-41, čl. XLII: »O odnošenju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prema kruni i kraljevini Ugarskoj«.

[36] Spisi saborski 1861, sv. I, 40.

Prijedlog *Unionističke stranke* (tzv. »Predlog narod. zastupnika grada Zagreba o odnošenju trojed. kraljevine naprama Ugarskoj«) također polazi od gledišta da je odlukom Sabora 1848. »prestala svaka ina realna, budi zakonotvorna, budi administrativna, budi sudstvena sveza« između trojedne Kraljevine Hrvatske i Kraljevine Ugarske. No to je prema tom prijedlogu bio *samo faktični a ne pravni prekid* državnopravnih odnosa. Imajući međutim na umu »zajednički prijašnji 700 godišnji ustavni život« i »napokon obzirom na zajedničku (...) državnopravne neodvisnosti smjerajuću korist«, unionisti predlažu da je trojedna kraljevina »pripravna uz naročito priuzdržanje starodavnih svojih temeljnih prava sa Ugarskom opet stupiti u užji državnopravni savez, te u tu svrhu s njom sklopiti novi savezni ugovor«. Ali pritom unionisti nisu Ugarskoj postavili nikakve uvjete i bili su spremni odmah pristupiti pregovorima za sklapanje »novog saveznog ugovora«.[37]

Treći prijedlog o rješavanju tih važnih političkih i nacionalnih pitanja bio je prijedlog »Zakonskog članka« E. Kvaternika.

Hrvatski nacionalno-politički program E. Kvaternika

Kvaternik je prijedlog »Zakonskog članka« razradio u šezdeset paragrafa. Uvodni dio, od 1. do 4. §, nosi naslov »A. Predbježne ustanove« i glavni dio »B. Odnošaji međunarodni«, od 5. do 60. §. Taj glavni dio podijelio je u 6 dijelova:

»I. Spram Austrije«, od 5. do 14. §; u njemu govori o odnosu Kraljevine Hrvatske prema Austriji i Monarhiji kao i prema centralnim institucijama, te o pravu hrvatske države na samostalnost i nezavisnost. »II. Odnošaji spram ugarske krune«, od 15. do 17. §; u njemu određuje odnos hrvatske države prema ugarskoj kruni i Kraljevini Ugarskoj, te govori o »političkom savezu« između hrvatske i mađarske države. »III. Zakonite ustanove o ustrojstvu državno-pravnom trojedne kraljevine iz gledišta odnošajah naše države spram Austrije i Ungarie«, od 18. do 27. §; u ovom dijelu predlaže osnivanje najvažnijih političkih institucija hrvatske države i određuje njihov odnos prema centralnim austrijskim institucijama. »IV. O odgovornosti pred saborom«, od 28. do 35. §; u njemu određuje odnos između zakonodavne i izvršne vlasti. »V. O jemstvu tih ustanova«, od 36. do 54. §; u ovom dijelu predlaže osnivanje drugih političkih i vojnih institucija hrvatske države i određuje njihov odnos prema centralnim austrijskim institucijama. »VI. Prolazne mjere«, od 55. do 60. §; u ovom dijelu određuje način trajnosti i promjene tog »temeljno-državnog zakona«.

POJAM HRVATSKE DRŽAVE. U prijedlogu »Zakonskog članka«, kao i u spisima koje smo spomenuli, E. Kvaternik navodi pojam *hrvatske države* u ovim oblicima: »hrvatska država«, »država Hrvatska«, »Hrvatska«, »naša država«, »Kraljevina Hrvatska«, »Hrvatska kraljevina«, »sveukupna kraljevina Hrvatska t. j. Dalmacija, Hrvatska i Slavonija«, »trojedna kraljevina Hrvatska«, »trojedna kraljevina hrvatsko-slavonsko-dalmatinska«, »kruna i kraljevina Hrvatska«, »sveukupna kraljevina Hrvatska (Totius Regni Croatiae)«, »Kroatien«, »Königreich Kroatien«, »dreieinige Königreich Kroatien«, »dreieine Königreich«, »Königreich«, »unser Königreich«, »dreieinige Königreich Dalmatien, Kroatien und Slavonien«.[38]

[37] Spisi saborski 1861, sv. II, 155.

[38] Spisi saborski 1861, sv. II, 169-181; Kvaternik 1859: *La Croatie*; Kvaternik 1861: *Polit. razm*, sv. I; Kvaternik 1971: *Polit. spisi.*

U trinaestom § »Zakonskog članka« Kvaternik je predložio da hrvatska država u svim diplomatskim međunarodnim odnosima i u svim dokumentima, kao i u svim »kraljevskim odlukama«, u svim spisima i dekretima, dobije ovaj službeni naziv: *Trojedna kraljevina Hrvatska* ili *Kraljevina hrvatsko-slavonsko-dalmatinska*. Predlaže nadalje da se tom službenom nazivu »prilagode« sve političke i državne institucije i sve »hrvatske oblasti« u Hrvatskoj, da to bude službeni međunarodni naziv hrvatske države.[39]

Sve navedene nazive o hrvatskoj državi možemo naći i u drugim dokumentima.[40] Razlika je, međutim, u tome što većina hrvatskih političara za hrvatsku državu najčešće koristi pojam *Trojedna kraljevina* i/ili *Trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija*, dok Kvaternik više ističe njezin *hrvatski* politički i državnopravni identitet i naziv.

STRUKTURA I »USTROJSTVO« HRVATSKE DRŽAVE I HRVATSKE POLITIČKE ZAJEDNICE. E. Kvaternik pojam *države* uopće (*Staat, state, état*) shvaća kao *političku zajednicu* u kojoj postoje oni koji vladaju (isključivo putem *zakona*, *ustava* i *parlamenta*) i oni kojima se vlada a to je *cjelokupni narod* kao jedini nosilac suvereniteta. Smatrao je da ustav i zakon, kao i politička i državnopravna tradicija, jamče ne samo opstanak države nego također da pružaju jamstvo svim članovima zajednice, tj. sigurnost cjelokupnom narodu, da čuvaju njegovu slobodu i ravnopravnost. Pritom je Kvaternik državu kao političku zajednicu promatrao na osnovu dviju razina.

Na prvoj razini državu je motrio kao konkretnu političku zajednicu jednog naroda, kao njegovu »narodnu državu« koja ima svoju povijest i stoga političku i državnopravnu tradiciju. To je dakle *povijesna zajednica* jednog naroda. U tom slučaju hrvatska država je kao »kruna i sveukupna trojedna kraljevina Hrvatska« politička, tj. nacionalna zajednica hrvatskog naroda. Ona je njegova povijesna zajednica. Kao država i kao politička zajednica, »kruna i sveukupna trojedna kraljevina Hrvatska« je posve nezavisna i »suvereno-samostalna« i u svemu ravnopravna s drugim političkim zajednicama, državama i kraljevinama u Habsburškoj Monarhiji. Hrvatska država je dakle u svemu ravnopravna s Austrijom, Ugarskom, Češkom, Galicijom i s drugim državama i kraljevinama. Ujedno je Kraljevina Hrvatska posve nezavisna i »suvereno-samostalna« kako prema austrijskom caru (on je samo »ustavni i legitimni kralj sveukupne Kraljevine Hrvatske«) tako i prema svim austrijskim centralnim institucijama.[41]

Na drugoj razini državu je promatrao kao višenacionalnu državnu/političku zajednicu, kao što je Habsburška Monarhija. To je država drugog reda: ona je samo *interesna i ugovorna politička zajednica*, stvorena slobodnom voljom svakog naroda putem *međunarodnih ugovora* dviju ili više nacionalnih država. On je pritom i Habsburšku Monarhiju zamišljao kao labavu političku, tj. ugovornu (kon)federalnu zajednicu koja samo putem zajedničke dinastije (personalna unija) i zajedničkih strogo kontroliranih institucija okuplja više nacionalnih država koje se slobodnom voljom i putem međudržavnih ugovora udružuju u novu interesnu državnu i političku zajednicu.[42]

---

39 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 172.

40 Usp. o tome: Spisi saborski 1861, sv. I-IV; Dnevnik Sabora 1861.

41 »Car austrijski ne vlada državom hrvatskom kao takav, no izključivo kao ustavni i legitimni kralj sveukupne kraljevine Hrvatske, tj. Dalmacije, Hrvatske i Slavonije; (...) Isto tako nezavisna i suvereno-samostalna je kruna i kraljevina Hrvatska napram ostalih kojim god pravom il naslovom po habsburgsko-lothringskom domu posjedovanih il vladanih državah, kraljevinah i zemaljah, kanoti: Ugarske, Česke, Galicije i inih, (...)« Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 171.

42 Usp. pogl., Struktura vlasti u hrvatskoj državi i »ustrojstvo hrvatske države«.

Kako vidimo, Kvaternik odlučno ustaje protiv apsolutizma i protiv apsolutne monarhije, protiv apsolutističke države u kojoj nema zakonodavne vlasti, u kojoj nema ustava i zakona i parlamentarnog života. On se stoga zalaže za pravnu i parlamentarnu državu. Nasuprot prakse apsolutističke monarhije, u kojoj caruje »nasilje i bezakonje«, Kvaternik je prihvatio liberalno-demokratski koncept države, stavljajući pritom težište na formiranje i organizaciju novih nacionalnih država. A to je, prema njemu, izraz prirodnog i povijesnog prava svakog naroda na samoopredjeljenje, tj. prava da »ustroji« vlastitu nacionalnu državu. To pravo ima i hrvatski narod.

Posve u duhu liberalno-demokratske teorije države, Kvaternik dijeli vlast na zakonodavnu, izvršnu i sudsku, zahtijevajući da pojedine vlasti kontroliraju jedna drugu. Pritom je uvjeren da nosilac suvereniteta može biti samo cjelokupni narod. Zagovarao je, dakle, formiranje moderne pravne i parlamentarne nacionalne države: tražio je da svaki narod sâm organizira vlastitu suverenu i posve nezavisnu nacionalnu državu, koja može (kao hrvatska država) na temelju slobodne volje i putem novih međunarodnih ugovora stupiti s drugim nacionalnim državama u interesnu političku/državnu zajednicu. Temeljne dakle značajke njegove koncepcije države svode se na sljedeće:[43]

Svaki narod ima prirodno i povijesno pravo da organizira (»ustroji«) jaku nacionalnu državu. To je država prvoga reda; ona mora biti suverena, samostalna i u svemu nezavisna. Samostalnost i nezavisnost nacionalne države jamči: njezina politička i državnopravna tradicija, tj. njezino trajanje u povijesti, te s tim u vezi međunarodni ugovori, međunarodno pravo i međunarodne institucije. Sve političke, državne, društvene i međunarodne promjene, unutar nacionalne države i njezina odnosa prema drugim državama, mogu se izvesti samo zakonodavnim putem, putem parlamenta, ustava, zakona, međunarodnih ugovora i međunarodne pravne regulative. Država, dakle, mora biti pravna i parlamentarna, a kao nacionalna država može se razviti i organizirati samo unutar modernog građanskog društva. U nacionalnoj državi zakone i ustav donosi isključivo parlament, tj. zakonodavna vlast. Izvršna vlast strogo je kontrolirana i ona ne utječe na političke i društvene promjene u onoj mjeri kao zakonodavna vlast.

Višenacionalna država isključivo je interesna i ugovorna državna/politička zajednica, čije središnje institucije, prije svega izvršne vlasti, moraju biti strogo kontrolirane. To je prema tome država drugoga reda. Višenacionalna državna/politička zajednica ne može biti »realna državna unija«, jer se time krši načelo suvereniteta i nezavisnosti nacionalne države. Zato višenacionalna država može nastati samo kao interesni, tj. ugovorni politički savez dviju ili više u svemu ravnopravnih nacionalnih država. Takav interesni i ugovorni politički savez, u koji ulaze suverene i samostalne nacionalne države, može nastati isključivo: 1. »putem ustavnosti i zakonitosti«, dakle parlamentarnim putem; 2. na temelju »slobodne volje« naroda i država; 3. putem novih međunarodnih ugovora.

Novi međunarodni ugovor, koji određuje interesni politički savez dviju ili više nacionalnih država, na primjer, politički savez Hrvatske i Ugarske, mora jamčiti te »jasno i bezuvjetno« odrediti: 1. »suverenitet krune i kraljevine Hrvatske« prema bilo kojoj drugoj državi i/ili kraljevini; 2. »samostalnost i neodvisnost« hrvatske države prema bilo kojoj drugoj državi; 3. teritorijalnu cjelokupnost Trojedne kraljevine Hrvatske; 4. »fundamentalna hrvatske države prava i zakone«; 5. »nezavisnost države naše (Hrvatske) od Austrije

---

[43] Usp., isto poglavlje.

i svake druge krune, kraljevine i zemlje«; 6. slobodu i nezavisnost »krune i trojedne kraljevine Hrvatske« spram »krune i države Ugarske«; 7. »pisano, ugovorno i povijesno pravo krune i kraljevine Hrvatske«; 8. slobodu, samostalnost i potpunu nezavisnost Hrvatskog sabora kao zakonodavnog tijela i parlamenta hrvatske države, te samostalnost i nezavisnost njezine »vrhovne vlasti«, tj. svih njezinih političkih i državnih institucija; 9. napokon, »jasno i bezuvjetno« jamčiti »da se nezastarjelo temeljno pravo krune i kraljevine Hrvatske, po kojem se kraljevi u sriedi naroda hrvatskoga kruniti imadu, opet oživotvori, (...) te da se tom pravu shodno za sva buduća vremena kraljevi hrvatski iz prejasne kuće habsburg-lothringske za takove u stolnom gradu Zagrebu (...) okruniti dati obvezani budu.«[44]

Polazeći od tog koncepta države, Kvaternik je najprije zahtijevao novo formiranje hrvatske političke zajednice i time novu političku i državnu organizaciju »krune i sveukupne trojedne kraljevine Hrvatske«. Ta bi, dakle, nova hrvatska politička zajednica, unutar »sveukupne kraljevine Hrvatske«, nastala ujedinjenjem svih hrvatskih historijskih pokrajina u jednu političku i upravnu cjelokupnost. Nakon toga, i tijekom istih političkih i društvenih povijesnih procesa, uslijedila bi nova organizacija i novo »ustrojstvo« Kraljevine Hrvatske kao »nezavisne i suvereno-samostalne« hrvatske države i »ustrojstvo« njezine »vrhovne vlasti«. Zatim bi uslijedilo, tijekom sklapanja međunarodnih ugovora o interesnom političkom savezu Kraljevine Hrvatske s drugim državama, međunarodno priznavanje hrvatske države kako od Austrije i Ugarske tako i od svake druge države i kraljevine.

Ključnu ulogu u tim povijesnim procesima imao bi austrijski car kao »ustavni i legitimni kralj sveukupne kraljevine Hrvatske«. Priznajući najprije »nezastarjelo temeljno prvo krune i kraljevine Hrvatske«, on bi morao obnoviti (»opet oživotvoriti«) čin »svečane krunitbe« hrvatskoga kralja u Zagrebu. »Krunitbenom zakletvom« jamčio bi, pak, »temeljno-državna prava i zakone« Kraljevine Hrvatske; jamčio bi time suverenitet hrvatske države, te njezinu samostalnost i nezavisnost.

Prema tome, kada je riječ o *strukturi hrvatske države*, o njezinom političkom »ustrojstvu« i razvoju, o njezinom »međunarodnom odnošaju«, Kvaternik u svom prijedlogu »Zakonskog članka« predviđa ove postupke i procese: prvo, ujedinjenje svih hrvatskih historijskih pokrajina u jedinstvenu/homogenu (»sveukupnu«) hrvatsku *političku zajednicu*, a ostvarila bi se postizanjem »cjelokupnosti krune i kraljevine Hrvatske«; drugo, političku i upravnu organizaciju (»ustrojstvo«) »krune i sveukupne kraljevine Hrvatske« kao »nezavisne i suvereno-samostalne« hrvatske države; a prije svega »ustrojstvo« njezine »vrhovne vlasti«, tj. svih političkih i državnih institucija vlasti; treće, Hrvatski sabor – kao »trojedne kraljevine državni sabor«, kao parlament i vrhovno zakonodavno tijelo hrvatske države – »upušta se zatim u dogovaranja« s austrijskim carem, ali isključivo kao hrvatskim kraljem, kao »ustavnim i legitimnim kraljem sveukupne kraljevine Hrvatske«: da bi se »tim putem« postigli i uskladili interesi, tj. »koristi i probici krune i sveukupne kraljevine Hrvatske s probicima vladajućeg našeg doma i ostalih njegovih kraljevina i zemalja«[45]; četvrto, nužno je zatim »jasno i bezuvjetno« odrediti međunarodni položaj »krune i sveukupne kraljevine Hrvatske«, kao suverene i u svemu samostalne i nezavisne hrvatske države, kako prema Kraljevini Ugarskoj i Austriji tako i prema svakoj drugoj državi i političkoj zajednici; peto, politički savez Kraljevine Hrvatske s drugim kraljevinama i državama unutar Monarhije,

---

44 »Zakonski predlog narod. zastupnika Eugena Kvaternika o odnošaju troj. kraljevine prama Austriji i Ugarskoj«; Spisi saborski 1861, sv. II, 170-181.

45 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 169-170.

kao interesni politički savez dviju ili više u svemu ravnopravnih suverenih nacionalnih država, mora biti utemeljen samo putem novog međunarodnog ugovora. Taj bi međunarodni ugovor ujedno definirao odnos hrvatske države kako prema dinastiji tako i prema austrijskim centralnim političkim institucijama.

Svi spomenuti povijesni procesi, sve nove političke i državne institucije, kao i novi međunarodni ugovori, moraju biti u funkciji određenja i održavanja identiteta i individualnosti hrvatske političke zajednice, osobnosti Kraljevine Hrvatske, njezine samostalnosti i nezavisnosti kao hrvatske nacionalne države, te identiteta hrvatskoga naroda na svim područjima javnoga života. Jasno je da je time Kvaternik položio osnove, kao i Hrvatski sabor 1861. godine u cjelini, za formiranje i razvoj identiteta i individualnosti hrvatske nacije. Taj identitet zauvijek su utemeljili: program o stvaranju hrvatske političke zajednice i hrvatske države, te s tim programom u vezi akcija za formiranje njezinih političkih i kulturnih institucija, mobilizacija određenih društvenih grupa unutar hrvatskoga naroda za organizaciju i modernizaciju hrvatske države na svim područjima njezina javnog života. Proces ostvarenja tog nacionalnog programa ujedno je proces integracije hrvatske nacije.

GRANICE I TERITORIJ HRVATSKE POLITIČKE ZAJEDNICE I HRVATSKE DRŽAVE. Kvaternik je u svom prijedlogu »Zakonskog članka« na samom početku postavio zahtjev za ujedinjenje hrvatskih pokrajina, na cjelokupnom hrvatskom etničkom i političkom teritoriju, u »sveukupnu« hrvatsku političku zajednicu i cjelovitu hrvatsku državu.

U tom tekstu, kao i u drugim njegovim spisima, on navodi historijske pokrajine koje čine granice i politički teritorij »sveukupne kraljevine Hrvatske«: Hrvatsku, Dalmaciju, Slavoniju, Vojnu Krajinu i Istru. Međutim, on taj hrvatski politički teritorij, proširuje još: na Boku kotorsku i na neke slovenske etničke teritorije u zapadnoj Istri te u Kranjskoj i Štajerskoj. Ključno je pitanje: je li taj slovenski etnički teritorij, gledajući povijesno i s gledišta hrvatske državnopravne tradicije, spadao unutar »sveukupne kraljevine Hrvatske«?

Kada je riječ o slovenskom etničkom teritoriju, Kvaternik nije bio osamljen. Hrvatski su političari još 1848. godine isticali historijsko pravo Hrvatske na neke dijelove Kranjske i Štajerske. Učinili su to, pozivajući se na hrvatsko državno pravo, u *Željama naroda* i *Zahtěvanjima naroda* od 22. i 25. ožujka 1848, zatim I. Kukuljević u spisu *Kakva trěba da bude u obće politika naša* od 20. travnja 1848. i napokon Hrvatski sabor u Zak. čl. XX. iz 1848. godine.[46]

Tu težnju za proširenjem hrvatskih političkih granica na veliki dio slovenskog etničkog teritorija znanstveno je pokušao potkrijepiti historičar i političar F. Rački. U knjizi *Odlomci iz državnoga prava hrvatskoga za narodne dynastie*, izdanoj u Beču 1861, Rački je nastojao »opisati« granice hrvatske države od početka VII. do kraja XI. stoljeća. Želio je hrvatskom »domoljubu« pokazati »da mu njekada domovina bijaše mnogo prostranija, nego li sada«, te »da cielovite česti države hrvatske bijahu njeke pokrajine, koje dojakošnji pisci navadno pripisivahu inim jugoslavjanskim državam«. U toj raspravi Rački se nekritički oslanjao na historijsku literaturu i zaključio: »Kraljevina Hrvatska obsizaše dakle u XI. vieku izim sadašnje Hrvatske i Slavonije, još Dalmaciju bar do Neretve, južni slovenski dio Štajera, južnu Kranjsku, sielo bielih Hrvatov, i veći dio Istre. (...) Na sve ove zemlje, (...) narod hrvatski ima pred Evropom takvo pravo, kakovo ikoj ini narod na svoje: pravo po

---

[46] Usp. o tome, Korunić 1986, 228.

historiji, pravo po narodnosti, po starih listinah i po bratinskoj krvi«. Pa ipak, ni južnoj Štajerskoj ni južnoj i istočnoj Kranjskoj, koje je uklopio u granice hrvatske države, Rački nije osporio slovensko etničko obilježje.[47]

Rački je, kao i većina hrvatskih političara, smatrao da Hrvati mogu zahtijevati samo ujedinjenje hrvatskih historijskih pokrajina (Hrvatske, Dalmacije, Slavonije, Vojne Krajine i Istre) za koje je sigurno da »čine političku zajednicu stare Hrvatske«. Potkraj 1862. godine Rački je u kritici knjige *Zemljovid stare cjelokupne Hrvatske sa označenjem granica sada obstojećih pokrajina*,[48] koju su u Zagrebu izdali J. Partaš i F. Kružić, istakao da se političke granice »stare Hrvatske« prema Sloveniji, kao i na jugu, »točno nedadu opredieliti«. Na osnovi historijskih činjenica, zaključio je Rački, sigurno je »da već XIV. vieka 'slovenska krajina' nije spadala na Hrvatsku, te da na ovoj strani Hrvatska jur tada imala je sadašnje granice«. To gledište Rački je 1881. još jedanput ponovio u raspravi *Hrvatska prie XII. vieka glede na zemljišni obseg i narod* u kojoj je, kao i 1862. godine, opovrgao mišljenje o pripadnosti južne slovenske Štajerske hrvatskoj državi kao netočno i neispravno.[49]

Osim F. Račkog, na gledište o pravu Hrvatske na neke dijelove Kranjske i Štajerske osobito su 1861. godine utjecali I. Kukuljević, biskup J. J. Strossmayer i Lj. Vukotinović, veliki župani zagrebačke, virovitičke i križevačke županije. Oni su u županijskim skupštinama polagali historijsko pravo Hrvatske na spomenuti slovenski etnički teritorij.[50] Pod utjecajem tog mišljenja napokon su o tome zastupnici raspravljali u Saboru 1861. godine. Izvještavajući o saborskoj raspravi o »utjelovljenju« slovenskog etničkog teritorija Hrvatskoj, posebni je saborski odbor u izvještaju istakao historijsko pravo Hrvatske na slovenske kotare Metliku, Črnomelj, Ribnicu i Novo Mesto u Kranjskoj te na »dio Štajerske koji je njekoč na županiju zagorsku spadao te među Dravom i Savom leži«. Odbor je smatrao da taj »dio naše domovine« spada u Njemački savez, kojem pripada zapadna polovica Monarhije, pa je predložio da Hrvatski sabor »zamoli« vladara da spomenuti slovenski etnički teritorij »sjedini« s Hrvatskom »ako ne prije, a to svakako onda« kad bi se »revidirali europsko-međunarodni ugovori« i to prije svega onaj na kojem se osniva »njemački Bund« iz 1815. godine. U predstavci vladaru »za povratak cjelokupnosti« hrvatske države ipak je pravo Hrvatske na slovenski etnički teritorij ograničen na »pokrajinu Metliku« u Kranjskoj i na »dio Štajerske s one strane Sutle, njekada čest zagorske županije«.[51]

Isto mišljenje zastupao je i E. Kvaternik. No, on je vidio mogućnost da se tijekom povijesnih procesa »sve slovensko-hrvatske pokrajine«, tj. cjelokupno slovensko etničko područje i time cjelokupni slovenski narod »pridruži« svojom voljom »srodnim si narodom hrvatskim«. Nakon što je tražio da se »kruni hrvatskoj utjelovi« slovensko etničko područje u Kranjskoj i Štajerskoj, to je »pridruženje« Slovenaca izrazio ovim riječima: »Za slučaj razsapa njemačkog saveza pako, da sve slovensko-hrvatske pokrajine, kao Goricu i Gradišku, Korušku, Kranjsku te Marku vindišku (med Sutlom, Murom, Dravom i Savom ležeću) kruni hrvatskoj, ako bi to prenapomenute pokrajine zaželile, *pridružiti* nebi propustio; za da tužni ondašnji narod poslije hiljadu-godišnjeg robovanja uzmogne starodavno,

47 Rački 1861, III-VII, 9 i 38.

48 Partaš-Kružić 1862.

49 P 1862, 14. i 24. X. i 18. XI; Rački 1881, 134.

50 Korunić 1986, 230-231.

51 Spisi saborski 1861, sv. II, 27-28.

poviesti osigurano si pravo i slobodu s ostalim srodnim si narodom hrvatskim već jednom uživati.«[52]

Kvaternik je to »pridruženje« svih slovenskih pokrajina »kruni hrvatskoj« zamišljao, kao i A. Starčević, slobodnim pristankom Slovenaca. Bila je to zapravo ideja, koju su 1861. godine zastupali mnogi hrvatski političari a iskazivao ju je i Hrvatski sabor, o povezivanju hrvatskoga i slovenskoga naroda u pobliže neodređeni politički savez. Nakon što je, međutim, 1861. raspušten Hrvatski sabor, hrvatski političari sve manje ističu pravo Hrvatske na slovenski etnički teritorij. No, Kvaternik je i kasnije isticao to pravo.

HRVATSKA DRŽAVNOPRAVNA TRADICIJA. U prijedlogu »Zakonskog članka«, i u drugim spisima, Kvaternik se stalno poziva na hrvatsku državnopravnu tradiciju, koju promatra, kako je rečeno, kao sustav pravnih i političkih vrijednosti. U njoj on nalazi trajne vrijednosti na kojima osniva program o formiranju samostalne hrvatske države. Ta nova hrvatska država, prema njegovu uvjerenju, formirala bi se na vlastitoj tradiciji, na skupnim političkim i državnim institucijama vlastite povijesne zajednice, ali u okviru modernog građanskog društva i novog političkoga, tj. pravnog i parlamentarnog sustava. Slično gledište zastupali su i drugi hrvatski političari i javni djelatnici i gotovo svi saborski zastupnici. Drugim riječima, Kvaternik u hrvatskoj državnopravnoj tradiciji, ali i unutar međunarodnog pravnoga i političkog sustava, nalazi pravne i političke vrijednosti na kojima osniva moderni hrvatski nacionalno-politički i socijalni program.

Individualnost i identitet hrvatske države i hrvatske političke zajednice (»krune hrvatske« i »sveukupne kraljevine Hrvatske«) Kvaternik posve jasno osniva na povijesnoj zajednici hrvatskog naroda, na njegovoj političkoj, državnoj, državnopravnoj i kulturnoj tradiciji: na skupnim institucijama njegove povijesne zajednice. Razumije se da na tim vrijednostima osniva i identitet hrvatske nacije.

Najvažnije pravne i političke vrijednosti i strukture koje Kvaternik nalazi u hrvatskoj državnopravnoj tradiciji iskazao je ovim pojmovima: »temeljno-državni zakoni i staro-ustavna prava trojedne kraljevine Hrvatske«; »državno-temeljni zakoni i staro-ustavna prava krune i sveukupne kraljevine Hrvatske«; »fundamentalna hrvatske države prava i zakoni«; »ugovorno i povijesno pravo krune i kraljevine Hrvatske«; »nezastarjelo temeljno pravo krune i kraljevine Hrvatske«; »suverena nezavisnost hrvatske krune«; »naše narodno suvereno pravo«; »suverena neovisnost Hrvatske« i »suvereni položaj Hrvatske«; »suvereno pravo hrvatske krune«; »hrvatski narod i suvereni čin njegove neovisnosti«; »sedam viekova hrvatskog, historijski i zakonito govoreći, suverenog narodnog života«; »pravo hrvatskog naroda«: prirodno, povijesno i suvereno pravo; »pravo Hrvata da se s njima ugovara na podlozi hrvatskog historijskog prava«.

To su ključni pojmovi za razumijevanje Kvaternikova nacionalnog programa i njegove političke ideologije. Riječ je o pravnim i političkim vrijednostima koje svakako moramo promatrati i kao pravne i političke strukture. Na tim pravnim i političkim strukturama on je, zajedno s A. Starčevićem, a slično su to činili i drugi hrvatski političari,[53] gradio program o formiranju novog političkoga i državnog sustava unutar »sveukupne kraljevine Hrvatske«, ali i novu organizaciju hrvatskih nacionalnih političkih i državnih institucija.

---

[52] »Zakonski predlog narod. zastupnika E. Kvaternika«; Spisi saborski 1861, sv. II, 170.

[53] Usp. o tome, Korunić 1995: ČSP 2.

Prema Kvaterniku, spomenute pojmove, kao sustav pravnih i političkih vrijednosti, potvrđuju i dopunjuju međunarodni ugovori i time međunarodna pravna regulativa. To su ovi najvažniji međunarodni ugovori: a) »dvostrani međunarodni ugvori« između »krune hrvatske« i »dinastije árpádske« sklopljeni godine 1102, 1108, 1111. i dalje; b) međunarodni ugovor sklopljen između »krune hrvatske« i kralja Ugarske i Češke 1492. godine; c) »dvostrani međunarodni ugovori« sklopljeni između »krune hrvatske« i dinastije Habsburg od 1527. godine dalje; d) posebno »dvostrani međunarodni ugovor« sklopljen između hrvatskoga naroda i »hrvatskog kralja« (u osobi austrijskoga cara) 1712. godine (pragmatička sankcija).

Sve navedene pravne i političke vrijednosti/strukture, sadržane u hrvatskoj državnopravnoj tradiciji, koje prema Kvaterniku uvijek potvrđuje i međunarodno pravo, određuju temeljna *politička prava* »krune hrvatske« i »sveukupne kraljevine Hrvatske«; jasno, dakle, određuju »fundamentalna hrvatske države prava i zakone« i to ne samo u prošlosti hrvatskoga naroda nego ta prava u svemu moraju odrediti političku budućnost Hrvata unutar građanskog društva, ali i unutar novih nacionalnih zajednica i država.

U prijedlogu »Zakonskog članka« i u drugim spisima, »fundamentalna prava i zakoni« hrvatske države Kvaternik određuje ovim političkim i pravnim vrijednostima i strukturama: »Prava i zakoni« hrvatske krune i hrvatske države, njezini »temeljno-državni zakoni« i »staro-ustavna prava«, u prvom redu obuhvaćaju cjelokupni politički, pravni i društveni život »sveukupne kraljevine Hrvatske« kako u prošlosti tako i u budućnosti; nadalje, »fundamentalna prava i zakoni« Kraljevine Hrvatske, njezini »temeljno-državni zakoni« i »staroustavna prava« i njezina »suverena nezavisnost«, iskazuju se neprekidno u tijeku povijesnih procesa putem pravnoga i »zakonitog« poretka. A u budućnosti treba da se oživotvori unutar ustavnosti i parlamentarnog sustava, tj. tijekom organizacije »sveukupne kraljevine Hrvatske« kao pravne i parlamentarne države unutar modernog građanskog društva i novog političkog poretka. U tom slučaju riječ je o pravnim i političkim vrijednostima i strukturama i o nacionalnim institucijama na kojima hrvatski narod, kao jedini nosilac suvereniteta, u tijeku razvoja građanskog društva, može formirati moderni politički i državi život, organizirati hrvatsku državu i »ustrojiti« njezino novo političko tijelo i nove nacionalne institucije. Na svemu tome, bio je uvjeren, formirat će se i organizirati nezavisna i samostalna Kraljevina Hrvatska. Cjelokupni nacionalni, kulturni, politički, državni i društveni identitet i trajanje u povijesti Kraljevine Hrvatske kao nezavisne, suverene i samostalne hrvatske države, kao i sve druge vrijednosti koje sadrži hrvatska državnopravna tradicija, moraju i u budućnosti jamčiti međunarodni ugovori koji bi se »ugovarali« između hrvatskoga naroda i bilo kojeg drugog naroda ukoliko se odluči da slobodnom voljom stupi u interesni politički savez.[54]

Hrvatski narod u njegovoj povijesti Kvaternik promatra kao politički organizirani narod: kao narod koji je imao političku zajednicu, državu (tj. »državu Hrvatsku«), politički i državni teritorij i političke i državne institucije. A tom je narodu, tvrdi, sve to jamčilo međunarodno pravo i međunarodna pravna regulativa. Zato je Kvaternik vrlo sugestivno uvjeravao hrvatsku javnost da sve to hrvatskom narodu i u budućnosti moraju jamčiti novi međunarodni ugovori. Analizirajući razvoj i značenje hrvatske državnopravne tradicije, s posebnim osvrtom na »historijsko-diplomatske odnose Kraljevine Hrvatske prema ugarskoj kruni«,[55] godine 1861, Kvaternik nalazi 3 međusobno povezana *politička* i *pravna*

---

[54] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 169-170.

[55] Kvaternik 1861: *Königreich Kroatien.*

oblika »prošlosti« hrvatskog naroda (»Vergangenheit unserer Nation«). To su: »političko-nacionalna« prošlost (»politisch-nationale«), »historijsko-pravna« prošlost (»historisch-rechtliche«), napokon »diplomatsko-međunarodna« prošlost (»diplomatisch-internationale«).

S jedne strane, sve tri političke i povijesno-pravne »prošlosti našeg naroda« pokazuju: »vječnu borbu« hrvatskoga naroda za postizanjem »svoje slobode i nezavisnosti«, njegovu »vječnu borbu« protiv agresivnog mađarskoga nacionalizma, »protiv susjednog mađarstva (»gegen das nachbarliche Magyarenthum«) te njegovo »skoro neprekidno žrtvovanje za kršćanstvo i kršćansku kulturu«. S druge strane, ta ista prošlost Hrvata pokazuje da postoji »vječita borba« Mađara (»naših susjeda«) usmjerena protiv hrvatskoga naroda, protiv njegova prava na slobodu i nezavisnost, protiv njegova prirodnoga i povijesnog prava i protiv njegove nacionalne egzistencije (»gegen unsere Rechte und unsere nationale Existenz«).[56]

Najveća opasnost, prema tome, za daljnji razvoj hrvatskoga naroda, za postizanje njegove slobode i nezavisnosti, Kvaternik vidi, osim u austrijskom apsolutizmu, i u agresiji Mađara, u njihovom nastojanju da hrvatskome narodu negiraju pravo da Kraljevinu Hrvatsku organiziraju kao teritorijalno cjelovitu, samostalnu, nezavisnu i suverenu državu. Uz brojne druge navode, u kojima ukazuje na njihovu štetnu i opasnu politiku uperenu protiv hrvatskoga naroda, upoznajmo ovo: »Ne samo mađarske novine svake političke boje, nego također županije i municipiji u Ugarskoj, jedni kao i drugi i mađarska vlada od strane samoga zajedničkog kralja iziskuju od njega *bezuvjetno podvrgnuće* Hrvatske pod ugarsko gospodstvo, kao 'dopunjujući dio', kao 'Partes annexas' svoje domovine; oni iziskuju to podvrgnuće, a da ni ne pitaju Hrvate *da li i kako* pristaju na to; oni iziskuju, dapače kategorično zahtijevaju ovo podvrgnuće kao 'conditio sine qua non' zadovoljavanja i 'umirenja' ('der Pacificirung') Ugarske, oni ga zahtijevaju na podlozi starih izmišljenih, silom dotjeranih tobožnjih prava, kojih smo šupljinu i golotinju u ovom spisu vjerujemo dostatno dokazali, a ako je baš što od toga preostalo, taj je ostatak god. 1848. hrvatski mač razderao te ga je hrvatski ban Jelačić bacio Mađarima pred noge.«[57]

Pa ipak, uza sve loše iskustvo Hrvata s Mađarima, Kvaternik je spreman da podupre nastojanja hrvatskih političara da ujedinjenu Hrvatsku sjedine s Ugarskom u novi politički savez, ali uz jasno određene ugovorne uvjete. Kvaternik ovako opisuje odnose Hrvatske prema Ugarskoj: »U Ugarskoj se pokazaše nehajnim i bešćutnim, ako ne baš neprijateljima prema borbi hrvatskog naroda (kroatischen Nation) za uspostavljanjem cjelokupnosti svoje zemlje (der Integrität ihres Landes), odrekoše se dapače velikih probitaka koji bi time bili nastali po samu Ugarsku u slučaju uspostavljanja starog saveza, odrekoše se toga samo da ne puste Hrvate da se ojačaju. – To nisu dokazi pomirenja i prijateljstva, kojim su se naprama Hrvatskoj ponosili – to bijahu zazivanja i kadšto zadirkivanja koja moradoše duboko uvrijediti narodni ponos Hrvata, te su uistinu izazvali u javnom mnijenju Hrvatske i neki preokret, o kojem su zaključci i okružnice svih municipija zemlje nedvojbeno zasvjedočili. – Da u Hrvatskoj bijahu općenito skloni savezu s Ugarskom, i možda su još, ali na *drugi* način, *drugim* putem negoli (o tome) misle u Ugarskoj. U Hrvatskoj naime žele prije svega znati i ispitati, prvo: da li i u koliko su oni s kojima se hoće stupiti u savez (in eine Union) skloni priznati i poštivati pravo Hrvata (das Recht der Kroaten) da se s njima ugovara na podlozi hrvatskog historijskog prava (auf Grundlage des kroatischen historischen

---

[56] Kvaternik 1861: *Königreich Kroatien*, 212; Kvaternik 1971: *Polit. spisi*, 308.

[57] Kvaternik 1861: *Königreich Kroatien*, 215-216; Kvaternik 1971: *Polit. spisi*, 310-311.

Rechtes). – Drugo: da li su oni, s kojima se hoće ugovarati, spremni da s nama ugovore takav ugovor koji bi se slagao s čašću hrvatskog naroda (mit der Ehre der kroatischen Nation) te u isto vrijeme pružao jamstvo za očuvanje njihovih historijskih, narodnih i prirodnih prava to jest prava suverenosti (Souveränitäts-Rechte) – ako je to uopće moguće. – Tako se a ne drugačije u Hrvatskoj razumije savez. O uglavljenju osnovnih načela saveza i o sklapanju saveza (der Union) uopće može posve valjano odlučiti samo cjelokupno zastupstvo hrvatskog naroda na Saboru.«[58]

Iz tog stava lako možemo razumjeti zašto je Kvaternik posegnuo za hrvatskom državnopravnom tradicijom. Prvo, nastojao je pobiti gledišta mađarskih historičara, pravnika i političara koji su nastojali dokazati povijesno pravo Ugarske na dijelove hrvatskoga teritorija. Drugo, u hrvatskoj državnopravnoj tradiciji on nalazi sustav nacionalnih pravnih i političkih vrijednosti i struktura na kojima temelji: prvo, hrvatski nacionalno-politički i socijalni program; drugo, identitet i individualnost hrvatskoga naroda i njegovo pravo na slobodu i nezavisnost; treće, nacionalni suverenitet, tj. suvereno pravo hrvatskoga naroda (»die kroatische Nation ihre National-Souveränität«, »unserer nationalen und staatlichen Souveränität«) da svojom slobodnom voljom formira i organizira Kraljevinu Hrvatsku kao slobodnu, nezavisnu, samostalnu i suverenu hrvatsku državu koja bi putem novih međunarodnih ugovora stupila u nove političke saveze, dakle u (kon)federaciju s drugim nacionalnim državama. Pri tome Kvaternik i ovdje jasno ističe ne samo povijesno nego i prirodno pravo hrvatskoga naroda na slobodu i nezavisnost, njegovo prirodno pravo na samoopredjeljenje.

Kvaternik je nadalje u hrvatskoj državnopravnoj tradiciji posebno isticao sljedeće *pravne* i *političke* vrijednosti i strukture:

a) **Cjelokupnost**, tj. teritorijalnu i političku cjelokupnost hrvatske države i Kraljevine Hrvatske (Königreich Kroatien). Iskazana je u ovim oblicima i strukturama: teritorijalna cjelokupnost hrvatske države (»države hrvatske«, »naše države«, Hrvatske); politička cjelokupnost hrvatske države; cjelokupnost, tj. »sveukupnost kraljevine Hrvatske«; »Totius Regni Croatie«; »cjelokupnost krune hrvatske«; »cjelokupnost Trojedne kraljevine Hrvatske«; »cjelokupnost kraljevine hrvatsko-slavonsko-dalmatinske«; teritorijalna cjelokupnost hrvatske političke zajednice (»krune i kraljevine Hrvatske«); »sveukupnost kraljevine Hrvatske, tj. Dalmacije, Hrvatske i Slavonije«.

Sve te strukture i svi oblici *cjelokupnosti* i »*sveukupnosti*« pretpostavljaju i najavljuju (u formi jasnih zahtjeva iskazanih unutar mobilizacijskih tokova i tijekom hrvatskog nacionalnog pokreta) ove povijesne procese: 1) ujedinjenje svih hrvatskih historijskih i političkih pokrajina u *jednu cjelovitu i homogenu političku zajednicu*; 2) stvaranje i organizaciju *homogene hrvatske države* na njezinom cjelokupnom etničkom i povijesnom/političkom prostoru; 3) stvaranje i organizaciju »sveukupne« *Kraljevine Hrvatske* na njezinom cjelokupnom povijesnom/političkom prostoru; 4) organizaciju cjelokupne »krune hrvatske« i »kraljevine Hrvatske« kao homogene *političke zajednice*, kao homogene države i kraljevine; 5) udruženje svih segmenata hrvatskog naroda u *jedan cjeloviti politički narod* – u jednu homogenu nacionalnu zajednicu; 6) postizanje, dakle, cjelokupnosti, samostalnosti i suverenosti hrvatske države.[59]

---

[58] Kvaternik 1861: *Königreich Kroatien*, 216-217; Kvaternik 1971: *Polit. spisi*, 311-312.

[59] Jedan od najvažnijih ciljeva u hrvatskoj politici 1861. godine bio je postizanje političke i državne cjelokupnosti hrvatske države i hrvatske političke zajednice. O tome su raspravljale novine, časopisi, županijske skupštine, banska konferencija i Hrvatski sabor. Gotovo svi saborski dokumenti raspra-

b) **Samostalnost**, tj. političku samostalnost hrvatske države, Kraljevine Hrvatske i hrvatskog naroda. Iskazana je u ovim oblicima i strukturama: samostalnost hrvatske države (»države hrvatske«, »naše države«, Hrvatske); samostalnost hrvatske krune (»krune hrvatske«); samostalnost »Kraljevine Hrvatske«; samostalnost »Trojedne kraljevine Hrvatske«; »suverena samostalnost« hrvatske krune; »suverena samostalnost« Kraljevine Hrvatske; »suverena samostalnost« hrvatske države; politička samostalnost hrvatskoga naroda; samostalnost hrvatskoga sabora, hrvatske vlade i drugih nacionalnih institucija; samostalnost hrvatske političke zajednice (»nezavisna i suvereno-samostalna je kruna i kraljevina Hrvatska«); ta je *samostalnost* (hrvatske krune, Kraljevine Hrvatske, hrvatske države i hrvatskoga naroda) iskazana u tijeku cjelokupne povijesti hrvatskoga naroda i pojavljuje se u njegovom ukupnom političkom i državnom životu.

Sve te strukture i svi oblici *samostalnosti* i »*suverene samostalnosti*« pretpostavljaju i najavljuju (u formi jasnih zahtjeva iskazanih unutar mobilizacijskih tokova i tijekom hrvatskoga nacionalnog pokreta) ove povijesne procese: 1) postizanje i organizaciju Kraljevine Hrvatske kao *samostalne i suverene države*, dakle, kao hrvatske nacionalne države; 2) formiranje i organizaciju samostalne/suverene hrvatske *političke zajednice* (»krune hrvatske« i »kraljevine Hrvatske«); 3) postizanje samostalne i suverene Trojedne kraljevine Hrvatske; 4) postizanje *samostalnosti hrvatskoga sabora* kao zakonodavnog tijela i parlamenta, kao i samostalnosti drugih nacionalnih institucija, odgovornih isključivo hrvatskom saboru; 5) ostvarenje samostalnosti hrvatskoga naroda, kao jedinog nosioca nacionalnog suvereniteta, na svim područjima javnoga života.

Sve te strukture i svi oblici *samostalnosti* i *suverenosti* (tj. »suverene samostalnosti«) moraju se iskazati i ostvariti: a) u samostalnosti i suverenosti hrvatske države prema vladaru; b) u samostalnosti i suverenosti hrvatske države i hrvatskoga naroda prema Austriji i Ugarskoj i prema bilo kojoj drugoj državi, kraljevini ili »zemlji«; c) u samostalnosti i suverenosti hrvatske političke zajednice (»krune hrvatske« i »kraljevine Hrvatske«) prema bilo kojoj drugoj kruni, kraljevini, državi ili političkoj zajednici.[60]

c) **Nezavisnost**, tj. političku nezavisnost hrvatske države, Kraljevine Hrvatske i hrvatskoga naroda. Iskazana je u ovim oblicima i strukturama: nezavisnost hrvatske države (»države hrvatske«, »naše države«, Hrvatske); nezavisnost hrvatske krune (»krune hrvatske«); nezavisnost »kraljevine Hrvatske«; nezavisnost »Trojedne kraljevine Hrvatske«; nezavisnost »kraljevine hrvatsko-slavonsko-dalmatinske«; nezavisnost hrvatskoga sabora, tj. nezavisnost »trojedne kraljevine državnog sabora«; nezavisnost hrvatskoga naroda; »nezavisna i suvereno-samostalna je kruna i kraljevina Hrvatska« prema bilo kojoj drugoj državi, kraljevini i »zemlji« u Monarhiji; nezavisnost hrvatske političke zajednice (»krune hrvat-

---

ljaju o teritorijalnoj cjelokupnosti hrvatskih zemalja. U svojoj »Predstavci« vladaru, Hrvatski sabor ističe da je »glavno pravo svakog naroda ono na cjelovitost i to ne samo političku nego i državnu«. Sabor je zahtijevao ujedinjenje svih hrvatskih historijskih pokrajina, jer one »sačinjavaju cjeloviti i nerazdruživi dio nekadašnje hrvatske države, a po tom i sadašnje trojedne kraljevine«. Hrvatski sabor je taj zahtjev (za postizanje teritorijalne i političke cjelokupnosti hrvatske države) uputio vladaru i u posebnoj »predstavci sabora za povratak cjelokupnosti trojedne kraljevine«, te u saborskoj *Adressi* i u drugim spisima. Usp. o tome: Spisi saborski 1861, sv. II. (31-35 i 97), sv. III. (112-121, 167-177 i 193-205) i druge dokumente.

60 Sve te strukture *samostalnosti* (o samostalnosti hrvatskoga naroda, hrvatske države, Trojedne kraljevine Hrvatske i hrvatske nacije) nalazimo jasno iskazane u svim temeljnim saborskim dokumentima. Usp. o tome, Spisi saborski 1861, sv. I-IV. i Dnevnik Sabora 1861.

ske« i »kraljevine Hrvatske«); ta je *nezavisnost* (hrvatske krune, Kraljevine Hrvatske, hrvatske države i hrvatskog naroda) iskazana u tijeku cjelokupne povijesti hrvatskoga naroda, a pojavljuje se u cjelokupnom njegovom političkom i državnom životu.

Sve te strukture i svi oblici *nezavisnosti* pretpostavljaju i najavljuju (u formi jasnih zahtjeva iskazanih unutar mobilizacijskih tokova i tijekom hrvatskoga nacionalnog pokreta) ove povijesne procese: 1) postizanje i organizaciju Kraljevine Hrvatske kao *nezavisne nacionalne države*, kao hrvatske države; 2) formiranje i organizaciju nezavisne hrvatske *političke zajednice* (»krune hrvatske« i »kraljevine Hrvatske«); 3) postizanje nezavisne »Trojedne kraljevine Hrvatske«; 4) postizanje nezavisnosti *hrvatskoga sabora* kao zakonodavnog tijela i parlamenta, kao i nezavisnosti svih nacionalnih institucija; 5) ostvarenje nezavisnosti hrvatskoga naroda na svim područjima organizacije javnoga života.

Sve te strukture i svi oblici *nezavisnosti* moraju se iskazati i ostvariti: a) u nezavisnosti hrvatske države prema vladaru, tj. prema *legitimnom hrvatskom kralju* u osobi austrijskog cara (»car austrijski ne vlada državom hrvatskom kao takav, no izključivo kao ustavni i legitimno kralj sveukupne kraljevine Hrvatske«); b) u nezavisnosti hrvatske države prema Austriji i Ugarskoj; c) u nezavisnosti hrvatske države spram bilo koje druge države, kraljevine ili »zemlje«.[61]

d) **Suverenitet**, tj. suverenitet hrvatske države, Kraljevine Hrvatske, hrvatskog sabora i hrvatskoga naroda. Iskazan je u ovim oblicima i strukturama: suverenitet hrvatske države (»države hrvatske«, »naše države«, Hrvatske); »die kroatische nationale Souveränität«; suverenitet hrvatske krune (»krune hrvatske«); »die Souveränität der kroatischen Krone«; suverenitet Kraljevine Hrvatske (»Königreich Kroatien«); suverenitet hrvatske političke zajednice (»suverenstvo krune i kraljevine Hrvatske«); »die Souveränität der Königreich Kroatien«; »nezavisna i suvereno-samostalna je kruna i kraljevina Hrvatska«; hrvatski je narod jedini nosilac suvereniteta; suverenitet hrvatskoga sabora kao zakonodavnog tijela i parlamenta; »suverena neodvisnost«: hrvatske države, hrvatske krune, Kraljevine Hrvatske, hrvatskoga naroda, hrvatskoga sabora, hrvatske vlade i svih nacionalnih institucija; *svijest* hrvatskoga naroda o »suverenoj neodvisnosti«, »samosviest narodne suverene nodvisnosti«: »suverena volja«, »suverena naša volja«, »hrvatski narod (...) sakupljen je kroz zastupnike svoje zakonitim, starodavnim običajem na ustavnom saboru svome da *suverenom svojom voljom* o budućoj svojoj sudbini vieća«; »priznanje našeg nacionalnog i državnog suvereniteta« (»die Anerkennung unserer nationalen und staatlichen Souveränität«); »die kroatische nation und ihre National-Souveränität«; »unsere Souveränität«, tj. nacionalni suverenitet hrvatskog naroda; »Souveränität Rechte«, »die Souveränitäts-Rechte unserer nationalen Krone«; »Kroatien und die Nation ihre nationale Souveränität«.

---

[61] *Nezavisnost* i *samostalnost* (hrvatskoga naroda, hrvatske nacije, hrvatske države, hrvatskoga sabora i svih hrvatskih političkih i kulturnih institucija) iskazivane su i kao političke i društvene *vrijednosti* i kao *strukture* i kao *zahtjevi* u svim temeljnim saborskim dokumentima. Sažimajući o tome raspravu 1861. godine u hrvatskoj javnosti, F. Rački u svojoj »Osnovi adresse sabora« piše: »Temelj, na kom osniva se ustav trojedne kraljevine, jesu dvostrani državnopravni ugovori, koji obima stranama daju prava, nameću dužnosti. (...) trojedna kraljevina nežrtvova ni najmanje, bilo od temeljnih prava svoga ustava, bilo od svoje državne neodvisnosti; (...) Ova neodvisnost i samostalnost trojedne kraljevine s jedne, a osobna sveza iste s kraljevinom Ugarskom s druge strane zrcali se sada u oštrijem sada u slabijem vidu u cielokupnom državnom životu trojedne kraljevine, (...) Toli pravomoćni ugovori utanačenimi među našim narodom i njegovimi slavnimi vladari posvećen je državni život trojedne kraljevine, i ojamčena joj podpuna državna samostalnost i neodvisnost.« Usp. o tome, Spisi saborski 1861, sv. III, 167-177 i uopće, sv. I-IV.

Sve te strukture i svi oblici *suvereniteta* pretpostavljaju i najavljuju (u formi jasnih zahtjeva iskazanih unutar mobilizacijskih tokova i tijekom hrvatskoga nacionalnog pokreta) ove povijesne procese: 1) postizanje potpune suverenosti hrvatske države; 2) ostvarenje potpune suverenosti hrvatske političke zajednice (»krune hrvatske« i »kraljevine Hrvatske«); 3) organizaciju »krune hrvatske« i »kraljevine Hrvatske« kao samostalne, nezavisne i suverene političke zajednice i hrvatske države; 4) tijekom tih povijesnih procesa hrvatski narod ostvaruje svoje nacionalno pravo da bude jedini nosilac suvereniteta; 5) ostvarenje »suverenog prava« hrvatske krune, Kraljevine Hrvatske, hrvatske države, hrvatskoga sabora i hrvatskoga naroda.

Sve te strukture i svi oblici *suvereniteta i »suverene samostalnosti«* moraju se iskazati i ostvariti: a) u suverenosti hrvatske države prema Austriji i Ugarskoj; b) u suverenosti Kraljevine Hrvatske spram vladara; c) u suverenosti hrvatske države spram bilo koje druge države, kraljevine i »zemlje«; d) u suverenosti hrvatskoga sabora i hrvatskoga naroda, kao jedinog nosioca nacionalnog suvereniteta.[62]

e) **Sloboda**, tj. slobodu hrvatske države, Kraljevine Hrvatske, hrvatskoga sabora i hrvatskoga naroda. Iskazana je u ovim oblicima i strukturama: »slobodna volja« hrvatskoga naroda (da sâm određuje svoju sudbinu i da se upusti u »dogovaranje« sa hrvatskim kraljem i/ili s bilo kojim drugim narodom i »zemljom« o interesnom i ugovornom političkom savezu); »slobodna volja« hrvatskoga sabora tj. »trojedne kraljevine državnog sabora« (da se »dogovara« sa hrvatskim kraljem ili s bilo kojim drugim narodom o interesnom političkom savezu); »slobodna volja i nezavisnost« hrvatskoga naroda (prema bilo kojem drugom narodu ili državi, a to je načelo slobode i samoopredjeljenja); »kruna i trojedna kraljevina Hrvatska izrazuje se slobodnom i nezavisnom spram krune i države Ugarske«; »hrvatska država zahtieva od ugarske (države) da ova svečano priznade da je ona bila do god. 1848, da je sada, i da želi i za sva buduća vremena biti pravno smatrana za slobodnu i nezavisnu kraljevinu i državu«; »kruna hrvatska« i »Trojedna kraljevina Hrvatska« je slobodna i nezavisna i prema Austriji i prema Ugarskoj i prema bilo kojoj drugoj kraljevini i državi; »slobodno uređenje odnošaja krune i države hrvatske napram Austrije«; »na temelju slobodne i ustavne volje naše stoji na volju: dogovarati se s kraljem našim a ne s Bečom il Budim-Peštom«; »slobodna i suverena volja« hrvatskoga naroda na samoodređenje; »što je to narodnost, što narodna sloboda«: za »narod je najveća nesreća kad se narodnosti liši«, jer »tamo slobode ne može biti«; »držimo dakle mili naš stan (hrvatsku državu) i slobodu svoju u podpunoj političkoj neodvisnosti«; »put ustava i slobode naše međunarodne«; »sloboda hrvatskog naroda« i njegova »budućnost«: »slobodniji i ustavniji put«, »sloboda i ustavnost naša«, »sloboda naša«, »sloboda i ustav naš hrvatski« itd.

---

62 O *suverenitetu* su 1861. godine pisale novine (P, NN, AZ) i o tome su saborski zastupnici raspravljali na Hrvatskom saboru. Ali, Kvaternik je o suverenitetu tada najviše pisao. Ključno je pitanje kako on određuje suverenitet? Kome daje vrhovnu vlast u hrvatskoj državi? Tko je, prema njemu, nosilac suvereniteta? Napokon, je li riječ o potpunom ili o ograničenom suverenitetu? Tom problemu valja posvetiti posebnu raspravu. O suverenitetu raspravljamo u daljnjem tekstu. Ovdje stoga o tome veoma sažeto. Prema E. Kvaterniku, vrhovna, tj. najviša vlast (suverenitet, Souveränität, suvereno pravo i »suverena volja«) u hrvatskoj državi pripada hrvatskome narodu i njegovom predstavničkom tijelu (Hrvatskom saboru) i »ustavnom i legitimnom« hrvatskom kralju. Nosilac, dakle, suvereniteta je hrvatski narod. U tom smislu on polazi od prava naroda na samoopredjeljenje i zato govori o nacionalnoj suverenosti i o nacionalnom suverenom pravu. Suverenitet izvodi iz postojanja hrvatske države, ali suvereno pravo prenosi na hrvatski narod i na njegovo zakonodavno i predstavničko tijelo, tj. na Hrvatski sabor. Usp. o tome, Kvaternik 1861: *Königreich Kroatien.*

Sve te strukture i svi oblici *slobode i »slobodne volje«* i nezavisnosti pretpostavljaju i najavljuju (u formi jasnih zahtjeva iskazanih unutar mobilizacijskih tokova i tijekom hrvatskog nacionalnog pokreta) ove povijesne procese: 1) organizaciju slobodne i nezavisne hrvatske države; 2) organizaciju slobodne/nezavisne hrvatske političke zajednice, slobodne i nezavisne »krune hrvatske » i »kraljevine Hrvatske«; 3) formiranje i organizaciju slobodnog i potpuno nezavisnog hrvatskog sabora kao nezavisnog parlamenta i zakonodavnog tijela; 4) formiranje slobodne i nezavisne hrvatske vlade; 5) formiranje i organizaciju slobodnih i nezavisnih nacionalnih političkih i kulturnih institucija; 6) hrvatski narod, tražeći dakle »slobodniji i ustavniji put«, mora ostvariti potpunu slobodu i nezavisnost na svim područjima njegova javnoga života, a to je njegovo pravo na samoodređenje, pravo da živi kao slobodan narod.

Sve te strukture i svi oblici slobode i »slobodne suverene volje« i nezavisnosti moraju se iskazati i oživotvoriti: a) u slobodi/nezavisnosti hrvatske države i naroda prema vladaru i Monarhiji; b) u slobodi i nezavisnosti hrvatske države i naroda prema Austriji i Ugarskoj i prema bilo kojoj drugoj državi i kraljevini i narodu; c) u slobodi i samostalnosti hrvatske političke zajednice (»krune hrvatske » i »kraljevine Hrvatske«) prema bilo kojoj drugoj političkoj zajednici, kraljevini i narodu; d) u slobodi/nezavisnosti hrvatskoga sabora prema bilo kojem drugom parlamentu i prema bilo kojoj drugoj političkoj zajednici; e) u potpunoj slobodi i ravnopravnosti svih ljudi/osoba i svih naroda.[63]

Kvaternik je garanciju svih tih vrijednosti, njihovu mogućnost ostvarenja u formi nacionalnih zahtjeva, nalazio u stoljetnoj hrvatskoj državnopravnoj tradiciji: u hrvatskim »temeljno-državnim pravima i zakonima« i u »starodavnim pravicama«. Sve se te vrijednosti uklapaju i u suvremeni demokratski politički sustav.

Na taj način on je hrvatsku državnopravnu tradiciju – iskazanu kao nezastariva »državna prava«, kao »državne zakone« i »staroustavna prava« Kraljevine Hrvatske – promatrao kao trajni sustav vrijednosti koje putem nacionalnih institucija i političkih/društvenih akcija pokreću određene povijesne i društvene procese: koje i u suvremenom svijetu, unutar građanskog društva, omogućavaju stvaranje i organizaciju hrvatske države i hrvatske političke zajednice. Ta tradicija potiče, dakako, jednim dijelom kretanje prema reprodukciji »staroga« sustava. Ali ipak ona, shvaćena kao određeni pravni i politički sustav vrijednosti, koji su hrvatski političari ostvarivali preko vlastitih povijesnih i suvremenih institucija, u prvom redu najavljuju velike društvene i povijesne promjene na području kulture, političkog sustava, države, društva, prava, međunarodnih odnosa, pravnog i parlamentarnog sustava, političkih i kulturnih nacionalnih institucija itd.

---

63 Pojam *slobode* (*Freiheit, liberté*) prisutan je u hrvatskoj politici od ilirskog pokreta, osobito od 1848. godine dalje. Pojavljuje se u svim oblicima i strukturama. Od godine 1848. do 1850. i od 1860. do 1861. dalje pojam *slobode* se u hrvatskoj politici iskazuje kao odsutnost od vanjske prisile, te kao mogućnost samoodređenja. Većina hrvatskih političara, isto kao i E. Kvaternik, zalažu se tijekom 1860. i 1861. godine za slobodu i ravnopravnost svih ljudi/osoba i svih naroda, koji se moraju osloboditi vanjskih pritisaka i određenja (političkih, ideoloških, vjerskih, kulturnih i ekonomskih). Polazili su u većini slučajeva od liberalno- -demokratskog određenja slobode i ravnopravnosti. U svojim nacionalnim i socijalnim programima isticali su stoga važnost slobode i slobodne volje i kod pojedinaca/osoba i kod pojedinih naroda. U tom smislu zalagali su se za slobodu, ravnopravnost i neovisnost (i osoba i naroda) i osuđivali sve vanjske oblike njezina ograničenja. Garanciju postizavanja i očuvanja slobode i ravnopravnosti (političke, kulturne, ekonomske, vjerske, socijalne) vidjeli su u stvaranju vlastite slobodne i autonomne političke zajednice, slobodne Kraljevine Hrvatske, i slobodne i nezavisne hrvatske države. O svemu tome postoji obilje dokumenata. Nužno je stoga istražiti tu liberalno-demokratsku tradiciju u hrvatskoj politici u 19. stoljeću.

Sve te društvene promjene sadrže procese *dezintegracije* (starog sustava: unutar Monarhije i unutar društvenih struktura) i najavljuju snažne *procese integracije*: integracije hrvatske kulture, političke zajednice, države i nacije. U tom slučaju, kako smo pokazali, hrvatska državnopravna tradicija, iskazana unutar hrvatskoga nacionalno-političkog i socijalnog programa i nove nacionalne političke ideologije, sadrži veoma određene pravne i političke vrijednosti. Kao i drugi hrvatski javni djelatnici, tako je i Kvaternik bio uvjeren da upravo spomenute vrijednosti, koje tvore hrvatsko »državno pravo i zakoni«, u novom suvremenom svijetu građanskoga društva i novog parlamentarnog sustava (a) omogućuju unutrašnju organizaciju hrvatske države i (b) određuju novi vanjski međunarodni položaj Kraljevine Hrvatske.

Prema tome, hrvatska državnopravna tradicija, kao trajni i neprolazni pravni i politički sustav vrijednosti, iskazan u formi jasnih zahtjeva unutar hrvatskoga nacionalnog i mobilizacijskog programa, prema Kvaterniku očekivanju mora pokrenuti ove društvene procese: a) ostvarenje teritorijalne cjelokupnosti hrvatske države; b) ujedinjenje svih hrvatskih historijskih pokrajina u jednu cjelovitu političku zajednicu (»krunu hrvatsku« i »kraljevinu Hrvatsku«); c) organizaciju Kraljevine Hrvatske kao cjelovite, samostalne, nezavisne, suverene i slobodne hrvatske države; d) organizaciju Hrvatskog sabora kao zakonodavnog tijela, kao centralnog i nezavisnog parlamenta hrvatskoga naroda; e) organizaciju slobodnih i nezavisnih nacionalnih političkih, državnih i kulturnih institucija.

Da bi opravdao taj nacionalni program, koji je osnivao na hrvatskoj državnopravnoj tradiciji, Kvaternik je sve spomenute pravne i političke vrijednosti, njihovo trajanje u povijesti, nastojao dokazati na povijesnim izvorima. Pri tome je povijesnim dokumentima pristupao kao političar i njihovu analizu jasno uklapao u novi ideološki sustav. Nastojao je dokazati povijesni kontinuitet hrvatske državnopravne tradicije kroz vjekove i »nezastarljivost« hrvatskih »državnih prava i zakona«.[64]

Da bi, međutim, na osnovu tog prava, prava Kraljevine Hrvatske da se organizira kao samostalna i nezavisna država, mogao predložiti njezin novi međunarodni pravni položaj, o čemu ćemo dalje raspravljati, Kvaternik je morao u svom prijedlogu »Zakonskog članka« donijeti strukturu vlasti i političkih institucija hrvatske države.

Na sjednicama Hrvatskog sabora 1861. godine, izloženi su mnogi prijedlozi i prihvaćeni zakonski članci o »ustrojstvu« i organizaciji vlasti u trojednoj Kraljevini Hrvatskoj. Predlagali su »osnove« za *organizaciju hrvatske vlasti* na svim razinama: od općina i slobodnih gradova, preko kotareva i županija do cjelokupne Hrvatske kao nove homogene političke zajednice i države. Uz sve razlike među njima, što su osobito izražavali na saborskim sjednicama, ipak su se gotovo svi saborski zastupnici zalagali za sljedeći sustav vlasti:

Prvo, svi su oni prihvatili predstavnički sustav vladavine u kojoj hrvatski narod (»narod u trojednoj kraljevini« ili »naš narod« u Trojednici) izražava svoju volju i ostvaruje naci-

---

64 Sve je to Kvaternik mogao tvrditi kao *političar* i kao *ideolog*, u funkciji, dakle, stvaranja nove »pravaške« *političke ideologije*. Sa znanstvenog gledišta, taj se kontinuitet u potpunosti ne može dokazati. No to ništa nije umanjivalo vrijednost njegovih *političkih argumenata* koje je izlagao u formi zahtjeva i jasnih nacionalnih ciljeva. A te je hrvatske nacionalne ciljeve posve jasno izložio. Ključno je, međutim, pitanje: koja je interesna društvena grupa stajala iza tih zahtjeva, kako je bila organizirana i koliku je imala društvenu, političku i ekonomsku moć i stoga da li je mogla više/manje utjecati (putem osvajanja vlasti i nacionalnih institucija) na ostvarenje zadanih ciljeva i programa? U svemu tome ogleda se dakako interakcija između reda ideja/ideologije i reda stvari/događaja, tj. pritom možemo pratiti ostvarenje tih programa i njihov utjecaj na ritam povijesnih procesa, na ritam integracije hrvatske nacije.

onalnu suverenost putem općih i slobodnih izbora. To je za njih bio »zakoniti put« stvaranja i organizacije vlasti. Drugo, zalagali su se za pravni i parlamentarni sustav. Prihvatili su, dakle, sustav parlamentarne vlade kao oblik »ustrojstva« i organizacije vlasti u Hrvatskoj. Središnje mjesto davali su Hrvatskom saboru kao zakonodavnom tijelu. To je koncepcija zakonodavne parlamentarne države, u kojoj postoji jasna podjela vlasti na zakonodavnu i izvršnu, na legislativu i egzekutivu. Treće, zalagali su se, prema tome, da Hrvatski sabor bude parlament i predstavničko tijelo. Sabor bi bio zakonodavno tijelo, kojemu bi bila odgovorna hrvatska vlada. Bila je to liberalna i demokratska koncepcija vlasti kakvu nalazimo u evropskoj tradiciji u 19. stoljeću.

Tu koncepciju predstavničke vladavine, koja se ostvaruje samo u *zakonodavnoj državi*, utemeljili su na uvjerenju da je hrvatski narod, kao jedini nosilac nacionalnog suvereniteta, izvorište i temelj vlasti. Kad je o tim osnovnim političkim koncepcijama riječ, slobodno možemo zaključiti da se saborski zastupnici, inače različitog socijalnog porijekla i uvjerenja, između sebe nisu mnogo razlikovali. Ali velike razlike među njima nalazimo kada su predlagali: prvo, kako sve to postići, kojim putem krenuti i na koji način sve to organizirati i sprovesti u život; drugo, kako riješiti državnopravno pitanje u Monarhiji, tj. kakav međunarodno-pravni odnos da zauzme trojedna Kraljevina, kao slobodna i nezavisna država, spram Austrije i zajedničkih centralnih austrijskih institucija; treće, u kakav politički odnos da stupi Hrvatska i Ugarska, u kakav oblik političkog saveza i iz kojih razloga da se udruže te dvije države.

Bili su to ključni problemi hrvatske politike od 1861. godine dalje. Burne su se rasprave vodile o tome na sjednicama Sabora, mnoge rasprave u novinama i knjigama. O rješenju tih političkih problema ovisila je sudbina Hrvatske, mogućnost formiranja i organizacije hrvatske države, mogućnost i ritam njezine modernizacije, te ritam integracije hrvatske nacije unutar modernog građanskog društva i novog pravnog i parlamentarnog sustava.[65]

Sve te koncepcije nalazimo i u prijedlogu »Zakonskog članka« E. Kvaternika. On ih je najsažetije i najbolje izložio.

HRVATSKI KRALJ (**»ustavni i legitimni kralj sveukupne kraljevine Hrvatske«**). **Za** ***hrvatskog kralja***, kao »ustavnog i legitimnog« vladara Kraljevine Hrvatske, Kvaternik navodi ove pojmove: »kralj hrvatski«, »kralj hrvatsko-slavonsko-dalmatinski«, »ustavni i legitimni kralj sveukupne kraljevine Hrvatske«, »legitimni vladaoc trojedne kraljevine«, »kralj sveukupne Hrvatske kraljevine (Tocius Regni Croatiae Rex)«.

Za hrvatskog kralja navodi da je riječ o »naslovu«, »dostojanstvu« i instituciji (»ustanovi«) te naglašava da je austrijski car, prema hrvatskoj pragmatičkoj sankciji, nosilac institucije »kralja hrvatskog« i »krune hrvatske«: »Car austrijski je zajedno kralj hrvatsko-slavonsko-dalmatinski, jer se kao rečeni car u smislu sankcije pragmatičke od god. 1712. nalazi u posjedu ovih zemalja (tj. hrvatskih historijskih pokrajina; op. P. K.), koje kao kralj hrvatski uživati mora ako hoće uzdržati prava svoja na krunu hrvatsku; (...)«[66]

Prema E. Kvaterniku, odnos između austrijskoga cara i hrvatske krune i/ili Kraljevine Hrvatske određen je ***međunarodnim ugovorom*** (»dvostrano vežućim ugovorom«) koji je hrvatski narod »ugovorio« sa Habsburškom dinastijom. A taj međunarodni ugovor obave-

---

[65] O svemu tome raspravljamo opsežnije u posebnoj studiji.

[66] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 170-171.

zuje dakako obje strane: i hrvatski narod i austrijskoga cara. Ali da bi mogao imati pravo na posjed hrvatske krune, mora ispuniti određene obaveze prema hrvatskome narodu. Prema tim međunarodnim ugovorima (osobito iz 1712. i 1804. godine) vladar ne može »vladati« hrvatskom državom kao austrijski car već »isključivo« kao »ustavni i legitimni kralj sveukupne kraljevine Hrvatske, tj. Dalmacije, Hrvatske i Slavonije«.[67]

Na temelju tih međunarodnih »dvostrano vežućih ugovora«, koji su sklopljeni između hrvatskoga naroda i Habsburške dinastije, Kvaternik je ocijenio da su »naslov« i »dostojanstvo« hrvatskoga kralja »nezavisni i suvereno-samostalni«, da pripadaju hrvatskoj kruni i Kraljevini Hrvatskoj. Ali su i hrvatska kruna i Kraljevina Hrvatska također »nezavisne i suvereno-samostalne«. Prema tom shvaćanju, nosilac suvereniteta i legitimne vlasti i suverenog prava – tj. nosilac vrhovne legitimne vlasti nad »naslovom i dostojanstvom« hrvatskog kralja, nad hrvatskom krunom i Kraljevinom Hrvatskom – jest isključivo hrvatski narod. To je suvereno pravo hrvatskoga naroda, to je njegov nacionalni suverenitet. Samo je dakle hrvatski narod nosilac nacionalnog suvereniteta.

U duhu liberalnih i demokratskih ideja 19. stoljeća, i posve u skladu sa stavom koji su zastupali mnogi zastupnici na Saboru, i Kvaternik je ideju »božanskog mandata vladara«, prema kojoj je njegova vlast opravdana »božjom voljom«, zamijenio idejom narodne/nacionalne suverenosti. Nosilac, dakle, *nacionalnog suvereniteta* i *suverenog prava* jest narod a ne vladar. Kvaternik, prema tome, *legitimnu vlast* (nad »naslovom i dostojanstvom« hrvatskoga kralja, nad hrvatskom krunom, Kraljevinom Hrvatskom, hrvatskom državom i nad svim oblicima vlasti u Hrvatskoj, zakonodavnom i izvršnom) utemeljuje na ideji *nacionalnog suvereniteta* i na koncepciji *zakonodavne države*. A jedino je hrvatski narod, kao utemeljitelj legitimne vlasti, nosilac: suvereniteta, nacionalnog suvereniteta, suverenog prava i »suverene samostalnosti« svih oblika vlasti unutar »krune i kraljevine Hrvatske«. A to je oblik zakonodavne države u kojoj vladaju pravo i zakon, to je tzv. pravna država. Vladar, dakako, mora poštivati ustav i zakon.[68]

Svim tim oblicima vlasti, u kojima je legitimnost vlasti prenesena na hrvatski narod, odgovaraju predstavnička demokracija i parlamentarizam. To za zastupnike u Saboru nije bilo sporno, ali je taj stav najdosljednije zastupao E. Kvaternik u svim saborskim istupima i u knjigama. Sada u posve novim uvjetima, u vrijeme formiranja građanskog društva te pravnoga i parlamentarnog sustava, E. Kvaternik je predlagao da hrvatski narod *ponovo prenese* »naslov i dostojanstvo« hrvatskoga kralja na austrijskog cara. Kvaternik je, međutim, dodjelu tog *vladalačkog mandata* nad hrvatskom krunom uvjetovao *valjanom i obaveznom procedurom*. Tu proceduru dodjele vladalačkog mandata nad hrvatskom krunom i Kraljevinom Hrvatskom Kvaternik je utemeljio na *pravu* (na pravnoj regulativi) i na međunarodnom ugovoru, dakle i na međunarodno-pravnoj regulativi. Stoga on predlaže niz dodatnih proceduralnih sadržaja.

Bez ugovorne procedure dodjele vladalačkog mandata, bez ugovora i »zakletve« prilikom »dodjele« hrvatske krune, austrijski car ne može vladati Kraljevinom Hrvatskom, već »isključivo kao ustavni i legitimni kralj sveukupne kraljevine Hrvatske«. »Ustavnost i legitimnost« vlasti ima samo teritorijalno cjelokupna Kraljevina Hrvatska, u kojoj će cjelokupni hrvatski narod, kao jedinstven politički narod, preko Hrvatskog sabora, putem no-

---

[67] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 171.

[68] Usp. o tome, Kvaternik 1861: *Königreich Kroatien.*

vog ugovora, dodijeliti vladalački mandat. Upravo zato Kvaternik postavlja uvjet da austrijski car, prije bilo kakvih pregovora, omogući teritorijalnu cjelovitost hrvatske države.[69]

Daljnja procedura jest ova: vladar se mora obavezati da će poštivati ustav, zakon i pravo; da prihvaća predstavničku demokraciju te pravni i parlamentarni oblik vlasti; on se mora putem novog međunarodnog ugovora obavezati da će čuvati cjelokupnost hrvatske države, da će poštivati njezino povijesno i prirodno pravo, njezinu »nezavisnost i suverenu samostalnost«.

Riječ je, kako vidimo, o čitavom nizu određenih procedura, iskazanih u formi nacionalno-političkog programa, prije dodjele vladalačkog mandata nad hrvatskom krunom i nad kraljevinom Hrvatskom. Ukoliko želi »ustavno i legitimno« primiti mandat hrvatske krune, vladar bi, dakle, morao prihvatiti mnoge promjene i ispuniti mnoge zahtjeve od kojih su najvažniji sljedeći: a) vladar bi morao trajno uvesti i poštivati ustav i zakonitost; b) morao bi omogućiti pravni i parlamentarni sustav, tj. mora se opredijeliti za demokraciju i parlamentarizam, za parlamentarni oblik vlasti; c) morao bi, stoga, hrvatskom narodu omogućiti da postigne teritorijalnu cjelovitost svoje države, te samostalnost i nezavisnost Kraljevine Hrvatske; d) da omogući parlamentarno odlučivanje (putem Hrvatskoga sabora kao zakonodavnog tijela) o svim pitanjima koji se tiču hrvatskoga naroda i organizacije njegove političke zajednice; e) morao bi hrvatskome narodu omogućiti ostvarenje njegove slobode, nezavisnosti i nacionalne suverenosti.

Bili su to zahtjevi koji su najavljivali posve nov politički oblik vlasti i nov politički sustav. A njihovo ostvarenje izazvalo bi velike promjene: utjecalo bi na ubrzani razvoj povijesnih procesa koji vode do integracije nacionalne zajednice i nacije. Ali Kvaternik je išao još dalje. On je dodjelu vladalačkog mandata uvjetovao novim zahtjevima. Nastojao je predvidjeti sve, čak i mogućnost raspada Habsburške Monarhije. U slučaju, naime, da se »naslov i dostojanstvo« austrijskog cara »kojim god bilo sgodom raztepe«, tj. u slučaju raspada Monarhije, i ako bi Habsburgovci (»vladajući naš dom«) bili »lišeni« Austrije, tada su »nasljednici iz habsburg-lothringske kuće«, kojima bi se dodijelio vladalački mandat »na prijestolju hrvatskom«, a »na temelju nezavisnosti krune hrvatske od svake druge krune ili kraljevine«, dužni (»obvezni«) učiniti sljedeće: prvo, ili da u Hrvatskoj osnuju »kraljevsku stolicu«, tj. kraljevsko prijestolje; drugo, ili da s hrvatskim narodom sklope »novi međunarodni ugovor« koji bi jamčio »suverenitet krune i kraljevine Hrvatske« spram bilo koje druge države ako bi u njoj Habsburgovci osnovali kraljevsko prijestolje.[70]

Kvaternik je taj zahtjev posebno isticao. Bio je uvjeren da u navedenoj saborskoj odluci leži moć hrvatskoga naroda kao nosioca nacionalnog suvereniteta i načela samoodređenja i samoopredjeljenja.[71] Kvaternik ipak ide još dalje u određenju načela nacionalnog suvereniteta i procedure dodjele vladalačkog mandata. On, naime, tvrdi da je s pravnog gledišta, tj. »kriepošću načela međunarodnog prava«, rat koji je hrvatski narod vodio 1848. godine za samostalnost »prekinuo i uništio« sve međunarodne »ugovore, sveze i odnošaje« hrvatske krune prema bilo kojoj »drugoj kruni ili državi u austrijskoj svezi nalazećoj se, kao i napram istog austrijskog carstva«.[72] Osobito je taj prekid državnopravnih odnosa nastao, tvrdi, između Kraljevine Hrvatske i Kraljevine Ugarske. Pri tome je uvjeren da je taj

[69] Kvaternik1861: Zak. čl, 170.

[70] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 171; Kvaternik 1861: Govor.

[71] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, SV. II, 171; Kvaternik 1861: Govor.

[72] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 171-172; Kvaternik 1861: Govor.

prekid državnopravnih odnosa, prema međunarodno-pravnoj regulativi, bio posve »valjano prekinut«. Događaji, dakle, revolucionarne 1848. godine (rat Hrvata za samostalnost) označili su prekid svih državnopravnih i političkih odnosa hrvatskoga naroda i hrvatske krune spram: austrijskoga carstva, austrijskog cara, Austrije, Ugarske, ugarske krune te spram bilo koje druge krune, kraljevine ili države u Monarhiji.

Kvaternik polazi od uvjerenja da su 1861. godine hrvatska kruna, Kraljevina Hrvatska i hrvatski narod posve nezavisni; da je hrvatska država, dakle, slobodna, nezavisna i suverena. Zato svaki novi politički savez, svaki novi međunarodno-pravni odnos u Monarhiji, treba osnovati na posve novim međunarodnim ugovorima, ali jedino kao interesni savez dviju ravnopravnih država. To je dakako mogla biti samo konfederalna interesna državna zajednica. Kvaternik je inače bio protivnik federacije, jer u njoj jačaju centralne institucije na račun nacionalnih.

Zato je nužno, s gledišta međunarodnog prava, i zbog učvršćenja nacionalnog suvereniteta hrvatske krune i države: da se austrijski car, iz »kuće habsburg-lothringske«, okruni za hrvatskoga kralja u »stolnom gradu Zagrebu«, ili u »slučaju zapreke« u nekom drugom gradu u Hrvatskoj. Svako »drugo krunjenje kralja našeg u kojem god tuđem mjestu ili kakovim god bilo tuđim naslovom izvedeno« za Kraljevinu Hrvatsku nema »nikakove obvezanosti il valjanosti«. Prilikom »svečane krunitbe« za hrvatskoga kralja, svaki »novo okrunjeni kralj« mora se zakleti da će »čuvati, braniti, obdržavati i obdržavati činiti« ne samo sva hrvatska »temeljno-državna prava i zakone«, kao i sve ostale hrvatske »staroustavne dobre pravice naše«, nego i novi »temeljno-državni zakon i međunarodni ugovor«.

Sve to, u formi novog međunarodnog ugovora koji će nastati između hrvatskoga naroda i »novo okrunjenog kralja«, mora biti navedeno i istaknuto i u »položenoj zakletvi« i u »krunitbenoj diplomi«. Svaki »nasljednik na prijestolju hrvatskom« iz »habsburškog doma« mora se u roku od šest nedjelja, od dana kada službeno nastupi na austrijsko prijestolje, »diplomatski prijaviti« u Hrvatskoj i okruniti i za hrvatskoga kralja. I tadašnji »vladajući kralj« Franjo Josip I., nakon što potvrdi ovaj »Zakonski članak«, također će se morati u roku od 6 tjedana okruniti za hrvatskoga kralja. Ukoliko to u roku od 6 tjedana ne učini, »smatrat« će se da se je kao nasljednik »dobrovoljno odrekao« hrvatskoga prijestolja. U tom slučaju hrvatski narod postaje posve slobodan: »Narod se tad hrvatski vraća u prvobitna svoja naravna prava, koja mu na temelju naravnog prava čovječanstva isto tako kao i svakom drugom političkom društvu i narodu neoskvrnjeno pripadaju.«[73]

Kvaternik je u ispunjenju svih tih uvjeta vidio postizanje glavnog cilja: ostvarenje nezavisnosti i suverenosti hrvatske države. Stoga proceduru dodjele vladalačkog mandata nije predlagao samo zbog predodžbe o legalnosti vlasti, nego prije svega zbog postizanja potpune nezavisnosti i samostalnosti hrvatske krune i Kraljevine Hrvatske.

»Krunitbenu diplomu« i »krunitbenu zakletvu«, koje bi vladar izdao prilikom svečanog proglašenja za hrvatskoga kralja, Hrvatski sabor mora prihvatiti kao međunarodni ugovor i kao »vanjski«, tj. javni »zakon« i time kao pravnu podlogu kojom bi se »svečano« priznala nezavisnost i suverenost hrvatske države (»nezavisnost države naše«) »od Austrije i svake druge krune, kraljevine ili zemlje«. Kvaternik nadalje vjeruje da bi taj »svečani čin« prihvatile i uvažile evropske države. S druge strane, time bi se hrvatski narod osigurao od svakog apsolutizma, od »nasilja i bezakonja«. Kvaternik drži da je to prije svega »oživo-

---

73 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 172; Kvaternik 1861: Govor.

tvorenje« povijesnog prava »krune i kraljevine Hrvatske« prema »kojem se kraljevi hrvatski u sriedi naroda hrvatskoga kruniti imadu«.[74]

Uz to, »ustavni i legitimni« hrvatski kralj ovim se činom, u formi saborskog »Zakonskog članka«, obavezuje na slijedeće: on je kao »legitimni vladalac trojedne kraljevine« putem Hrvatskog sabora pozvan da »svojom sankcijom« odobri »ustrojstvo hrvatske države« koje Sabor predlaže u svom zakonskom članku.[75] Kvaternik nadalje zahtijeva da se odmah iza kraljevine Češke u »kraljevom naslovu« imenuje hrvatska država ovim diplomatskim naslovom: »kralj sveukupne kraljevine Hrvatske (Totius Regni Croatiae Rex)«. Kada se, pak, hrvatski kralj obraća državnim institucijama u Kraljevini Hrvatskoj, mora se služiti isključivo hrvatskim jezikom. Isto će se tako hrvatski narod i hrvatske političke institucije u komunikaciji s kraljem služiti hrvatskim jezikom. Na taj način hrvatski jezik postaje diplomatski jezik, ravnopravan s drugim jezicima u Monarhiji.[76]

Na kraju, »ustavni i legitimni« hrvatski kralj mora odigrati ključnu ulogu u rješavanju hrvatskoga pitanja. Kvaternik je taj stav najbolje objasnio u govoru na saborskoj sjednici 18. lipnja 1861. godine u kojem je branio svoj prijedlog »Zakonskog članka«.[77] Bio je uvjeren da se hrvatski narod nalazi na »onom putu« razvoja koji vodi ili prema svestranoj organizaciji slobode i nezavisnosti ili prema propasti. Jedini put koji vodi prema slobodi i razvoju jest da se hrvatski narod obrati izravno »legitimnom« i »ustavnom« hrvatskom kralju i s njim »ugovara« na »temelju ustava i temeljno-državnih prava naših«.[78]

»KRUNA I TROJEDNA KRALJEVINA HRVATSKA«. Za *hrvatsku krunu* i za *Kraljevinu Hrvatsku*, kao instituciju i kao političku zajednicu, Kvaternik navodi ove pojmove: »kruna hrvatska«, »cjelokupnost krune hrvatske«, »kraljevina Hrvatska«, »kraljevina hrvatska«, »kruna i sveukupna kraljevina Hrvatska«, »sveukupna kraljevina Hrvatska«, »suverenstvo krune i kraljevine Hrvatske«, »nezavisna i suvereno-samostalna je kruna i kraljevina Hrvatska«, »kruna i trojedna kraljevina Hrvatska«, »Trojedna kraljevina Hrvatska«, »kraljevina hrvatsko-slavonsko-dalmatinska«, »sveukupna Hrvatska kraljevina (Totius Regni Croatiae)«, »trojedna kraljevina«. Razlikuje pojam *hrvatska država* (»država hrvatska«, »država Hrvatska«, »naša država«, Hrvatska) od pojma *Kraljevina Hrvatska*. Ali on ipak ponekad ta dva pojma poistovjećuje, na primjer: »Car austrijski ne vlada državom hrvatskom kao takav, no isključivo kao ustavni i legitimni kralj sveukupne kraljevine Hrvatske, tj. Dalmacije, Hrvatske i Slavonije«.[79]

Kvaternik *državu* promatra kao organiziranu političku zajednicu, a njoj je najvažnije ovo političko pitanje: kako postići teritorijalnu cjelokupnost i kako organizirati (»ustrojiti«) vlast u njoj. Zato najviše raspravlja o postizanju teritorijalne cjelovitosti »krune i kraljevine Hrvatske« i o ustrojstvu vlasti i njezinoj kontroli. Pojmom »kruna i kraljevina Hrvatska« (i »trojedna kraljevina Hrvatska« i »sveukupna kraljevina Hrvatska«) iskazuje strukturu i organizaciju *hrvatske političke zajednice.*

U toj političkoj zajednici najvažnije je ostvariti cjelokupnost »krune i kraljevine Hrvatske«, tj. ostvariti teritorijalnu cjelokupnost hrvatske političke zajednice, kao homogene na-

[74] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 172; Kvaternik 1861: Govor.

[75] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 173.

[76] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 173; Kvaternik 1861: Govor.

[77] Dnevnik Sabora 1861, 184-210.

[78] O svemu tome vidi više u poglavljima koji slijede.

[79] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 171.

cionalne političke zajednice; osigurati »nezavisnost i suverenu samostalnost krune i kraljevine Hrvatske«, tj. ostvariti nezavisnost, samostalnost i suverenost hrvatske političke zajednice i to prema bilo kojoj drugoj političkoj zajednici, državi ili kraljevini[80]; postići i osigurati nezavisnost i samostalnost hrvatskih političkih institucija i »ustanova«: »naslova i dostojanstva« hrvatskog kralja, krune, Kraljevine Hrvatske, hrvatske političke zajednice, sabora, vlade, ministarstava, banske časti, unutrašnje samouprave (u županijama, kotarevima, slobodnim gradovima i općinama) te nezavisnost i modernizaciju sudstva, školstva, političkih stranaka, hrvatske narodne vojske, gospodarstva itd.; postići nezavisnost i samostalnost hrvatske države prema bilo kojoj drugoj državi, kraljevini i političkoj zajednici (»jer do dana današnjega narod trojedne ove kraljevine upravo u ovoj međunarodnoj ustanovi nalazio je jasno izraženu samostalnost i neodvisnost države svoje ma od koje druge države bilo«).

HRVATSKI SABOR. Za *hrvatski sabor* Kvaternik navodi ove pojmove: »hrvatski sabor«, »trojedne kraljevine državni sabor«, »sabor trojedne naše kraljevine«, »sabor hrvatsko-slavonsko-dalmatinske kraljevine«, »sabor«, »državni sabor trojedne kraljevine«, »zakonodavno tijelo trojedne kraljevine«.

Hrvatski sabor je, prema Kvaterniku, jedna od najvažnijih povijesnih i političkih ustanova hrvatskoga naroda. Sabor je u povijesti hrvatskoga naroda imao veliku i značajnu ulogu, a u budućnosti mora imati još veću. U suvremenom razdoblju, unutar građanskog demokratskog društva, Sabor mora imati funkciju zakonodavnog tijela i parlamenta. Hrvatski sabor je »državni sabor« Trojedne kraljevine Hrvatske.

Kao parlament, i kao predstavničko tijelo hrvatskoga naroda, Sabor ima »slobodnu volju« te se stoga može »javno, jasno i svečano« očitovati i odlučiti da stupi u pregovore (»dogovaranja«): a) s »ustavnim i legitimnim« hrvatskim kraljem; b) s Habsburškom dinastijom; c) s Austrijom i Kraljevinom Ugarskom; d) s bilo kojom drugom kraljevinom, državom ili političkom zajednicom. Vladar mora poštivati Hrvatski sabor kao ustanovu i kao sustav predstavničke vladavine u kojoj je izražen hrvatski nacionalni suverenitet. U tom smislu Kvaternik traži da vladar mora priznati »svu pravomoćnu vlast nazočnog sabora«.[81] Hrvatski sabor je, dakle, »zakonodavno tijelo« Trojedne kraljevine Hrvatske.[82] Hrvatska vlada je izvršna vlast: »Sabor trojedne kraljevine, vrhovna državna oblast (tj. hrvatska vlada; op. P. K.) kraljevine kao izvršujuća, (...)«[83]

Kvaternik predlaže sustav predstavničke vladavine, tj. novi pravni i parlamentarni sustav. To je ujedno sustav temeljen na vrijednostima evropske liberalne demokracije. Njoj je opasnost, prema Kvaterniku, jedino prijetila od centralizma i bezakonja odnosno od austrijskog apsolutizma. Zbog toga Kvaternik predlaže dvije hrvatske nacionalne političke institucije koje bi neprekidno nadzirale zajedničke centralne institucije u Beču, i to: »ministar-posrednik« iz hrvatske vlade koji je ujedno i njezin *Prvi predsjednik*;[84] drugo, to je saborski *Odbor ad hoc*, »permanentna« i stalna ustanova, kojeg bi imenovao Sabor.

Zadaća »ministra-posrednika« jest da nadzire i prati rad centralnih institucija u Beču. Ukoliko bi zamijetio da bečka vlada pokušava »štogod protiv ustavnoj i državnopravnoj

---

[80] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 171; Kvaternik 1861: Govor.

[81] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 170.

[82] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 176; Kvaternik 1861: Govor.

[83] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 177; Kvaternik 1861: Govor.

[84] Vidi o tome u poglavlju: »Hrvatska vlada«.

slobodi« učiniti, protiv hrvatske ili ugarske države, tada mora to hitno javiti i jednoj i drugoj vladi, i hrvatskoj i ugarskoj vladi. Tada Hrvatska i Ugarska u dogovoru poduzimaju zajedničke obrambene mjere.[85] U istu svrhu, zbog »tog zajedničkog djelovanja u praksi«, isto tako i Ugarski sabor mora imenovati svoj *Odbor ad hoc*. Ta bi se dva saborska odbora stalno naizmjenično sastajali u Zagrebu i u Pešti. Vijećali bi o »mjerama i koracima« koje treba poduzeti u pojedinim slučajevima u cilju kontrole austrijskih zajedničkih ustanova. Istovremeno bi razvijali hrvatsko-mađarsku suradnju i unapređivali interesni politički savez tih dvaju naroda. Spomenuti odbori odgovorni su svojim saborima. Hrvatski sabor i hrvatska vlada imaju još jednu važnu dužnost: moraju stalno nadzirati (»bdjeti«) hrvatsko-mađarski politički savez. Prema tome, zadaća je Hrvatskog sabora da budno prati da se međunarodno-pravni odnosi hrvatske države kako spram Austrije tako i spram Ugarske ne »izvrgnu« u takve »odnošaje« koji bi ugrozili samostalnost i nezavisnost Trojedne kraljevine Hrvatske.[86]

Hrvatska vlada odgovara Hrvatskom saboru kao parlamentu i hrvatskome narodu (javnosti) koji je nadziru.[87] Saborski poslanici u Hrvatskom saboru zastupnici su hrvatskoga naroda i oni »predstavljaju« njegov suverenitet. Hrvatski sabor je dakle parlament cjelokupne hrvatske nacije, tj. cjelokupnoga hrvatskoga naroda kao *političkog naroda*.

Kvaternik je uvjeren da je izvršna vlast podložna zloupotrebama. Vlada stoga mora odgovarati parlamentu i javnosti (cjelokupnom narodu). Zato je nužno da Hrvatski sabor nadzire ne samo domaću hrvatsku vladu nego i centralne institucije vlasti u Beču. A to će moći samo ako se razvije mehanizam njegova stalnog sazivanja i neometanog zasjedanja. Zato on predlaže da hrvatski kralj saziva Sabor. Kralj je to »dužan« učiniti najduže svake treće godine. U slučaju, međutim, da je hrvatski kralj spriječen i da ne može redovito sazivati Sabor, onda ga saziva hrvatska vlada i to s punim zakonskim ovlastima. Zaključke tog izvanrednog Hrvatskog sabora (»izvanredno skupljenog sabora«) »podpisuje i sankcionira« kralj, tj. »ustavni i legitimni« hrvatski kralj. Kvaternik, međutim, i tu predviđa funkcioniranje nacionalnog suvereniteta koji je iznad vladareve odluke. Zato predlaže da »zakonski članci« tog »izvanredno skupljenog« Sabora »stupe odmah u život« čim »ustavni predsjednik sabora sjednice zaključi«, čim, dakle, ban zaključi saborsku sjednicu koja je donijela zakonske prijedloge i odluke.[88]

Kada je Hrvatski sabor sazvan, nakon izvršenih »zakonskih« izbora i okupljanja saborskih poslanika, njegovo zasjedanje otvara hrvatski kralj osobno ili njegov »izaslanik«. Saborom predsjeda »ustavni ban« Kraljevine Hrvatske. Saborske zaključke i zakonske odluke na sankcioniranje kralju podnosi hrvatska vlada. Kralj je »dužan u roku od 6 nedjelja« potvrditi i sankcionirati saborske zakonske zaključke, od dana kada mu ih je podnijela hrvatska vlada. Predsjedništvo, pak, Sabora mora u roku od osam dana, nakon završetka saborskih zasjedanja, podnijeti hrvatskoj vladi saborske zaključke i zakonske osnove. A hrvatska vlada ih mora uputiti zatim kralju u roku od petnaest dana.

U slučaju da kralj ne potvrdi saborske zaključke, tj. ukoliko »dužnosti svojoj vladarskoj zadovoljio ne bi«, tada je »dužan« u roku od šest nedjelja raspisati izbore za »novi« Sabor. Ukoliko i taj Sabor donese (»učini«) iste zaključke i zakonske odluke, te ako ih kralj po-

---

85 Kvaternik 1861: Zak. čl, Spis sab, 177.

86 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 177; Kvaternik 1861: Govor.

87 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 178.

88 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 178; Kvaternik 1861: Govor.

novo ne potvrdi u predviđenom roku, tada će se »smatrati« da je kralj »povriedio temeljno-državni ovaj zakon«. Kralj bi tim činom povrijedio hrvatski nacionalni suverenitet i »suvereno pravo« hrvatskoga naroda. U tom slučaju, zaključuje Kvaternik, hrvatski narod bi »smatrao« da su saborski zaključci »stupili odmah u život« i da će ih prihvatiti i slijediti kao punovažne zakonske osnove. Konačni suverenitet pripada, dakle, hrvatskom narodu i njegovom zakonodavnom tijelu: nacionalni suverenitet je iznad kraljeva suvereniteta.

Prema Kvaternikovu prijedlogu, Hrvatski sabor bi nadzirao promjene ili smjene osobe vladara. Naime, prilikom »promjene« osobe kralja na prijestolju (»ako bi u prejasnoj vladajućoj kući kakova promjena u osobi vladara se smjerala ili već učinila«) to se ne smije učiniti bez znanja i odobrenja Hrvatskog sabora. Ukoliko se, pak, novi vladar ne bi pridržavao obaveza, koje je u obliku međunarodnoga ugovora prihvatila dinastija, tada bi se »smatralo« da se je »tim postupkom vladajućeg doma« vladar dobrovoljno odrekao »prava« na hrvatsku krunu i na »prijestolje hrvatsko«. Tada hrvatski narod »stupa« u svoje prirodno stanje i prihvaća »ovim zakonom opredieljena prava«. I u tom dakle slučaju nacionalni suverenitet hrvatskoga naroda je iznad vladareva suvereniteta.[89]

Vidjeli smo da Kvaternik traži da taj njegov prijedlog Sabor prihvati kao svoj »Zakonski članak« i da ga ujedno proglasi »temeljno-državnim zakonom« Kraljevine Hrvatske. Tada bi kralj morao poštivati volju hrvatskoga naroda i njegovo suvereno pravo. Na kraju je Kvaternik predložio da se taj »temeljno-državni zakon«, koji jasno određuje međunarodno-pravni i politički odnos Kraljevine Hrvatske spram Austrije i Ugarske, može »preinačiti« isključivo na »zakonito skupljenom« Hrvatskom saboru. A može se izmijeniti i dopuniti samo ako za to glasaju dvije trećine zastupnika te »uz sankciju kraljevsku novim zakonom zamieniti«. Nitko drugi i ni na koji način ne smije mijenjati taj »temeljno-državni zakon«: »Prava krune hrvatske su nepovriedna, te bi bila izdaja Veličanstva i domovine htjeti ih okrnjiti ma pod kojom izlikom.«[90] Hrvatski sabor imenuje poslanstvo koje bi kralju u Beču podnijelo taj »temeljno-državni zakon« na sankcioniranje. To »narodno poslanstvo« hrvatskoga »državnog sabora« sastaje se s hrvatskim kraljem i razgovara (»obći«) s njim isključivo »posredovanjem« kraljevskoga dvorskog dikasterija za hrvatsku državu. »Narodno poslanstvo« međutim nije ovlašteno da pregovara o promjeni i izmjeni »temeljno-državnog zakona« već ga može izmijeniti samo Sabor. Poslanstvo ima dužnost samo da kralju preda taj dokument i da zatim izvijesti Sabor o svim događajima s tim u vezi i o kraljevim »prigovorima« u vezi s podnesenim »temeljno-državnim zakonom«.[91] Konačnu odluku o sudbini hrvatskoga naroda donosi, dakle, Sabor. A nakon što kralj »svojom sankcijom potvrdi« »temeljno-državni zakon«, Sabor će ga odmah »uvrstiti« među ostale temeljne državne dokumente i budno paziti na njegovo »strogo obdržavanje«. Kvaterniku je, međutim, jasno da se događaji u Monarhiji mogu različito razvijati i da rješenje državnopravnih i političkih odnosa nije lako predvidjeti. Zato predlaže da Sabor budno pazi na zbivanja u Austriji, a osobito da pazi na rješavanje državnopravnih odnosa. Traži da Sabor predvidi i drugačija rješenja državnopravnih odnosa u Monarhiji koji bi bili povoljniji za hrvatsku državu.

U zaključku »Zakonskog članka« Kvaternik traži da Sabor, ukoliko »kruna i Kraljevina Ugarska« u pregovorima s Bečom postigne potpunu državnu i političku samostalnost (ako bi »postigla od Beča vlastito svoje u strogom smislu rieči uzeto popečiteljstvo izvanjskih

---

89 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 179.

90 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 181.

91 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spis sab, 181.

poslova, rata, financija i trgovine«), onda bi isto takvu političku i državnu samostalnost morao tražiti i Hrvatski sabor u ime hrvatskoga naroda, u ime »krune i kraljevine Hrvatske«. Sabor bi tražio ista »državna prava« i prema Austriji i prema Ugarskoj. Ako se to dogodi, onda bi, naravno, Sabor »odstupio« od ovog prijedloga, te bi izdao drugi »temeljno-državni zakon« o državnopravnom odnosu prema Austriji i posebno prema Ugarskoj.[92]

Kvaternik se zalaže za *zakonodavnu državu* u kojoj vladaju *zakoni i ustav*, u kojoj konačnu odluku o sudbini naroda donosi zakonodavno tijelo, u hrvatskom slučaju Sabor. U slučaju da kralj ne sankcionira taj »temeljno-državni zakon« u roku od šest mjeseci, ili ako posve odbije da ga sankcionira, tada hrvatski narod, preko svog parlamenta, uzima sudbinu u svoje ruke. Tada bi hrvatski narod, sugerira Kvaternik, morao izjaviti i kralju i evropskoj političkoj javnosti da on »pridržava sva ona prava« koja mu pripadaju na temelju *povijesnog i prirodnog prava* i načela *legitimiteta*, a to je pravo na samoopredjeljenje. A za sve daljnje »neugodne posljedice« odgovornost bi snosila Habsburška dinastija.[93]

Tada hrvatski narod nema drugog izbora, prema ocjeni E. Kvaternika, nego da uspostavi posve slobodnu i nezavisnu hrvatsku državu. Bio je to zapravo prijedlog-ultimatum: bio je to nacionalni zahtjev upućen vladaru popraćen prijetnjom za slučaj neispunjenja. Razumije se da je taj prijedlog bio nerealan. Sabor ga zato nije mogao usvojiti. A Kvaternika je takav plan vodio prema Rakovici i ustanku. No to ni malo ne umanjuje veličinu i povijesnu vrijednost njegova prijedloga »Zakonskog članka«.

HRVATSKA VLADA. Za *hrvatsku vladu*, kao instituciju izvršne vlasti hrvatske političke zajednice, Kvaternik navodi ove pojmove: »hrvatska vlada«, »državna vlada«, »vrhovna države naše vlada«, »naša vlada«, »vrhovna državna oblast kraljevine Hrvatske«, »Kraljevsko državno vieće za kraljevinu hrvatsko-slavonsko-dalmatinsku«, »Kraljevsko državno vieće«, »Kraljevsko državno vieće hrvatsko«, »Kraljevsko državno vieće trojedne kraljevine«, »državno vieće hrvatsko«, »državno vieće trojedne kraljevine kao vrhovna države naše vlada«.

Kada Sabor uobliči preko svojih zakonskih osnova strukturu hrvatske vlasti, tada hrvatski kralj može tu hrvatsku vlast, uopće, i napose, hrvatsku vladu sankcionirati: odnosno tek tada može samo odobriti saborske zakonske odluke.[94] Tim, dakle, činom vladar, i to samo »ustavni i legitimni kralj sveukupne kraljevine Hrvatske«, samo sankcionira odluke Hrvatskog sabora, potvrđuje njegov »zakonski članak« o ustrojstvu »zakonskih ustanova« hrvatske vlade. A to su sljedeće ustanove vlasti hrvatske političke zajednice.

Sabor mora u Zagrebu hitno osnovati i organizirati *hrvatsku vladu* (»vrhovnu kraljevsku i državnu trojedne kraljevine oblast«) pod naslovom: »Kraljevsko državno vieće za kraljevinu hrvatsko-slavonsko-dalmatinsku«. Ta bi vlada imala potpunu ovlast i samostalnost svih ministarstava (»sa punovlašćem i istovjetnošću ministarstva«). Predlaže osnivanje: ministarstva vanjskih i unutrašnjih poslova, obrane i narodne vojske, financija, trgovine, prometa, komunikacija (»obćenja«), napokon ministarstvo nauka i bogoštovlja. Ministar-

[92] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 181; Kvaternik 1861: Govor.

[93] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 181; Kvaternik 1861: Govor.

[94] U tom je smislu Kvaternik predložio ovu odredbu: »Legitimni vladaoc trojedne kraljevine pozvat će se da prev. svojom sankcijom slijedeće ustrojstvo hrvatske države odobriti blagoizvoli, kojim se odnošaji iste države oživotvoruje spram Austrije i Ugarske.« Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 173.

stva bi se, svako za sebe, organizirala u posebne odsjeke. Kvaternik predlaže i donošenje »posebnog zakona« o uređenju i organizaciji ministarstava i njihovih odsjeka. Njihov je osnovni zadatak da postignu političku, državnu i ekonomsku nezavisnost hrvatske države (»neodvisnost države naše«).[95] Na čelu hrvatske vlade i ministarstava bio bi *Prvi predsjednik* »Kraljevskog državnog vieća za kraljevinu hrvatsko-slavonsko-dalmatinsku«. Postojao bi i drugi predsjednik, odnosno potpredsjednik hrvatske vlade.

Prvi predsjednik hrvatske vlade boravio bi u Beču u svojstvu »ministra-posrednika«: on bi »legitimno, zakonito i ustavno« surađivao s »ustavnim i legitimnim« hrvatskim kraljem. Bila bi to ustanova (»organ«) koja bi isključivala svaki drugi tuđi utjecaj na hrvatskoga kralja kada je riječ o interesima hrvatske države.[96] On bi bio i »ustavni posrednik« između hrvatskoga kralja (i interesa Kraljevine Hrvatske) i austrijskoga cara, posebno kada je riječ o međusobnim odnosima između austrijskoga carstva i »inostranih država«, tj. kada je riječ o zajedničkim centralnim ministarstvima za cjelokupnu Monarhiju.[97] Nadalje, prvi predsjednik surađuje sa zajedničkim austrijskim ministrima (za zajedničke vanjske poslove, obrane, financija i trgovine) »kao njima posve ravnopravan u dostojanstvu i časti«. Ali je on prije svega zastupnik »ustavnog i legitimnog« hrvatskoga kralja i zastupnik hrvatskoga naroda.[98]

Kvaternik zatim predlaže da u »djelokrug« poslova Prvog predsjednika hrvatske vlade, u odnosu na poslove zajedničkih austrijskih ministarstava u Beču, bude sljedeći, koji ujedno određuje i odnos hrvatske države prema Monarhiji:

(a) **Hrvatska prema zajedničkom ministarstvu vanjskih poslova.** – I u ovom je slučaju riječ o obrani nacionalnog suvereniteta. Hrvatski narod putem svojih političkih institucija ima pravo i mogućnost nadzirati onaj dio zajedničkih ustanova u Monarhiji kojima ustupa, slobodnom voljom, dio svoga suvereniteta. Kada je riječ o zajedničkim vanjskim poslovima za cjelokupno austrijsko carstvo, dakle o »vođenju politike izvanjske« za čitavu Monarhiju kao višenacionalnu državnu zajednicu, onda hrvatski narod, precizira Kvaternik, slobodnom voljom daje punomoć »ustavnom i legitimnom« hrvatskom kralju da »zakonito može i smije« zastupati interese hrvatske države »kroz svog ministra inostranih djela«. Pritom je vrlo oprezan i ujedno jasan: on predlaže da Hrvatski sabor formira političke ustanove koje bi u potpunosti kontrolirale to »ustupanje punomoći« hrvatskom kralju, a preko kralja i zajedničkom ministarstvu vanjskih poslova u Beču. Saboru preporučuje da mu, kao zakonodavnom tijelu, i u tom slučaju osnovna zadaća mora biti zaštita hrvatskoga suvereniteta, tj. očuvanje »neodvisnosti države Hrvatske«.

U tom se smislu poziva i na povijesno pravo hrvatske države (na »fundamentalno državno pravo trojedne kraljevine«) iz 1536. godine. Prema tom dokumentu, hrvatski kralj (u osobi austrijskog cara) »nijedan mir s inostranstvom« nije mogao ni smio »sklopiti« niti »nijedan rat navijestiti« ukoliko u svemu tome nije »sudjelovao« izabrani »ad hoc savjetnik« u Hrvatskom saboru.[99]

Prema tome, bez suglasnosti (»bez privoljenja«) Hrvatskog sabora, bez njegova sudjelovanja u svemu tome i bez njegova nadziranja razvoja tih važnih događaja, austrijsko za-

---

[95] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 174; Kvaternik 1861: Govor.

[96] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 174; Kvaternik 1861: Govor.

[97] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spis sab. 1861, sv. II, 174.

[98] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 174; Kvaternik 1861: Govor.

[99] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 174.

jedničko ministarstvo vanjskih poslova ne bi ni moglo niti smjelo »nijedan rat navijestiti« i »nijedan mir sklopiti zakonito«. Jer u protivnom, bez sudjelovanja Hrvatskog sabora u svemu tome, taj čin (najava rata i sklapanje mira) ne bi bio ni »zakonit« ni »pravovaljan« i stoga ni obavezan za hrvatsku državu i za hrvatski narod. Iz toga slijedi da bi austrijski ministar vanjskih poslova »opću vanjsku politiku austrijskog carstva« morao prilagoditi »željama i težnjama hrvatskog naroda«. Hrvatski narod uz to zadržava pravo da u saborskoj »adresi« iznese »želje i težnje« kojih se »u načelu austrijska politika mora držati«. Zato hrvatski kralj mora biti posrednik između austrijske vanjske politike, na jednoj, i interesa hrvatskog naroda, na drugoj strani.[100]

(b) **Hrvatska prema zajedničkom ministarstvu obrane i rata.** – Sve ono što je rečeno za austrijsko ministarstvo vanjskih poslova, važi i za zajedničko ministarstvo obrane i rata.

I u ovom slučaju bi Prvi predsjednik hrvatske vlade, dakako zajedno sa spomenutim »saborskim savjetnikom«, »sudjelovao« u zajedničkom radu, tj. surađivao bi s austrijskim ministarstvom obrane i rata. Pogotovo bi sudjelovali u odlučivanju kada je riječ o »obrani granica« Trojedne kraljevine Hrvatske.

Sabor se mora ograditi od svih ratova koji nisu u interesu hrvatske države. Isto tako, hrvatska vojska ne bi smjela biti pozvana, bez dopuštenja Hrvatskog sabora, ni u jedan rat koji bi vodila Austrija: »Naše narodne regimente ne smiju biti upotrebljivane kod savezničkih razmirica. Ujedno se određuje: da ne smije biti pomiješane s momcima tuđih narodnosti ili bolje (iz) nehrvatskih kraljevina i zemalja.«[101]

(c) **Hrvatska prema zajedničkom ministarstvu financija.** – U odnosu hrvatske države prema zajedničkim financijama za cjelokupnu Monarhiju, Kvaternik predlaže jasno očitovanje Sabora (1) za prošlo i (2) za buduće razdoblje. Prema njemu, i u jednom i u drugom slučaju hrvatska država je bila i mora biti financijski samostalna. Kada je riječ o prošlosti, Hrvatski sabor mora izjaviti da ne priznaje dugove koje je učinila austrijska vlada za vrijeme apsolutizma. Nadalje da ne priznaje ni »njezine financijalne operacije u obsegu trojedne kraljevine Hrvatske«. Kvaternik zatim predlaže da Sabor proglasi nevažećim »sve poreze, izravne i neizravne« ukoliko nisu u skladu s »ustavnim našim pravima i temeljnodržavnim zakonima«. Sabor bi također morao ukinuti sve »državne dugove, zloporabu glede soli i duhana«, te »rasprodaju državnih hrvatskih krunskih dobara naših« koja su »kao nezakonita i protuustavno« nametnuta »narodu trojedne kraljevine Hrvatske«.

Što se tiče budućnosti, hrvatski narod i Kraljevina Hrvatska preko Prvog predsjednika hrvatske vlade stupa u »financijski savez« s austrijskim carstvom: Prvi predsjednik »sudjeluje« i u radu austrijskoga ministarstva zajedničkih financija. No taj »financijski savez« mora Hrvatskoj osigurati financijsku samostalnost – mora »ujamčiti sva državno-temeljna prava naša i u tom obziru, imenito pako pravo države naše ustanoviti poreza kolikoću i kakvoću na našem saboru«.

Austrijsko ministarstvo zajedničkih financija ne smije se, dakle, miješati »u domaće naše novčane poslove«, predlaže Kvaternik. Financijska samostalnost hrvatske države mora biti potpuna: svi »novčani poslovi« Kraljevine Hrvatske spadali bi na ministarstvo financija pri hrvatskoj vladi. Ministarstvo financija u hrvatskoj vladi jedino preko »ministra-posrednika« (Prvog predsjednika hrvatske vlade) »stoji u sporazumljenju i službenom odnošaju« sa zajedničkim ministrom financija u Beču.

---

[100] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 174-175; Kvaternik 1861: Govor.

[101] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 175.

Na taj način bila bi formirana hrvatska institucija preko koje bi i hrvatska vlada i Hrvatski sabor nadzirali centralne austrijske ustanove (»koje međunarodne financijalne operacije, ugovore itd. stranom imade nadzirati, stranom protubilježiti, za moći istima valjanost u obsegu naše države pribaviti«). Kvaternik je uz to predvidio donošenje »posebnog zakonskog članka« koji »ima ustanoviti i urediti« navedene financijske odnose i uspostaviti financijsku, tj. ekonomsku samostalnost Hrvatske.

(d) **Hrvatska prema zajedničkom ministarstvu trgovine.** – U pogledu zajedničkih trgovinskih veza na razini cjelokupne monarhije, Kvaternik predlaže da hrvatska država ulazi samo u one trgovinske poslove koji će biti na razini razmjene između Habsburške Monarhije i inozemstva. I u tom slučaju bi Prvi predsjednik hrvatske vlade nadzirao sve međunarodne trgovinske ugovore i o tome izvještavao ministra trgovine u hrvatskoj vladi.

Kvaternik naglašava ekonomsku samostalnost: svi »monopoli« unutar Trojedne kraljevine Hrvatske moraju ostati glavni izvor »dohotka« za hrvatsku državu. A time mora »rukovati« isključivo hrvatska vlada.[102]

Unutrašnja samostalnost hrvatske vlade. – Kvaternik traži da hrvatska vlada bude posve nezavisna i samostalna unutar hrvatske države, te predlaže ovu zakonsku odredbu: »Svi ostali državni poslovi (tj. svi unutrašnji »domaći« poslovi hrvatske vlade i hrvatske države; op. P. K.), kanoti: nutarnja uprava, pravosuđe, bogoštovje i nauka, obćenje (komunikacije; op. P. K.), obća sigurnost i domaća vojska itd. rješavaju se i upravljaju se neposredno i izključujuć *svaki tuđi* upliv na temelju zakona po zakonodavnom tielu (tj. Hrvatskog sabora; op. P. K.) trojedne ove kraljevine stvorenih i po ustavnom našem kralju sankcioniranih. Ovršiva ih pako kraljevsko državno vieće (hrvatska vlada; op. P. K.) trojedne kraljevine.«[103]

Pri tome Kvaternik, kako vidimo, uzima u obzir *unutrašnji i vanjski suverenitet*. U prvom slučaju, kada govori o *hrvatskom nacionalnom suverenitetu*, riječ je o isključivim ovlastima hrvatske države (hrvatske vlade i Sabora) da nesmetano vrši najvišu vlast (izvršnu i zakonodavnu) na vlastitoj teritoriji i nad vlastitom stanovništvom. Kvaternik uz to, kako smo se uvjerili, unosi jasnu podjelu vlasti – Sabor je zakonodavna, a vlada izvršna vlast.[104]

Prvi predsjednik hrvatske vlade, kao »ministar-posrednik«, »stolujući uz kralja hrvatskoga u Beču« ne prisustvuje »nijednom ministarskom vijeću austrijskom«. I to zato *ne* jer je on kao »ministar-posrednik«, kao izaslanik hrvatske vlade, neovisan od austrijskoga ministarstva. On dakle nije odgovoran ni austrijskoj vladi niti austrijskoj državi. Jedino kada se vijeća o ratu i/ili o sklapanju mira, onda Prvi predsjednik hrvatske vlade, kao predstavnik hrvatskoga kralja u austrijskome ministarstvu obrane, prisustvuje zasjedanju, ali samo zato da može »prosvjedovati protiv svakog rata« koji bi mogao u svojim »posljedicama povrijediti prava« hrvatske države. U isto vrijeme hrvatska bi država »odstranila« od sebe »svaku odgovornost« zbog ratnih sukoba koji bi mogli nastati.[105] Svako, međutim, sudjelovanje hrvatskog »ministra-posrednika« u centralnim austrijskim institucijama i svaku njegovu »protestanciju« odobrava i rješava Hrvatski sabor.

Hrvatska vlada i Sabor moraju, nadalje, budno nadzirati međunarodno-pravni i politički razvoj odnosa hrvatske države kako prema Austriji tako i prema Ugarskoj. Njihova je duž-

102 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 176.

103 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 176; Kvaternik 1861: Govor.

104 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 177; Kvaternik 1861: Govor.

105 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 176.

nost da paze da ti odnosi ne ugroze samostalnost i nezavisnost Kraljevine Hrvatske. Parlament i narod nadziru vladu: »Kraljevsko državno vieće (hrvatska vlada) trojedne kraljevine odgovorno je isključivo kroz sabor hrvatsko-slavonsko-dalmatinske kraljevine narodu.«[106] Hrvatska vlada polaže zakletvu (»prisegu«) pred Hrvatskim saborom »na ustav i državnopravnu slobodu, te kroz ustav kralju«. Prvi predsjednik hrvatske vlade uz to daje stalne izvještaje Saboru o svim problemima (»predmetima«) koji se odnose na politički i državnopravni odnos hrvatske države prema Austriji.

Hrvatski kralj, tj. »ustavni i legitimni kralj sveukupne kraljevine Hrvatske«, održava komunikaciju s hrvatskim narodom preko njegovih vlasti. U tom smislu hrvatska vlada je izvršna vlast, ali isključivo na temelju ustava. A ustav propisuje jedino Hrvatski sabor: »Državno vieće trojedne kraljevine (tj. hrvatska vlada) je izvršujuća vlast u ime kralja u obsegu svih zemalja krune hrvatske, no izključivo na temelju ustava.«[107]

Kvaternik je uvjeren, a dokaz za to nalazi u nedavnom apsolutizmu, da vršenje vlasti svakako uključuje mogućnost zloupotrebe. Zato je predlagao da je nužno nadzirati nositelje javnih političkih funkcija, a osobito centralne austrijske institucije vlasti. Zbog toga, Prvi predsjednik hrvatske vlade mora biti stalno u vezi s ministrima u hrvatskoj vladi, posebno s ministrima vanjskih poslova, obrane, financija i trgovine. Ti ga hrvatski ministri u svemu savjetuju kako da zastupa hrvatske interese u Beču. Nadalje, Prvi predsjednik hrvatske vlade, koji u Beču kod zajedničkih ministarstava bilježi sve ono što je važno za hrvatsku državu, odgovoran je za točnost informacija i obavijesti koje o tome daje vladi i Saboru. O tome Kvaternik predlaže vrlo jasne procedure. Prvi predsjednik mora nadzirati sve obavijesti koje dolaze iz Beča. Bez njegova znanja ne smije se u Hrvatskoj »proglasiti«, odnosno javno objaviti ni jedna kraljeva odluka, zapovijed, nalog ili naredba. Isti predsjednik hrvatske vlade »dužan je na temelju ustava, slobode, kao i temeljno-državnih zakona« Kraljevine Hrvatske sve dokumente koje se odnose na hrvatsko-austrijske odnose podnijeti Hrvatskom saboru. O tom izvještaju zatim Sabor raspravlja i donosi konkretne odluke: »Sabor trojedne kraljevine vrhu istog izvješća vieća, te zaključuje odobravajući čin pod odgovornost stavljajuć rečenog dostojanstvenika naše države.«[108]

Najvažnije pitanje u strukturi hrvatske vlasti, koju je Kvaternik tako pomno formulirao, jest: kako sačuvati nacionalni suverenitet, kako sačuvati nezavisnost i samostalnost hrvatske države. Ako, međutim, postoje zajedničke centralne institucije u Beču, ako se nacionalne ustanove moraju odrediti prema bečkim institucijama, da li se tada suverenitet dijeli? Što je u tom slučaju s hrvatskim nacionalnim suverenitetom? U kakvom je odnosu hrvatska država prema Monarhiji?

Kvaternik je u svemu tome jasan. Vrhovnu vlast u hrvatskoj državi ima Hrvatski sabor: to je zakonodavna vlast. Sve druge oblike vlasti treba nadzirati. Prema tome, suverenitet se ne dijeli. U prijedlogu »Zakonskog članka« jasno je rečeno da hrvatski narod »na temelju ovog državno-fundamentalnog zakona svoga ovime svečano izjavljuje«: a) da je hrvatski narod »ustupio« u nekim »predmetima« zajedničkih vanjskih poslova, obrane, financija i trgovine, i to »posredstvom« i »jedino kroz« hrvatsku vladu, hrvatskom kralju da u austrijskom ministarstvu zastupa interese hrvatske države; b) hrvatski narod, međutim, to ne čini u tom smislu da bi i sebe i svoju državu (Kraljevinu Hrvatsku) »podčinio« austrijskom mi-

---

[106] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 178.

[107] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 178.

[108] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 178; Kvaternik 1861: Govor.

nistarstvu; c) hrvatski narod, prema tome, »slobodnom i suverenom svojom voljom« dodjeljuje »tu vlast jedino kralju svome«, dakako samo »ustavnom i legitimnom« hrvatskom kralju, kojeg time »opunomoćuje« da određene zajedničke poslove, koje se tiču i hrvatske države, može »izvršavati« kako preko hrvatske vlade tako i preko austrijskih ministarstava.

Riječ je, dakle, o strogo određenim zajedničkim poslovima i o vrlo preciznim ovlastima koja se moraju stalno nadzirati. Tako organizirana vlast (zakonodavna i izvršna) u hrvatskoj političkoj zajednici, unutar »sveukupne krune i kraljevine Hrvatske«, hrvatskom narodu ne dopušta rad i/ili »sudjelovanje« ni u jednom »tuđem« političkom ili zakonodavnom tijelu, ni u jednom, dakle, izvan hrvatske države.[109] Da bi se u svemu tome osigurao, da bi nadzor nad centralnim »skupnim« institucijama bio efikasan, Kvaternik predlaže da hrvatski narod od austrijske vlade traži posebnu »garanciju« da će biti odgovorna i da će poštivati samostalnost, nezavisnost i suverenitet Kraljevine Hrvatske. Hrvatski narod će u protivnom prekinuti »svaku moguću vezu« s austrijskom vladom, pogotovo ako Austrija ne pruži tu »garanciju« svim narodima u Monarhiji.[110]

Lako je zamijetiti da Kvaternik vrlo jasno traži *odgovornu austrijsku centralnu vladu*, a naročito odgovorna zajednička (»skupna«) ministarstva. Bio je to koncept za osnivanje labave konfederalne državne zajednice, iako Kvaternik o tome nije posebno raspravljao.

Budući da vršenje vlasti, uključuje stalnu opasnost od zloupotrebe (»da ta odgovornost ne postane taštom i bezuspješnom«), posebno zloupotrebe od strane austrijske vlade, nužno je, ističe Kvaternik, da Hrvatski sabor kao jedini nosilac zakonodavne vlasti i nacionalnog suvereniteta *stalno nadzire nositelje javnih funkcija* i cjelokupne izvršne vlasti.[111] Zbog tog, nužno je razviti takav mehanizam sazivanja Sabora da je njegova javna djelatnost neupitna, da je njegovo okupljanje i sazivanje trajno i kontinuirano, te da se svake treće godine moraju raspisati novi izbori za Sabor.[112]

Ali i u tome hrvatska vlada ima posebnu ulogu. Kvaternik, naime, predlaže da Sabor saziva »ustavni i legitimni« hrvatski kralj. On je »dužan« svake treće godine »državni sabor« Kraljevine Hrvatske »točno obdržavati«, tj. mora raspisati izbore za novi Sabor i otvoriti njegovo zasjedanje. No ukoliko je hrvatski kralj spriječen tu »svoju kraljevsku dužnost zadovoljiti«, tada hrvatska vlada u ime kralja raspisuje izbore za Sabor i otvara njegovo zasjedanje s istim zakonskim ovlastima.[113]

HRVATSKA NARODNA VOJSKA. Kvaternik smatra da za trajno očuvanje Kraljevine Hrvatske hrvatska država treba utemeljiti »narodnu hrvatsku vojsku«. Ta bi *hrvatska narodna vojska* svojom »fizičkom snagom« osigurala »nepovredivost ustava, prava, slobode i nezavisnosti« hrvatske države: na njoj bi hrvatski narod gradio svoju vojnu moć.[114] Tom »hrvatskom narodnom vojskom« zapovjedao bi »vrhovni kapetan« i »pod-kapetan« Kraljevine Hrvatske. Bila bi i organizirana i ratovala bi pod »narodnim grbom« i »trobojnim barjakom« Trojedne kraljevine Hrvatske. Spomenute najviše vojne časnike (»najviše dostojanstvenike«) imenovao bi Sabor, pred kojim oni »polažu zakletvu« na »vjernost kra-

---

109 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 178; Kvaternik 1861: Govor.

110 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 178-179; Kvaternik 1861: Govor.

111 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 179; Kvaternik 1861: Govor.

112 Vidi o tome poglavlje: Hrvatski sabor.

113 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 179; Kvaternik 1861: Govor.

114 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 180; Kvaternik 1861: Govor.

lju isključivo kroz hrvatski ustav«. Prema tome, »vrhovni kapetan« i »pod-kapetan« hrvatske narodne vojske odgovorni su »za svoje vojničke čine«, tj. za svoju djelatnost u vojnoj organizaciji isključivo Hrvatskom saboru.

Kvaternik predlaže da se hrvatska narodna vojska ne može »upotriebiti izvan granice naše trojedne kraljevine«, osim u slučaju kada »goni« vojnog neprijatelja (»dušmana«) iz hrvatske države. Narodna bi se vojska mogla mobilizirati samo u skladu s ustavnim zakonima Kraljevine Hrvatske. U vrijeme mira ona »bdije« nad unutrašnjim »mirom i redom«, te »brani sigurnost ustava, slobode, osobe i umutka«. Uz narodnu vojsku valja organizirati i »gradsku narodnu stražu«. Sve više časnike u narodnoj vojsci predlagao bi vrhovni kapetan, a potvrđivao bi ih Sabor. Niže časnike imenovao bi sâm vrhovni kapetan. Napredovanja u vojsci provode se prema sposobnostima (»ne gleda se ni rod ni pleme, no jedino na sposobnost i žarku ljubav prema domovini«).

Svi vojni poslovi »podpadaju« pod ministarstvo obrane i rata (»pod bojni odsjek«) unutar hrvatske vlade. U vrijeme rata sve »troškove uzdržavanja« narodne vojske snosila bi »obća austrijska blagajna«. No u vrijeme mira hrvatski kralj bi morao »povući« iz hrvatskih zemalja, tj. iz hrvatske države »carsko-austrijsku vojsku«. U »ratno vrijeme«, i to samo ako su u »pogibelji« granice hrvatske države, kralj može »upotrijebiti« hrvatsku narodnu vojsku za obranu kako hrvatskoga tako i austrijskoga teritorija. Ali tri tjedna »po zaključenom miru« kralj bi morao iz Kraljevine Hrvatske povući svu stranu austrijsku vojsku.

Kvaternik na kraju predlaže da se struktura i organizacija hrvatske narodne vojske odredi posebnim zakonom koji bi donio Sabor. Vrhovni kapetan, kao vrhovni zapovjednik hrvatske narodne vojske, bio bi putem saborskih odbora stalno u kontaktu s vrhovnim vojnim zapovjednikom Kraljevine Ugarske. Čim bi zaprijetila opasnost (»pogibelj«) hrvatskoj i/ili ugarskoj državi, odmah bi se poduzeli određeni »koraci« i obrambene mjere »protiv nasilja«, u skladu s odredbama saveza »obrane i pobratimstva« koji bi sklopile Kraljevina Hrvatska i Kraljevina Ugarska. To je, dakle, ujedno i politički i vojni (»obrambeni«) savez tih dviju u svemu ravnopravnih država, hrvatske i ugarske države.[115]

MEĐUNARODNO-PRAVNI I POLITIČKI ODNOS KRALJEVINE HRVATSKE PREMA AUSTRIJI. Najvažniji problem koji se nametnuo hrvatskoj političkoj javnosti 1861. godine, a osobito saborskim zastupnicima, jest kako odrediti međunarodno-pravni i politički položaj Trojedne kraljevine Hrvatske unutar Habsburške Monarhije. S tim u vezi, i u vezi s daljnjim razvojem hrvatske države, nametnulo se pitanje kakav državnopravni odnos mora zauzeti Kraljevina Hrvatska prema Austriji i prema Ugarskoj. O rješenju tih političkih odnosa ovisila je daljnja sudbina formiranja i organizacije hrvatske političke zajednice i hrvatske države. O tome je ovisila sudbina hrvatskoga naroda. Povoljno rješenje otvaralo je, dakako, mogućnost postizanja samostalnosti i nezavisnosti Kraljevine Hrvatske, postizanje teritorijalne cjelokupnosti hrvatske države i daljnji proces njezine modernizacije.

Prema Kvaternikovu gledištu, međunarodno-pravni i politički odnos *hrvatske države* prema Austriji i/ili Monarhiji uključuje, dakako, i odnos »krune i kraljevine Hrvatske«, tj. ujedno i odnos *hrvatske političke zajednice* prema austrijskome caru. Već smo upoznali Kvaternikovo određenje odnosa Hrvatske i hrvatskoga naroda prema austrijskom caru. Zbog problema o kojem raspravljamo, ponovimo, ukratko, taj njegov stav. Promatrajući s

115 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 180-181.

gledišta povijesnog prava hrvatskoga naroda, Kvaternik je zaključio da je austrijski car unutar hrvatske političke zajednice, tj. unutar hrvatske kraljevine isključivo hrvatski kralj (»car austrijski je zajedno kralj hrvatsko-slavonsko-dalmatinski«). Prema njegovu shvaćanju austrijski car se »u smislu sankcije pragmatičke od god. 1712. nalazi u posjedu« hrvatskih zemalja. On, međutim, jedino »kao hrvatski kralj« može posjedovati hrvatske zemlje i ujedno »uzdržati prava svoja na krunu hrvatsku«. Kvaternik, dakle, polazi od hrvatske pragmatičke sankcije iz 1712. godine kao »dvostruko vežućeg« međunarodnog ugovora između hrvatskoga naroda i austrijskoga cara. A prema tom ugovoru, austrijski car ne može »vladati« hrvatskom državom drukčije već »isključivo« kao »ustavni i legitimni« hrvatski kralj, kao kralj teritorijalno cjelokupne Kraljevine Hrvatske. Kvaternik to iskazuje ovim riječima: »Car austrijski ne vlada državom hrvatskom kao takav, no izključivo kao ustavni i legitimni kralj sveukupne kraljevine Hrvatske, tj. Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.«[116]

Na temelju, dakle, hrvatskoga povijesnog i državnog prava, na osnovu »temeljno-državnih zakona i staro-ustavnih prava« Trojedne kraljevine Hrvatske, Kvaternik je nastojao dokazati da hrvatski narod posjeduje ove trajne političke i državne vrijednosti:

a) **hrvatsku državu** – s pravnog gledišta ona nikada nije izgubila svoju samostalnost i nezavisnost; hrvatska država ima svoj teritorij, svoju bogatu političku i kulturnu tradiciju i svoje povijesne/političke institucije;

b) **Kraljevinu Hrvatsku** – hrvatska država je »kraljevina« koju je (kao »naslov i dostojanstvo« i kao političku zajednicu) zadržala tokom čitave svoje povijesti bez obzira na stupanj gubitka samostalnosti;

c) **hrvatsku krunu** (»**krunu hrvatsku**«) – kao simbol kraljevskog dostojanstva i časti koji pripada Kraljevini Hrvatskoj, hrvatskoj državi i hrvatskome narodu, a može je nositi samo »ustavni i legitimni« hrvatski kralj;

d) **nacionalni suverenitet** i »**suvereno pravo**« – koji pripadaju hrvatskome narodu prema prirodnom i povijesnom pravu i ne može se otuđiti.

Kvaternik predlaže da se u pregovorima s austrijskim carem, kao »ustavnim i legitimnim« hrvatskim kraljem, mora zahtijevati priznavanje svih tih političkih i državnih vrijednosti koje, prema njemu, trajno potvrđuju i hrvatsko povijesno pravo i međunarodnopravna regulativa, tj. međunarodni ugovori. Pri tome se Kraljevina Hrvatska u odnosu prema Austriji mora iskazivati u teritorijalnoj cjelokupnosti i u svemu kao nezavisna, samostalna i suverena hrvatska država.

Ako je, međutim, Kraljevina Hrvatska, promatrajući pravo, nezavisna i samostalna prema Austriji – i s njom je u državnopravnom i političkom pogledu povezana samo preko »ustavnog i legitimnog« hrvatskoga kralja u osobi austrijskoga cara, ako je, dakle, povezana samo preko institucije hrvatske krune i one ličnosti iz Habsburške dinastije koja se »zakonito« okruni za hrvatskoga kralja i položi »zakletvu« – onda je hrvatska država isto tako nezavisna, samostalna i suverena spram bilo koje druge kraljevine ili države u Monarhiji. Kvaternik je to posve jasno izrazio: »Isto tako nezavisna i suvereno-samostalna je kruna i kraljevina Hrvatska napram ostalih kojim god pravom il naslovom po habsburgsko-lothringskom domu posjedovanih il vladanih država, kraljevina i zemalja, kanoti: Ugarske, Češke, Galicije i inih, (...)«[117]

---

[116] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 171; Kvaternik 1861: Govor.

[117] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 171.

Promatrajući, dakle, povijesno i s gledišta međunarodno-pravnih i političkih odnosa, Kvaternik predlaže da Hrvatski sabor, kao najviše predstavničko tijelo hrvatskoga naroda i kao nosilac njegova nacionalnog suvereniteta, prihvati uvjerenje i donese odluke, tj. da donese zakonske osnove prema kojima je Trojedna kraljevina Hrvatska nezavisna, samostalna i suverena u svim ovim političkim oblicima:

a) **kao država** – tj. kao hrvatska država koja ima sva svojstva zakonodavne države i koja se organizira kao moderna suvremena država, a svoju državnost temelji na povijesti i dugotrajnoj tradiciji;

b) **kao kraljevina** – tj. kao Trojedna kraljevina (Hrvatska, Dalmacija i Slavonija) koja ima svoju tradiciju od srednjeg vijeka dalje;

c) **kao politička zajednica** – tj. kao »kruna i kraljevina Hrvatska« koja pretpostavlja teritorijalnu cjelokupnost svih hrvatskih historijskih zemalja i organiziranu samostalnu i nezavisnu zakonodavnu i izvršnu vlast (Hrvatski sabor i hrvatsku vladu).

Tako shvaćena, hrvatska država – kao Kraljevina Hrvatska ali i kao homogena/cjelovita politička zajednica – mora biti samostalna, nezavisna i suverena:

a) **prema austrijskom caru** – jer on hrvatskom državom može vladati samo kao »ustavni i legitimni kralj sveukupne kraljevine Hrvatske« i mora »izdati krunitbenu diplomu« kao međunarodno-pravni ugovor i kao obavezu;

b) **prema Austriji** – jer hrvatsku državu s Austrijom ne veže nikakav međunarodni ugovor, već samo ugovor koji je hrvatski narod sklopio s Habsburškom dinastijom;

c) **prema bilo kojoj drugoj kraljevini, državi ili političkoj zajednici u Monarhiji.**

Međutim, promatrajući s gledišta ratnoga tj. *revolucionarnog prava*, i time s gledišta novog međunarodnoga prava, ističe Kvaternik, i to se je stanje posve promijenilo, a na to su utjecali ovi događaji: 1848. godine prekinuti su svi ugovori, svi politički savezi i svi politički odnosi između hrvatske krune, tj. između Kraljevine Hrvatske i svake druge krune, kraljevine ili države u Monarhiji, ali i između Hrvatske i austrijskoga carstva u cjelini.[118]

Bio je to prijedlog od dalekosežnog značenja za formiranje i razvoj hrvatske države. Ta bi odluka Hrvatskog sabora, da je prihvaćena Kvaternikova osnova i da se ostvarila, imala vrlo značajne državnopravne i političke posljedice. Prije svega nastale bi velike promjene unutar Monarhije (nastalo bi posve novo političko, državno i društveno uređenje) i unutar Kraljevine Hrvatske kao u svemu samostalne i suverene nacionalne države.

U prijedlogu »Zakonskog članka« Kvaternik poziva Hrvatski sabor da kao zakonodavno tijelo, na temelju tzv. ratnog/revolucionarnog prava, u ime hrvatskoga naroda proglasi potpunu nezavisnost i samostalnost hrvatske države. Tek nakon što se taj novi državnopravni položaj hrvatske države prihvati i prizna može se govoriti o novim političkim savezima. Pretpostavljajući da će i austrijski car i Mađari, nakon odlučnog stava Hrvata, možda ipak prihvatiti novi međunarodno-pravni položaj Hrvatske, Kvaternik je predložio da Hrvatski sabor izjavi (da se javno »očituje«) da se hrvatski narod »slobodnom svojom voljom« odlučio pregovarati o organizaciji novih političkih odnosa i novih državnih sustava u Monarhiji, ali na temelju sasvim drugih načela, na načelu nacionalnog suvereniteta i ravnopravnosti svih naroda. U tom smislu predložio je sljedeće postupke.

Prvo, Hrvatski sabor kao nosilac zakonodavne vlasti u Hrvatskoj tim se »Zakonskim člankom« očituje »javno, jasno i svečano« da je »odlučio slobodnom voljom svojom« upu-

[118] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 171-172.

stiti se »u dogovaranje« s kraljem Franjom Josipom Prvim »koji je zajedno car austrijski i kralj ugarski«. Cilj pregovora između hrvatskoga naroda i Habsburške dinastije mora biti rješenje državnopravnog i političkog odnosa Trojedne kraljevine Hrvatske »spram carstva austrijskog te krune i kraljevine Ugarske«.[119]

Drugo, u svim tim postupcima Hrvatski sabor kao parlament, koji organizira predstavničku vladavinu, potpuno samostalno donosi odluku (»svojom slobodnom voljom«) o pregovorima sa Habsburškom dinastijom, austrijskim carstvom i Kraljevinom Ugarskom.

Treće, osnovni cilj tih pregovora jest interes i korist svih strana u »dogovaranjima«. Cilj je uskladiti »korist i probitak« hrvatske političke zajednice s interesima dinastije i drugih »kraljevina i zemalja« u Monarhiji: »(...) za da se tim putem koristi i probitci krune i sveukupne kraljevine Hrvatske s koristima i probitcima vladajućeg našeg doma i ostalih njegovih kraljevina i zemalja spojiti uzmogne; (...)«[120]

Četvrto, cilj tih pregovora jest, kako vidimo, postići »dogovor« o interesnom političkom savezu. U tom je pogledu Kvaternik posve jasan i kaže: »narodi se samo koristi radi druže«.[121] Zato taj novi politički savez između hrvatskoga naroda i bilo kojeg drugog naroda može biti samo *interesni* i *ugovorni savez* koji bi se osnovao na novom međunarodnom ugovoru. A tada je, dakako, riječ o konfederalnom udruživanju Kraljevine Hrvatske, kao samostalne i nezavisne države, s nekom drugom kraljevinom ili državom.

Peto, taj konfederalni savez (ugovorni, interesni, vremenski ograničen) ne smije biti »na uštrb« slobodnog razvoja Kraljevine Hrvatske i zato hrvatskom narodu mora ostati mogućnost da može »odstupiti« od tog saveza kada ocijeni da je to u interesu »naroda države Hrvatske«.[122]

Prema tome, hrvatski narod može pregovarati sa vladarom, i može ga priznati za »ustavnog i legitimnog kralja sveukupne kraljevine Hrvatske«, ali on kao hrvatski kralj mora ispuniti ove uvjete: a) on mora omogućiti ujedinjenje hrvatskih pokrajina u teritorijalno cjelokupnu Kraljevinu Hrvatsku; b) mora priznati samostalnost i nezavisnost hrvatske države; c) mora poštivati zakon i zakonitost, tj. pravni i parlamentarni sustav; d) s tim u vezi nužno je da vladar prizna Hrvatskom saboru svu »pravomoćnu vlast«, tj. da Sabor prizna kao jedino zakonodavno tijelo u hrvatskoj državi; e) vladar, dakle, mora poštivati nacionalni suverenitet hrvatskog naroda; f) vladar se mora okruniti hrvatskom krunom za hrvatskoga kralja i mora položiti »krunitbenu zakletvu« kojom se obavezuje da će ispuniti sve navedene uvjete; g) vladar, dakle, mora priznati nezavisnost i samostalnost Kraljevine Hrvatske »od svake druge krune ili kraljevine«, a u svakom novom međunarodnom ugovoru koji će sklopiti s hrvatskim narodom mora jamčiti »suverenstvo krune i kraljevine Hrvatske«, mora, dakle, poštivati suverenitet hrvatske države i njezina povijesna prava.

Kvaternik se, kako vidimo, zalaže da hrvatski narod pregovara s vladarom, ali od njega mora tražiti vrlo jasne obaveze. Vladar se prije svega mora okruniti za hrvatskoga kralja. To je najvažniji diplomatski i politički čin. Tim činom on zapravo priznaje nezavisnost hrvatske krune; priznaje nadalje »nezavisnost države naše od Austrije i od svake druge krune, kraljevine ili zemlje« unutar Monarhije. Tim činom vladar bi se »svečano zakleo« i potpisao novi međunarodni ugovor s hrvatskim narodom u kojem se obavezuje da će čuvati hr-

[119] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 169; Kvaternik 1861: Govor.

[120] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 169-170.

[121] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 177; Kvaternik 1861: Govor.

[122] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 169-170; Kvaternik 1861: Govor.

vatska povijesna i državna prava, da će priznati i čuvati samostalnost, nezavisnost i suverenitet hrvatske države i Kraljevine Hrvatske.

Sve zahtjeve caru Kvaternik je vrlo jasno izložio u posebnom paragrafu prijedloga »Zakonskog članka«: »Prigodom svečane krunitbe imade se svaki novookrunjeni kralj naš zakleti: da će svečano čuvati, braniti, obdržavati i obdržavati činiti ne samo sva prenavedena temeljno-državna prava i zakone kao i sve ostale staroustavne dobre pravice naše; no također i imenito nazočni temeljno-državni zakon i međunarodni ugovor da se među ostalimi u istoj zakletvi podrazumievati ima. Vrhu tako položene zakletve da se izdade i dotična krunitbena diploma.«[123]

No »ustavni i legitimni« hrvatski kralj, kao vladar teritorijalno cjelokupne Kraljevine Hrvatske, u osobi austrijskoga cara, mora vladati u Austriji. Jer, ukoliko bi se Monarhija raspala i ako bi u tom slučaju Habsburška dinastija izgubila carski posjed u Austriji, tada bi, prema mišljenju, Kvaternika, promatrajući pravno, Habsburgovci izgubili i kraljevski mandat u Hrvatskoj. U tom slučaju hrvatski narod bi ipak mogao prihvatiti njihova nasljednika na hrvatsko prijestolje, ali bi on morao osnovati »kraljevsku stolicu« u Hrvatskoj.[124]

Svaki, međutim, novi nasljednik na hrvatskom prijestolju, porijeklom iz Habsburške dinastije, nakon što postane austrijski car, mora se u roku od 6 tjedana okruniti i za hrvatskoga kralja. Ukoliko to ne učini, ukoliko ne bi »zadovoljio« uvjete izložene u ovom prijedlogu »Zakonskog članka«, Hrvatski sabor i hrvatski narod će smatrati da se austrijski car »dobrovoljno odrekao« prava na hrvatsku krunu. Kvaternik predlaže da i tadašnji austrijski car Franjo Josip Prvi toj »dužnosti« svakako mora udovoljiti u roku od 6 tjedana nakon što »potvrdi« »Zakonski članak«.[125]

Ukoliko austrijski carevi ne bi udovoljili zakonskoj »dužnosti«, tj. ako ne bi ispunili tu odluku Hrvatskog sabora kao zakonodavnog tijela, tada se hrvatski narod »vraća u prvobitna svoja naravna prava« koja mu pripadaju na temelju prirodnog prava čovječanstva: a to je prirodno pravo svakog naroda na samoopredjeljenje, pravo na izgradnju i organizaciju vlastite slobodne, nezavisne i suverene države.[126] Unutar, pak, Kraljevine Hrvatske, u kojoj bi se organizirala moderna zakonodavna nacionalna država, zakonodavac je Hrvatski sabor. A rečeno je već da je Sabor, kao predstavničko tijelo hrvatskoga naroda, ujedno nosilac nacionalnog suvereniteta. Kako iz svega možemo zaključiti Kvaternik predlaže da Hrvatski sabor prihvati sljedeće zakonske odluke od kojih se ne smije odustati.

U odnosu prema *centru* (prema austrijskom caru i zajedničkom vladaru) i *centralnim austrijskim institucijama* (prema zajedničkim ministarstvima koja se moraju nadzirati) hrvatska država je slobodna, nezavisna, samostalna i suverena. Kraljevina Hrvatska je, dakle, samostalna i nezavisna prema austrijskom carstvu, prema Austriji, prema Ugarskoj i prema bilo kojoj drugoj državi, kraljevini i političkoj zajednici u Monarhiji. Stoga se, prema Kvaterniku, Kraljevina Hrvatska mora organizirati (»ustrojiti«) kao zakonodavna država u kojoj konačna zakonodavna vlast pripada isključivo Saboru. Hrvatski sabor je ujedno, kao predstavničko tijelo hrvatskoga naroda, nosilac nacionalnog suvereniteta koji je iznad vladareva suvereniteta. Hrvatska država bila bi, kako smo mogli vidjeti, povezana s austrijskim carstvom samo preko Habsburške dinastije (preko »ustavnog i legitimnog« hrvatskoga

[123] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 172.

[124] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 171; Kvaternik 1861: Govor.

[125] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 172; Kvaternik 1861: Govor.

[126] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 172

kralja) i preko zajedničkih ministarstava koje, kada je riječ o hrvatskim interesima, nadzire hrvatska vlast. No austrijski se car mora okruniti hrvatskom krunom i položiti »krunitbenu zakletvu« u kojoj se obavezuje da će poštivati povijesna prava hrvatskoga naroda. Obaveza »legitimnog vladara«, tj. »ustavnog i legitimnog« hrvatskoga kralja »sveukupne kraljevine Hrvatske« jest da »svojom sankcijom« omogući organizaciju hrvatske države kakvu smo u našoj analizi upoznali: »Legitimni vladaoc trojedne kraljevine pozvat će se da prev. svojom sankcijom slijedeće ustrojstvo hrvatske države blagoizvoli, kojim se odnošaji iste države oživotvoruju spram Austrije i Ungarije.«[127]

Ukoliko, međutim, vladar ne prihvati sve te odluke Hrvatskog sabora, tada se hrvatski narod »vraća« u svoje prirodno stanje i na temelju prirodnog prava na samoopredjeljenje on sâm odlučuje o svojoj sudbini. Kvaternik je taj prijedlog još više naglasio u opsežnom saborskom govoru. Naglasio je to u formi jasnih uvjeta koje bi vladaru uputilo zakonodavno tijelo jedne nacionalne/zakonodavne države u kojoj konačnu odluku donosi zakonodavna vlast, u tom slučaju Hrvatski sabor. Upoznajmo taj zakonski prijedlog.

U zaključnom dijelu prijedloga »Zakonskog članka« Kvaternik predviđa dvije mogućnosti kao negativni odgovor vladara: (a) ili se vladar može »ustručavati« ili »zatezati« da sankcionira taj saborski »Zakonski članak« ili (b) on može »uzkratiti« da ga sankcionira.

Ukoliko se to dogodi, i u prvom i u drugom slučaju, Kvaternik predlaže da se Hrvatski sabor postavi ultimativno: Sabor mora postaviti taj nacionalni zahtjev popraćen prijetnjom za slučaj njegova neispunjenja. U tom primjeru Sabor donosi zahtjev, iskazan u tom »Zakonskom članku« u obliku nacionalno-političkog i socijalnog programa, koji hrvatska država (kao zakonodavna država) službeno upućuje vladaru kao »ustavnom i legitimnom kralju sveukupne kraljevine Hrvatske« da ispuni svoje dužnosti te da prihvati i potvrdi sve saborske odluke. Promatrano s pravnog gledišta koje je zastupao Kvaternik, kralj bi morao sankcionirati »zakonske zaključke« jedne nacionalne i zakonodavne države, tj. hrvatske države. Morao bi to učiniti jer je Hrvatska zakonodavna država i jer, konačnu odluku o tome donosi njezina zakonodavna vlast a to je Hrvatski sabor.

Tada hrvatski narod, obavještavajući o tome cjelokupnu evropsku javnost i kralja (pred »licem kralja i ciele Europe«), djeluje i postupa u skladu s pravima koja mu pripadaju *po načelu legitimiteta, historije i naravnih prava*. A to je, prije svega, pravo na samoopredjeljenje, pravo da hrvatski narod sâm organizira Kraljevinu Hrvatsku kao slobodnu, nezavisnu, samostalnu, suverenu, nacionalnu i zakonodavnu državu.[128] O svemu tome Kvaternik je opsežnije izlagao u svom saborskom govoru. U njemu je još više pojasnio odnos hrvatske države prema Austriji. No stajališta koja je izložio u tom saborskom govoru ne možemo razumjeti bez temeljitog upoznavanja njegova prijedloga »Zakonskog članka«.[129]

MEĐUNARODNO-PRAVNI I POLITIČKI ODNOS KRALJEVINE HRVATSKE PREMA KRALJEVINI UGARSKOJ. U svom »Zakonskom članku«, koji bi i u tom slučaju »postao temeljno-državnim zakonom«, Kvaternik predlaže da Hrvatski sabor odredi slijedeće oblike državnopravnih i političkih odnosa između hrvatske i ugarske države.

---

[127] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 173; Kvaternik 1861: Govor.

[128] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 181.

[129] O analizi Kvaternikova saborskog govora usp. poglavlje: »Obrana samostalnosti i nezavisnosti hrvatske države«.

Prvo, Kraljevina Hrvatska – kao država, kao politička zajednica i kao kruna i/ili kraljevina – »proglašava« se slobodnom, nezavisnom i suverenom spram »krune i države Ugarske«, spram Kraljevine Ugarske. Tu odluku Sabor temelji na: hrvatskoj državnopravnoj tradiciji prema kojoj je »kruna i kraljevina Hrvatska« nezavisna, samostalna i suverena prema svim državama, kraljevinama i političkim zajednicama unutar Habsburške Monarhije, pa tako i prema Kraljevini Ugarskoj, i kao kraljevini i kao državi.[130] Temelji se i na prirodnom pravu, na načelu nacionalnog suvereniteta i legitimiteta, na pravu naroda na samoopredjeljenje, na njegovom pravu da se sâm organizira unutar nacionalne države i unutar vlastite homogene političke zajednice te na načelu ratnog/revolucionarnog prava prema kojem su 1848. godine prekinuti svi politički i državnopravni odnosi između Kraljevine Hrvatske i Kraljevine Ugarske.[131]

Drugo, Ugarski sabor kao predstavničko i zakonodavno tijelo »ugarskog naroda«, dakle kao ugarski parlament, mora pred ugarskom i evropskom javnošću (»pred licem ciele Ugarske da i Europe«) donijeti zakonsku odluku kojom »bezuvjetno« priznaje »ugovorno i povijesno pravo krune i kraljevine Hrvatske na temelju međunarodnog ovog ugovora«.

Treće, Kraljevina Hrvatska prema tome može pregovarati s Kraljevinom Ugarskom o političkom savezu ali uz uvjet da Ugarski sabor prizna sve odluke Hrvatskog sabora koje je donio u tom »Zakonskom članku«. A to su ovi najvažniji zahtjevi: da prizna teritorijalnu cjelokupnost Kraljevine Hrvatske, da prizna samostalnost i nezavisnost hrvatske države kao i odluku o prekidu svih političkih i državnopravnih odnosa između Kraljevine Hrvatske i Kraljevine Ugarske iz 1848. godine.

Četvrto, tek nakon ispunjenja tih uvjeta, tek nakon što Ugarski sabor donese zakonske odluke kojima »bezuvjetno« prihvaća hrvatske zahtjeve, hrvatski narod bi mogao svojom »slobodnom voljom« putem Hrvatskog sabora izjaviti da je »odlučio stupiti u politički savez« i to savez »obrane i pobratimstva« s »narodom ugarske krune i države«. Cilj tog interesnog političkog saveza jest zajednička obrana »slobode i ustava«.[132]

Peto, ta će se »odluka i želja« Hrvatskog sabora, koju donosi u ime hrvatskoga naroda, podnijeti Ugarskom saboru »da istu ili primi ili odbije«. Ako, međutim, Ugarski sabor »na ovu ponudu« ništa ne odluči ili je odbije, tada se prekidaju pregovori o političkom interesnom i ugovornom savezu s Ugarskom. Ukoliko Ugarski sabor odgovori pozitivno, tada se pregovori nastavljaju. A »način kako da se najuspješnije taj politički savez tih dvih državah ustanovi« određen je u tom Kvaternikovu prijedlogu »Zakonskog članka«. Ako Ugarski sabor prihvati navedene uvjete, tada bi Kraljevina Hrvatska mogla stupiti u politički savez s Kraljevinom Ugarskom. Bio bi to, dakako, ugovorni i interesni politički savez, »savez obrane i pobratimstva« između hrvatske i ugarske države. Zajedno bi se borili protiv »pogibelji« koja bi iz Austrije mogla »zaprijetiti« razvoju samostalnosti, slobode i ustavnosti ili hrvatskoj i/ili ugarskoj državi.

Ukoliko Hrvati i Mađari »ugovore« politički savez, morali bi formirati institucije koje bi nadzirale zajedničke centralne ustanove u Beču. U tom pogledu Kvaternik predlaže sljedeće. Ukoliko zajednička bečka vlada »ma u najmanjem predmetu bilo, ma iz najdalje ruke pokušavala štogod« učiniti »protiv ustavnoj i državnopravnoj slobodi budi kraljevine Ugarske, budi kraljevine Hrvatske, posredno ili neposredno okrnjiti« njihovu slobodu i

130 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 173 i 171.

131 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 171-172; Kvaternik 1861: Govor.

132 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 173.

ustavnost, tada hrvatski »ministar-posrednik« u Beču mora hitno to javiti i hrvatskom i ugarskom Saboru. U tom slučaju hrvatska i ugarska država odmah poduzimaju konkretne korake: »u svrhu obrane pravah imadu se neodvlačno zajedničke mjere i koraci budi politično-diplomatični, budi narodne snage poduzeti, za da se pogibelj u korjenu uguši.«[133]

U cilju »zajedničkog djelovanja« hrvatske i ugarske države u »praksi«, u cilju zajedničke obrane njihove slobode i nezavisnosti, Kvaternik predlaže da i ugarski i hrvatski Sabor imenuju »svaki po jedan odbor *ad hoc*«. Ti bi saborski odbori naizmjenično zasjedali u Zagrebu i u Pešti. »Viječali« bi o »mjerama i koracima« koje treba poduzeti u slučaju opasnosti koja bi mogla uslijediti od pogrešne politike centralnih austrijskih institucija. Zadatak saborskih odbora *ad hoc* jest dakle da nadziru centralne bečke ustanove. Ti bi odbori bili odgovorni svojim saborima, ugarskome odnosno hrvatskom.[134]

Odbori se sastaju »prigodom« zasjedanja hrvatskoga i ugarskoga sabora. No »njihovo je djelovanje neodvisno« od saborskih zasjedanja, oni su trajni i stalno bi se sastajali: međusobno bi viječali ne samo o obrani od centralizacije, i uopće o bečkim centralnim institucijama, ne samo o načinu nadzora nad bečkom centralnom vladom, nego i o daljnjem učvršćenju saveza između hrvatske i ugarske države. Oni bi time razvijali i učvršćivali »savez obrane i pobratimstva« i proširivali ga na području trgovine i zajedničkih komunikacija.[135] Djelovali bi stalno, dakle i za vrijeme dok sabori ne zasjedaju (»permanentno od sabora do sabora«). Odbori bi bili odgovorni »vrhovnim vlastima« u Ugarskoj i Hrvatskoj (saboru i vladi). Bili bi dužni da svoje »vrhovne vlasti« izvještavaju o svojim zapažanjima i o svojim djelovanjima.[136] Predsjednici obiju saborskih odbora bili bi stalno u vezi i budno bi pazili da se ne pojave opasnosti koje bi bile uperene protiv njihovih država.

Ako ugarska država pristane na sve hrvatske uvjete i prihvati taj interesni i ugovorni »savez obrane i pobratimstva«, tada Ugarska mora »uzakoniti analogne tom zakonu svoje odredbe«. Mora na Ugarskom saboru donijeti analogne zakone o političkom interesnom savezu s hrvatskom državom.

Kvaternik smatra da je nužno osigurati da se i taj politički savez ne »izvrgne« u nešto drugo, u takve odnose u kojima bi došla u opasnost sloboda i nezavisnost hrvatske države. Zato je predložio da Sabor i vlada moraju neprekidno »bdjeti« da taj politički savez ostane samo »savez obrane« i ništa više. O tome predlaže i usvajanje posebne odluke.[137]

Kvaternik predviđa i mogućnost da Kraljevina Ugarska u pregovorima sa vladom »postigne« svoje »u strogom smislu riječi« samostalno ministarstvo vanjskih poslova, rata i obrane, financija i trgovine, što znači potpuno nacionalni. U tom slučaju sve bi se promijenilo: onda će »ista prava državna« u odnosu prema Austriji zahtijevati i hrvatski narod. Tada bi i hrvatski narod tražio potpuni suverenitet i potpunu državnu samostalnost i nezavisnost. A u odnosu prema Ugarskoj »ustanovio« bi se posebni »zakon«, tj. posebni ugovor o »savezu obrane i pobratimstva« između hrvatske i ugarske države.[138]

Lako je, na kraju, zamijetiti da je to bio dalekosežni program. U njemu je Kvaternik tražio promjene na svim područjima javnoga života u Monarhiji. Najavio je organizaciju po-

---

[133] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 177.

[134] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 177; Kvaternik 1861: Govor.

[135] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 177.

[136] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 177.

[137] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 177.

[138] Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 181.

sve novog političkog, državnog i društvenog sustava; novog pravnog i parlamentarnog sistema. Predvidio je organizaciju posve nove nacionalne države koja bi bila nosilac nacionalnog suvereniteta; organizaciju, dakle, *zakonodavne nacionalne države* u kojoj bi zakone stvarala zakonodavna institucija, dok bi sve izvršne vlasti, a osobito centralne austrijske, bile strogo nadzirane. Bili su to vrlo dalekosežni zahtjevi. Suvremenicima je zacijelo bilo teško povjerovati u mogućnost realizacije tog projekta. Kvaternik je o svemu tome, a osobito o tom interesnom političkom »savezu obrane i pobratimstva«, o savezu ugovornog konfederalnog tipa, opširnije izložio u saborskom govoru.

OBRANA SAMOSTALNOSTI I NEZAVISNOSTI HRVATSKE DRŽAVE. Dana 18. lipnja 1861. godine, na 22. saborskoj sjednici, Kvaternik je održao veliki govor.[139] U njemu je saborske zastupnike nastojao zainteresirati za prijedlog »Zakonskog članka«. Bio je uvjeren da se oko tog prijedloga, odnosno oko tog nacionalno-političkog i socijalnog programa, moraju okupiti ne samo saborski zastupnici nego i sve političke grupe, sve stranke i sve institucije u Hrvatskoj, tj. cjelokupni hrvatski narod. Bio je to stoga u pravom smislu hrvatski nacionalni program. Na drugoj strani, Kvaternik je govorom i javnim nastupima (objavljivanjem brošura, istupanjem u Saboru, saborskim govorom, objavljivanjem tog govora, pisanjem u tisku, dopisivanjem s istaknutim ličnostima u Monarhiji i izvan njezinih granica) nastojao skrenuti pozornost i austrijskoj i mađarskoj političkoj javnosti na pojavu novog hrvatskog nacionalno-političkog i socijalnog programa oko kojeg bi se trebale okupiti sve društvene i političke snage u Hrvatskoj.

Kvaternik se ipak nadao da će pridobiti saborske poslanike. Uvjeravao ih je razložnošću jakih povijesnih i političkih argumenata da prihvate njegov prijedlog »Zakonskog članka« i da ga Sabor proglasi »temeljno-državnim zakonom« i osnovom za novi međunarodni ugovor. U govoru je pojasnio neke stavove iz prijedloga, neke je dijelove dopunio i proširio. Njegova osnova »Zakonskog članka« i njegov saborski govor stoga čine jedinstvenu cjelinu. Moramo, međutim, kako smo i mi to uradili, najprije analizirati njegovu osnovu »Zakonskog članka«, a tek zatim upoznati sadržaj njegova saborskog govora.[140]

Kvaternik je, kako smo upoznali, predložio program, različit[141] od programa *Narodne stranke* i *Unionističke stranke*.[142] Njegov je nacionalni program najavljivao mobilizaciju nacionalnog pokreta širokih razmjera, mobilizaciju Hrvatskog sabora i cjelokupnog hrvatskoga naroda na tri razine: prvo, najavio je organizaciju Kraljevine Hrvatske kao moderne zakonodavne nacionalne države, nezavisne i samostalne od bilo koje druge političke zajednice i/ili države; drugo, predložio je »slobodno uređenje« političkih i državnopravnih odnosa Kraljevine Hrvatske (tj. »krune i države hrvatske«) prema Austriji; treće, predložio je ugovaranje obrambenog političkoga i interesnog saveza između Kraljevine Hrvatske i Kraljevine Ugarske.[143]

---

139 Usp. o tome, Kuntić 1961: *Disertacija*; Gross 1973, 73-99.

140 U historiografiji je bilo i drugačijih pokušaja. Usp. o tome, Kuntić 1861: *Disertacija*.

141 O svemu tome spremamo opsežnu raspravu.

142 Spisi saborski 1861, sv. II, 155.

143 Prema Kvaternikovu shvaćanju, u tom bi smjeru hrvatski narod morao uložiti najveći napor i mobilizirati sve svoje društvene, političke i ekonomske snage, jer o uspjehu te akcije ovisi njegova budućnost i budućnost hrvatske države. Oko tog nacionalnog programa morao bi se okupiti cjelokupni hrvatski narod.

Ključno je, međutim, pitanje: a) da li je njegov program za tadašnje prilike bio realan, da li se mogao ostvariti, da li je hrvatski narod posjedovao dovoljno političke, društvene i ekonomske moći da ga prihvati kao jedinu osnovu i da ga ostvari; b) da li su se, stoga, oko njegove osnove »Zakonskog članka« mogle okupiti sve interesne društvene grupe, da li je taj program zadovoljavao interese svih grupa; c) da li se, na kraju, njegov nacionalno-politički i socijalni program bitno razlikovao od prijedloga koji su zastupale *Narodna stranka* i/ili *Unionistička stranka*? O svemu tome više raspravljamo na drugom mjestu. Ovdje stoga o tome donosimo samo glavne rezultate istraživanja.

Cjelokupna djelatnost Hrvatskog sabora 1861. godine, gledajući rad ove najviše političke i zakonodavne nacionalne institucije u cjelini, iskazana je unutar jasnih opredjeljenja, prijedloga, zakonskih osnova i postignuća putem šire društvene i političke akcije što je sve zajedno utjecalo na ove povijesne procese dugoga trajanja:

a) **Stvaranje osnovnih uvjeta za razvoj građanskog društva** – postojalo je jasno opredjeljenje za slobodu, jednakost i ravnopravnost svih osoba/ljudi i svih naroda; opredjeljenje za pravni i parlamentarni sustav; za kapitalističku privredu i slobodno tržište; sve je to iskazano u stvaranju programa i zakonskih osnova za formiranje moderne/suvremene političke zajednice i moderne nacionalne zakonodavne države; u stvaranju osnova za formiranje suvremene demokratske vlasti i osnova za organizaciju zakonodavne i izvršne vlasti; u opredjeljenju za demokratski poredak, građanske slobode itd.

b) **Stvaranje osnovnih uvjeta za formiranje i razvoj homogene političke zajednice: ujedinjene Hrvatske (Trojedne kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije)** – izložen je jasan nacionalni program, brojne zakonske osnove; iskazana je *društvena mobilizacija*[144] kojoj je osnovni cilj bio ujedinjenje svih hrvatskih historijskih pokrajina u jednu cjelovitu/homogenu političku zajednicu; stvoren je nacionalni program i potaknuta mobilizacija za ujedinjenje svih segmenata hrvatskoga naroda u jedan cjeloviti politički narod; stvoren je program i akcija za organizaciju zakonodavne i izvršne vlasti (Hrvatskog sabora i hrvatske vlade); formirane su temeljne političke i kulturne nacionalne institucije; itd.[145]

c) **Stvaranje osnovnih uvjeta za formiranje nezavisne i suverene hrvatske nacionalne države** – dokaz za to je jasno iskazani nacionalni program, brojne zakonske osnove; šira društvena mobilizacija kojoj je cilj bio postizanje i organizacija ujedinjene Trojedne kraljevine Hrvatske kao samostalne, nezavisne i suverene hrvatske države, kao nacionalne države hrvatskoga naroda, koja bi se ostvarila unutar interesne i ugovorne, dakle, (kon)federalne Habsburške Monarhije.

---

[144] *Društvena mobilizacija*, kao vanjski organizacijski oblik nacionalnog pokreta, tada je iskazivana putem Sabora (kao predstavničkog tijela i parlamenta koji je, gledajući pravno, donosio zakonske osnove u ime cjelokupnog hrvatskoga naroda), zatim preko političkih i kulturnih institucija, političkih društava i stranaka, interesnih društvenih grupa, novina i časopisa, brošura, knjiga, letaka, usmenim putem, putem agitacija, izbora itd. Riječ je o formiranju i razvoju javnog mnijenja. O tome ne postoje temeljitija istraživanja.

[145] Osnovne nacionalne *političke institucije* su: Hrvatski sabor, hrvatska vlada, bansko vijeće, ministarstva, političke stranke, suvremena uprava (na svim razinama: od općina, gradova, kotareva, preko županija do cjelokupne zajednice), politička društva i političke novine. Osnovne nacionalne *kulturne institucije*, čiji je organizacijski zakonski temelj položio Sabor 1861. godine su: moderno školstvo, Sveučilište, Akademija znanosti i umjetnosti, Narodno kazalište, te kulturna društva, Matica hrvatska, koje su posebno utjecale na pojavu i razvoj brojnih časopisa, knjiga, brošura, na širenje pismenosti, razvoj književnosti i nauke, razvoj urbanih sredina itd.

d) **Stvaranje osnova za modernizacijske procese** – dokaz je za to njihovo jasno i trajno opredjeljenje za modernizacijske procese što su iskazivali putem reforme i modernizacije uprave, sudstva, školstva, gospodarstva, općina, kotareva, županija i urbanih sredina; putem formiranja i modernizacije temeljnih nacionalnih kulturnih i političkih institucija itd.

e) **Stvaranje osnovnih uvjeta za formiranje moderne hrvatske nacije** – tijekom spomenutih akcija i cjelokupne društvene mobilizacije stvarana je podloga za integraciju hrvatske nacije, a na to su prije svega utjecali: formiranje i širenje hrvatskog nacionalno-političkog i socijalnog programa, stvaranje zakonskih osnova za formiranje i organizaciju hrvatske političke zajednice i nezavisne/samostalne hrvatske države, osnivanje i organizacija nacionalnih kulturnih i političkih institucija, osnivanje modernih političkih stranaka, pokretanje političkih novina, razvoj školstva, moderni izborni sustav, razvoj demokratskog nacionalizma itd.

Svi su ti zahtjevi i programi iskazani u brojnim saborskim dokumentima, u zakonskim osnovama, saborskim odlukama, programatskim tekstovima, u brojnim novinama, časopisima, lecima, brošurama i knjigama. Oko tog osnovnog nacionalnog programa okupila se je većina javnih djelatnika, gotovo sve društvene grupe, političke stranke i gotovo svi saborski zastupnici. Oni su, međutim, izražavali različita gledišta o načinu i putu kako sve to ostvariti i kako sve to organizirati: u kojoj formi i u kakvim savezima.

Životno pitanje, kako su se o tome i suvremenici izražavali, bilo je rješenje političkog i državnopravnog odnosa ujedinjene Hrvatske prema Ugarskoj i Austriji. A upravo je o tome, kako smo upoznali, najviše raspravljao E. Kvaternik u svom nacionalnom programu.

Ta su »pitanja« potakla vrlo živu raspravu u Saboru. Sve je to napokon utjecalo na formiranje različitih interesnih društvenih grupa koje su zastupale različite političke i socijalne stavove – liberalno građanstvo, liberalno plemstvo, konzervativno građanstvo, konzervativno plemstvo, slobodni intelektualci, različite grupe unutar svećenstva, različite etničke/nacionalne grupe, različite političke i socijalne grupe, političke stranke i različite grupe na ruralnom području.

Najvažnija politička »pitanja« o kojima je bilo vrlo teško donijeti odluku bilo je, prvo, rješenje političkih i državnopravnih odnosa Kraljevine Hrvatske prema Kraljevini Ugarskoj i, drugo, izbor hrvatskih poslanika za *Reichsrat.* I u jednom i u drugom slučaju radilo se o postizavanju *samostalnosti i suverenosti* hrvatske države ili o njezinoj *podčinjenosti.* Imajući upravo to na umu, u Saboru se razvila vrlo burna rasprava o budućnosti hrvatske države. Pri tome je saborskim zastupnicima, kada su izricali svoj stav o tim važnim pitanjima, uvijek bila pred očima teritorijalno i politički cjelovita Trojedna kraljevina (Hrvatska, Dalmacija i Slavonija) kao samostalna i suverena hrvatska država. Zato im je najviše odgovarala federalistička koncepcija o preuređenju Monarhije. Samo je u tom slučaju, prema uvjerenju suvremenika, ujedinjena Hrvatska mogla ostvariti svoju samostalnost i nezavisnost na svim područjima javnoga života u zemlji.

Vladar je, međutim, *Veljačkim patentom* najavio centralističko državno uređenje. A to je značilo i veću podčinjenost *Reichsratu.* Upravo su se pod tim dojmom odvijale saborske rasprave i donosili razni prijedlozi.

Kada je riječ o tim političkim i državnopravnim problemima, i o formiranju javnog mnijenja o tome, važno je istaći da je za saborske zastupnike, u čemu ih je podržavala cjelokupna politička javnost u Hrvatskoj, najvažnije bilo postići sljedeće: prvo, da se na Hrvatskom saboru okupe (»zakonski izaberu« i sastanu) poslanici/predstavnici svih hrvatskih

pokrajina, predstavnici, dakle, cjelokupnog hrvatskoga naroda i cjelokupne zamišljene hrvatske političke zajednice;[146] drugo, u najužoj vezi s tim, da postignu teritorijalnu i političku cjelokupnost ujedinjene Hrvatske te da formiraju i organiziraju najvažnije njezine političke i kulturne nacionalne institucije. Pošavši od tog osnovnog nacionalnog cilja, već je Banska konferencija, na prvoj sjednici od 26. studenog 1861. godine, tražila da se vladaru uputi zahtjev za teritorijalno ujedinjenje hrvatskih pokrajina u jedinstvenu političku cjelinu.[147]

Na temelju tih zahtjeva – koji su upućeni kralju a nastali su već nakon pojave *Listopadske diplome* i njezine najave zakonodavne djelatnosti pokrajinskih sabora i najave federalističke koncepcije – vladar je popustio i odredio da Dalmatinski sabor izabere predstavnike iz svoje sredine koji bi na Hrvatskom saboru (tj. na »hrvatsko-slavonskom saboru«) zajedno raspravljali o ujedinjenju Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom. Autonomaška je međutim većina u Dalmatinskom saboru odbila da provede taj izbor i da pošalje poslanike u hrvatski sabor. Vladar je time uistinu najavio mogućnost sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom, ali je to međusobno ujedinjenje hrvatskih zemalja uvjetovao izborom hrvatskih poslanika u *Reichsrat*. A to je, dakako, vodilo u podčinjenost hrvatske države tom central- nom/ austrijskom zakonodavnom tijelu. To je, pak, značilo da se ujedinjena Hrvatska ne bi mogla konstituirati i organizirati kao samostalna i suverena država. A upravo je u tom smislu, zbog izbora poslanika u *Reichsrat*, vladar na kraju dopustio izbore i u Vojnoj krajini, ali je pritom djelatnost krajiških zastupnika ograničio samo na raspravu o osnovnim državnopravnim pitanjima.

Usprkos tim nepogodnostima, i budući da drugog izbora nije imao, Hrvatski je sabor sve krupne političke probleme nastojao riješiti već na početku zasjedanja. Sabor se, naime, u posebnoj »Predstavci«, od 1. svibnja 1861. godine, obratio vladaru sa zahtjevom da napokon omogući teritorijalno i političko ujedinjenje hrvatskih zemalja. Da omogući »povratak cjelokupnosti trojedne kraljevine«, tj. da dopusti »sdruženje kraljevine Dalmacije s kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom«.[148]

U smislu tog osnovnog zahtjeva, o kojem je ovisilo ostvarenje svih ostalih nacionalnih ciljeva, Sabor je u svom Zak. čl. X. zaključio da je Dalmacija s Dubrovnikom, Kotorom i Kvarnerskim otocima »od pamtivieka« sačinjavala s kraljevinama Hrvatskom i Slavonijom »jednu nerazdielivu državu« koja se najprije nazivala »Regna Illyrica« a zatim je poznata pod diplomatskim nazivom »trojedna kraljevina«. Pozivajući se pritom i na prirodno i na povijesno pravo, Hrvatski sabor je tražio da vladar ispuni obećanje te da se i na Vojnu krajinu, kao cjeloviti dio Trojedne kraljevine, protegnu »ustavne institucije«.[149]

---

[146] Prvi konkretni korak ostvarenja hrvatskoga nacionalnog programa bio je da se na Hrvatskom saboru okupe ne samo predstavnici civilnog dijela Hrvatske i Slavonije, već iz cjelokupnog političkog/ etničkog prostora zamišljene hrvatske države. A to je značilo iz Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Vojne krajine i Istre. Bio je to osnovni zahtjev hrvatskoga nacionalnog programa koji je sadržan gotovo u svim saborskim dokumentima. Usp. o tome, Spisi saborski 1861, sv. I-IV; P 1860-62; Dnevnik saborski 1861.

[147] Spisi saborski 1861, sv. I, str. I-XLV.

[148] »Predstavka sabora trojedne kraljevine na Nj. Veličanstvo za povratak cjelokupnosti trojedne kraljevine«; Spisi saborski 1861, sv. II, 31-35. U toj »Predstavci« Sabor polazi od prirodnoga i povijesnog prava, ističe pravo na teritorijalnu cjelovitost hrvatskih zemalja te polazi od načela slobode i ravnopravnosti.

[149] Spisi saborski 861, sv. I, 15.

U takvim političkim prilikama izložio je svoj program E. Kvaternik i potom sudjelovao u radu Sabora – vrlo je živo reagirao na sva najosjetljivija politička pitanja. Već na početku saborskih zasjedanja odlučno je branio ustavnost, zakonitost i suvereno pravo hrvatskoga naroda, branio je »čast suverenoga naroda«.[150] I ovdje je zastupao gledište o zakonodavnoj nacionalnoj državi, o Hrvatskom saboru kao zakonodavnom tijelu, o »suverenoj volji«, tj. o suverenom pravu koje pripada hrvatskome narodu, o nacionalnom suverenitetu čiji je nosilac narod.[151] Hrvatski narod je, prema tome, jedini nosilac suvereniteta, koji on prenosi na Hrvatski sabor kao svoje predstavničko tijelo. Posve je, dakle, jasno, prema Kvaternikovu gledištu, da se hrvatski narod mora opredijeliti za ustavnost i zakonitost i stoga za zakonodavnu nacionalnu državu.

Lako je zamijetiti da je Kvaternik u tom stavu iskazao kratki sadržaj svog nacionalnog programa koji smo već analizirali. Hrvatski narod, prema njemu, najprije mora postići teritorijalnu i političku cjelokupnost svojih historijskih pokrajina. Zatim se ujedinjena Hrvatska mora organizirati kao samostalna i suverena nacionalna država. Tek tako organizirana, tek kada to sve postigne, Kraljevina Hrvatska bi mogla stupiti s Kraljevinom Ugarskom kao interesni i ugovorni politički savez dviju ravnopravnih nacionalnih država. Taj je svoj stav Kvaternik dosljedno zastupao na saborskim sjednicama.[152] Sve je to ponovio i u svom velikom govoru na Saboru.

Istoga dana kada je E. Kvaternik održao govor, 18. lipnja 1861. godine, čitani su zapisnici prethodnih saborskih sjednica. Po svom značenju uopće, i za našu raspravu napose, posebno je važan zapisnik 19. saborske sjednice na kojoj je donesen prijedlog »Osrednjeg saborskog odbora« (prijedlog Narodne stranke) o političkom i državnopravnom odnosu između Hrvatske i Ugarske. Nakon duge rasprave taj je prijedlog, koji je nastao na temelju nacrta I. Mažuranića,[153] ali sada s velikim izmjenama, konačno većina saborskih poslanika usvojila kao XLII. Zakonski članak.[154]

Odmah potom, nezadovoljni prijedlogom »Osrednjeg odbora«, grupa »zastupnika grada Zagreba« (M. Bogović, M. Šuhaj, J. Suvich, V. Frigan i R. Zlatarović) podnijela je prijedlog »o odnošaju trojedne kraljevine naprama Ugarskoj«. Bio je to prijedlog Unionističke stranke.

Da bismo, međutim, mogli još bolje upoznati posebnost Kvaternikova programa, kao i razloge zašto je on odbacio prijedlog »Osrednjeg odbora«, nužno je ovdje taj Zak. čl. šire analizirati. U njemu Sabor polazi od uvjerenja, koje je tada iskazivala cjelokupna hrvatska politička javnost, a jasno ga je izložio i E. Kvaternik, da je »uslied događaja« 1848. godine prestala svaka »zakonodavna«, »administrativna« i »sudstvena« sveza, tj. svaki državnopravni i politički savez između Trojedne kraljevine (Hrvatske, Dalmacije i Slavonije) i Kraljevine Ugarske.[155] Da je dakle »sveza« između tih dviju država i kra-

---

[150] Dnevnik Sabora 1861, 2 i 28.

[151] Dnevnik Sabora 1861, 32.

[152] Usp. o tome, Dnevnik Sabora 1861, 72, 115 i 125.

[153] Šidak 1973, 296 i 300.

[154] Spisi saborski 1861, sv. I, 39-40: Zak. čl. XLII. »O odnošenju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prama kruni i kraljevini Ugarskoj«.

[155] Da je »pravno posve prestala« svaka »sveza«: prvo, »*budi zakonotvorna*« *sveza* (tj. savez koji se odnosi na postojanje zajedničke zakonodavne institucije, zajedničkog sabora i/ili parlamenta, zajedničkog zakona i ustava, zajedničkog zakonodavstva i time dakako postojanja zajedničkog državnopravnog saveza); drugo, »*budi administrativna*« *sveza* (tj. savez koji se odnosi na postojanje zajedničkih političkih

ljevina, između Trojedne kraljevine i Kraljevine Ugarske, stvarno i »pravno posve prestala«.[156]

U toj je odluci jasno iskazano nastojanje da se formiraju i organiziraju najvažnije institucije »neodvisnosti i samostalnosti« hrvatske države. Riječ je o programu i nastojanju da se postigne, na razini međunarodne pravne regulative, potpuna zakonodavna, državna, politička i sudstvena nezavisnost. Radi se, dakle, o organizaciji samostalne i suverene *zakonodavne, političke i sudske vlasti* u Trojednoj kraljevini. A to je, lako možemo zamijetiti, posve jasno opredjeljenje za formiranje zakonodavne nacionalne države utemeljene na zakonodavnoj, izvršnoj i sudskoj vlasti, na pravnom i parlamentarnom sustavu koji se može ostvariti samo unutar građanskog društva. Jedina »sveza«, koja prema ocjeni Hrvatskog sabora povezuje te dvije u svemu ravnopravne države (Hrvatsku i Ugarsku) jest kraljeva osoba, tj. njihov »zajednički kralj«. Ali kada je riječ i o toj jedinoj preostaloj »svezi« između Trojedne kraljevine i Kraljevine Ugarske, koja se iskazuje samo u osobi zajedničkog kralja, Sabor sada i na tom području unosi izmjene. Jasno je iskazao zahtjev za postizanje zasebnog hrvatskoga kraljevstva, posve nezavisnoga i samostalnog, zasebne »Trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije« kao jedne jedinstvene kraljevine, ujedinjene Hrvatske kao jedinstvene/homogene političke zajednice i suverene hrvatske nacionalne države. Sabor polazi od gledišta o postojanju još uvijek zajedničke »hrvatsko-ugarske krune« koja je temeljena na stoljetnoj zajedničkoj prošlosti do 1847. godine. Ali je sada, u cilju organizacije Trojednice (Hrvatske, Dalmacije i Slavonije) kao zasebne kraljevine,[157] Sabor tražio da se vladar – nakon što »ugovori« za Trojednu kraljevinu i za Kraljevinu Ugarsku zasebne »krunitbene diplome« (»nakon ugovorenih za trojednu kraljevinu i za kraljevinu Ugarsku posebnih krunitbenih diploma«) – mora okruniti posebnom krunom za dalmatinsko-hrvatsko-slavonskog kralja i »to po posebnoj volji naroda trojedne kraljevine«. Vladar se, međutim, može okruniti za hrvatskoga kralja samo ako mu Trojedna kraljevina, preko Hrvatskog sabora kao zakonodavnog tijela, prije toga izda »krunitbenu zavjernicu«. No Hrvatska i njezin Sabor to mogu učiniti tek nakon što vladar ispuni dva najvažnija uvjeta, tek nakon što Hrvatskoj vrati ono što joj je oduzeto: prvo, kada Trojednoj kraljevini u potpunosti vrati njezin »starodavni ustav« i, drugo, kada joj omogući teritorijalno ujedinjenje, tj. postizanje »zemljišne cjelokupnosti«.[158]

Sabor, prema tome, i ovdje, u slučaju formalnog priznavanja hrvatske krune, postavlja dva ključna uvjeta: postizavanje teritorijalne i političke cjelokupnosti hrvatskih pokrajina (čime bi se formirala homogena hrvatska politička zajednica, tj. ujedinjena Hrvatska kao jedinstvena i homogena hrvatska država) i, što je jednako tako važno, povratak njezina »starodavnog ustava«, tj. povratak i/ili uspostavu ustavnosti, zakonitosti, trajne organizacije Hrvatskog sabora kao zakonodavnog tijela i parlamenta, te konačno ostvarenje samostalnosti i nezavisnosti svih nacionalnih institucija. Sabor nadalje traži da Trojednoj kra-

---

institucija, zajedničke izvršne vlasti i zajedničke uprave i time, dakako, postojanja političkog saveza između Hrvatske i Ugarske); treće, *»budi sudstvena« sveza* (tj. savez koji se odnosi na postojanje zajedničkih institucija sudstva, postojanje zajedničkog suda i suđenja i zajedničke pravosudne službe).

156 Spisi saborski 1861, sv. I, 39-40; Dnevnik Sabora 1861, 181.

157 I postizanju svih vrijednosti koje bi pripale tom kraljevstvu: ponovo utemeljenje posebne hrvatske krune, kraljevskog dostojanstva, »krunitbe«, tj. čina krunjenja, »krunitbene diplome«, tj. obaveze u formi međunarodnog ugovora između hrvatskoga naroda i hrvatskoga kralja, te hrvatske kraljevine kao posebne političke zajednice i ujedinjene Hrvatske kao posebne države.

158 Spisi saborski 1861, sv. I, 41.

ljevini, »osim njezinih posebnih temeljnih državnih i ustavnih prava«, pripadaju »još i sva ona javna prava koja pripadahu kraljevini Ugarskoj do konca 1847.« ukoliko se »posredno ili neposredno ne protive« samostalnosti i nezavisnosti Hrvatske.

Prema tome, kada je riječ o procesu osamostaljenja i na tom segmentu, u vezi s važnim promjenama institucije zajedničkog kralja, i ujedno o uspostavljanju nacionalnog suvereniteta i na tom važnom području, vidljivo je da je Hrvatski sabor zahtijevao priznavanje hrvatske krune kao zasebne međunarodno-pravne institucije i ujedno priznavanje posebnog prava i posebnih institucija koje idu uz to: priznavanje nezavisnoga hrvatskog kraljevstva, nezavisnoga hrvatskog prijestolja, te priznavanje nezavisne i samostalne ujedinjene Hrvatske kao zasebne kraljevine i kao moderne suverene nacionalne države.

Odgovarajući na vladarev »prijedlog« od 28. veljače 1861. godine, kojim je Trojedna kraljevina pozvana »da izjavi svoje želje i misli glede odnošenja svojega prema Ugarskoj« Sabor je u svom Zakonskom čl. XLII. donio sljedeće »zaključke«.

Sabor, kao prvo, naglašava zajedničku stoljetnu prošlost tih dviju kraljevina (Hrvatske i Ugarske) i njihov zajednički »ustavni život« (»uvažavajući zajedničku s ugarskom kraljevinom prošlost svoju i prijašnji s njom zajednički ustavni život«). Međutim, raspravljajući o političkom savezu Trojedne kraljevine i Kraljevine Ugarske, sada Sabor jasno naglašava da je riječ o budućem interesnom i ugovornom savezu u koji bi ušle, na temelju novog međunarodnog ugovora, te dvije u svemu ravnopravne države. Učinile bi to, ako se sporazume i dogovore, u cilju zajedničke obrane ustavnosti i slobode (»isto tako uvažavajuć zajedinstvo interesa glede uzdržanja i razvitka ustavne slobode«).

Iz tog razloga, kao treće, Sabor je zaključio da je Trojedna kraljevina (Hrvatska, Dalmacija i Slavonija) voljna s Kraljevinom Ugarskom stupiti u »još uži« državnopravni savez (»u još užju državno-pravnu svezu«) ali uz uvjet da Ugarski sabor, prije svakog pregovora o tome, Trojednoj kraljevini prizna njezinu nezavisnost, samostalnost i teritorijalnu cjelokupnost.[159]

Kakav bi bio taj politički savez između Hrvatske i Ugarske? Da li bi u tom savezu hrvatska država postigla i očuvala svoj suverenitet? Sabor polazi od gledišta da je 1848. godine između Hrvatske i Ugarske »pravno posve prestala« svaka politička, državnopravna i sudstvena veza, a mađarski su pravni historičari i političari to gledište pobijali. Sabor nasuprot tome zaključuje da 1861. godine Hrvatsku i Ugarsku povezuje samo osoba vladara i njegova zajednička kruna. Ali Sabor sada traži da se vladar okruni i posebnom hrvatskom krunom. U tom bi slučaju prestala i ta jedina veza, tzv. personalna unija, veza koju održava samo osoba kralja.

Hrvatska je, međutim, politička javnost 1860. i 1861. godine, u obrani od austrijskoga apsolutizma, saveznika tražila u Mađarima. Učinio je to i Hrvatski sabor. Zbog zajedničkog interesa da se održi i razvije »ustavna sloboda« – da zajedničkim snagama obrane i razviju ustavnost, zakonitost i parlamentarni poredak – Sabor izražava spremnost da Trojedna kraljevina stupi u još uži politički i državnopravni savez s Ugarskom (u »još uži« jer ih veže samo osoba zajedničkog kralja) ali traži da, prije pregovora o tome, Ugarski sabor prizna najvažnije individualne osobine hrvatske države, da prizna njezinu nezavisnost, samostalnost i teritorijalnu cjelovitost.

[159] Spisi sabosrki 1861, sv. I, 40.

Pošto bi Ugarski sabor prihvatio sve hrvatske uvjete, bili bi izabrani saborski odbori (po jedan u oba sabora) koji bi izradili novi ugovor o tom državnopravnom savezu.[160] Koliko je poznato, tada nije izrađen nacrt zamišljenog hrvatsko-mađarskog političkog saveza. Nije stoga posve jasno kakav se politički savez zamišljao.[161] Sabor, doduše, polazi od ideje, u velikoj mjeri nejasno iznesene, o zajedničkom zakonodavstvu (»skupnom zakonarstvu«). Ali, po svemu sudeći, ono bi imalo samo jednu funkciju: da proglasi »državnu ravnopravnost« Trojedna kraljevine (Hrvatske, Dalmacije i Slavonije) i Kraljevine Ugarske.

Sabor prije svega traži, u ovom i u mnogim drugim dokumentima, potpunu državnu ravnopravnost ujedinjene Hrvatske kako prema Kraljevini Ugarskoj tako i prema bilo kojoj drugoj državi i/ili kraljevini u Monarhiji. Nadalje, ono što je važno za tu državnu samostalnost i ravnopravnost jest to da se i u tom Zak. čl. traži da Hrvatski sabor i hrvatska vlada, na području zakonodavne i izvršne vlasti (na području »zakonarstva i vrhovne uprave«), budu posve nezavisni na svim područjima javnoga života kada je riječ o organizaciji vlasti unutar granica Trojedne kraljevine i da to ne smije biti predmet pregovora.[162]

Riječ je dakle o hrvatskoj autonomiji, tj. o organizaciji samostalne i nezavisne vlasti na ovim područjima: na području *zakonodavstva*; na području »vrhovne uprave«, tj. izvršne vlasti kojom bi na čelu bila hrvatska vlada odgovorna Saboru; napokon, na području sudstva. Saborskim je zastupnicima bilo posve jasno, i to su iskazali u tom Zak. čl, da bi upravo postizanjem takve samostalnosti (na području zakonodavne, izvršne i sudske vlasti) ostvarili »neodvisnost trojedne kraljevine i njezinu državnu ravnopravnost«. U dokumentima se najčešće spominje riječ federacija. Ako, naime, imamo na umu da je Sabor, kao i cjelokupna hrvatska javnost, dosljedno zahtijevao, kada je riječ o tom političkom savezu, stvaranje posve novog *međunarodnog ugovora*, koji bi u potpunosti garantirao »staroustavno pravo« i »državnu ravnopravnost« ujedinjene Hrvatske u tom savezu s Kraljevinom Ugarskom, onda nema sumnje da je riječ o *konfederalnom, interesnom i ugovornom političkom savezu*. Riječ je, dakle, o konfederaciji, a nju bi odredili: a) međunarodni ugovor dviju ravnopravnih država; b) interes, tj. zajednička obrana slobode i ustavnosti; c) politički i gospodarski razlozi; d) načelo slobode i ravnopravnosti; e) potpuna samostalnost i nezavisnost, osobito zakonodavne i izvršne vlasti.

Ta je koncepcija bila veoma bliska gledištu koji je tada zastupao E. Kvaternik. Pa ipak on je odbacio prijedlog »Osrednjeg odbora«. Zašto? Najkraće rečeno zato jer je tražio posve drugačiji politički postupak u postizanju državne samostalnosti, veću aktivnost Sabora i cjelokupne hrvatske javnosti: tražio je jasniji oslonac na nacionalni suverenitet. Izložio je jasniji program o organizaciji Kraljevine Hrvatske kao samostalne, nezavisne i suverene nacionalne države. Zato, dakako, Kvaternikova zakonska osnova sadrži i posve drugačiji odgovor vladaru o »budućem odnošaju naše kraljevine Hrvatske spram ugarske krune i države«. Bio je uvjeren da Sabor ne smije prihvatiti prijedlog »Osrednjeg odbora« jer on, prema njegovoj ocjeni, nudi samo dvije i to podjednako loše mogućnosti: »predlog osrednjeg odbora, glede odnošaja naših napram Ugarske, na dvopuću nas vodi«, tj. »narodu našemu

[160] Spisi saborski 1861, sv. I, 40.

[161] O tome opširnije raspravljamo u posebnom radu o Zak. čl. XLII. Hrvatskog sabora 1861. godine u kojem analiziramo odnos hrvatske političke javnosti prema Kraljevini Ugarskoj i o promjeni strukture političkog i društvenog sustava.

[162] Spisi saborski 1861, sv. I, 40.

u biranju budućnosti svoje samo dva puta otvorena ostavlja«. A to su, prvo, pregovori s Peštom ili, ako ne uspiju pregovori s Mađarima, onda, drugo, pregovori s Bečom.[163]

I u jednom i u drugom slučaju Kvaternik je vidio Hrvatsku podčinjenu ili Ugarskoj ili Austriji. Zato se on zalagao za drugačiji pristup. Odbacio je sve prijedloge za »realni savez s Ugarskom«, koji žele »krunu i kraljevinu Hrvatsku u tjesniji stvarbeni savez s Ugarskom spojiti«.[164] Saborske je zastupnike opominjao da se hrvatski narod ne nalazi na »dvopuću«; da nema samo te dvije podjednako loše mogućnosti izbora. Dokazivao je naprotiv da se hrvatski narod nalazi na »razkršću narodnog života«: da ima najmanje četiri mogućnosti izbora, da mu »na razpoloženju« stoje »četiri razna puta« na kojima može potražiti budućnost, ostvariti slobodu, nezavisnost i državnu samostalnost.

Izbor samo »dvopuća«, biranje samo između Pešte i Beča, jest biranje između dva zla, jest »nužda politička birati med dvimi zli naše slobode radi«. On je uz to uvjeren da Mađari hrvatski narod ne »smatraju« ni slobodnim niti samostalnim. Imajući to na umu, upozoravao je zastupnike: »S toga ja opetujem gospodo i kažem: kriva i nepraktična je misao ona, da ako nećemo pod Peštu, morati ćemo pod Beč; kriva već iz toga, jer se na nezakonitom za nas Hrvate temelju osniva, na tuđoj volji i zapovjedi.«[165] Ta se »misao« osniva na ovom »nezakonitom« temelju: na vladarevoj samovolji i na njegovoj zapovjedi kojom je naložio Saboru da raspravlja o savezu s Ugarskom. A prema njemu, jedino Sabor, kao zakonodavno tijelo, može donijeti zakonitu odluku.

Kvaternik toj »nezakonitosti« suprotstavlja, kako smo vidjeli, narodnu volju, nacionalni suverenitet, suvereno nacionalno pravo, ustavnost, zakonitost i parlament kao zakonodavno tijelo. Suprotstavlja Kraljevinu Hrvatsku kao zakonodavnu nacionalnu državu koja putem Sabora donosi zakonske odluke, koja je nosilac suvereniteta. Naglašavamo i ovdje tu koncepciju bitnu za ocjenu cjelokupne hrvatske politike i za ocjenu organizacijske razine nacionalnog pokreta. Kvaternikov, naime, prijedlog sadrži zahtjev i poziv za prestrukturiranjem (1) cjelokupnog političkog i društvenog sustava uopće i (2) hrvatskog nacionalnog pokreta napose.

Kvaternik je, međutim, uvjeren da i Pešta i Beč, ukoliko od Hrvata traže »realno druženje«, tj. uže političko vezivanje Hrvatske uz Ugarsku i/ili uz Austriju, predstavljaju pogibelj za hrvatski narod, za njegovu slobodu i nezavisnost, za ostvarenje njegove suverene volje i nacionalnog suvereniteta. Na tom putu, prema njegovu uvjerenju, na kojem je upitno hoće li Hrvati moći ostvariti suvereno pravo da ujedinjenu Hrvatsku organiziraju kao samostalnu zakonodavnu državu, hrvatski narod ne može postići ono što mu pripada u suvremenom svijetu: slobodu, ustavnost, samostalnost, nezavisnost i napredak. Stoga predlaže »treći put«. Taj »treći put« nudi najmanje dvije a zapravo otvara četiri posve nove mogućnosti, tj. vodi hrvatski narod na »razkršće« na kojem će potražiti »svoju bolju budućnost«. Najsažetije je to izrazio ovim riječima: »I ja kažem, gospodo, ima za nas trojedne ove kraljevine sinove sretniji jedan, slobodniji i ustavniji put, razkršće naše, koje nas može voditi tamo da budemo sami svoji, i to ili prvo: ugovarajuć na temelju ustava i temeljnodržavnih pravah naših sa osobom kralja našega odstranivši svaki bečki upliv, te urediti odnošaje naše na temelju ustava našeg na sve strane; ili drugo, nastojat postignuti podpunu

[163] Dnevnik Sabora 1861, 184.

[164] Dnevnik Sabora 1861,188.

[165] Dnevnik Sabora 1861, 188; Kvaternik 1861: Govor.

našu svestranu nezavisnost za slučaj oni, ako kruna ugarska za sebe izvojuje isto tako podpunu nezavisnost svoju; stupiv mi s ugarskom krunom samo u savez politički, obrane pravah svojih radi. Ovo razkršće još nam i druga 2 puta uvijek otvorena ostavlja, naime: ugovaranje s Austrijom ili ugarskom državom, ako bi to probitci naši ikada zahtievali.«[166]

Kvaternik je saborske zastupnike uvjeravao da je njegova koncepcija (»pomisao«) posve »moguća i praktična«. Zatim ju je nastojao »obširnije razjasniti«. Dokazivao je da je njegovu »pomisao« moguće ostvariti i da je, promatramo li s gledišta praktične politike, posve »praktična« i djelotvorna. Da je dakle u suvremenom građanskom društvu – u kojem mora funkcionirati zakonitost, ustav, parlamentarizam, nacionalni suverenitet i »suverena narodna volja« – njegovu koncepciju moguće ostvariti. Zato je tražio da hrvatski narod svakako izbjegne »realno« sjedinjenje (»realno druženje«) s mađarskim narodom. Jer bi takvo »realno« sjedinjenje bilo rezultat vladareve zapovijedi, a ne izraz slobodne volje. Uz to Mađari hrvatskome narodu ne nude ni slobodu ni nezavisnost.[167]

Njegovi su prijedlozi prilično jasni. Lako je zamijetiti da je Kvaternik osnovnu koncepciju o rješavanju hrvatskoga pitanja, koju je temeljito razradio u prijedlogu »Zakonskog članka«, u sažetom obliku ponovio u saborskom govoru. Ta je koncepcija u cijelosti sadržana u prijedlogu o tzv. »trećem putu« koji predviđa dvije mogućnosti. Iz njega ćemo analizirati: a) temeljna načela na kojima je osnivao svoj prijedlog; b) metode kojima je to mislio postići; c) ciljeve njegova programa.

Kvaternik se zalaže za organizaciju Kraljevine Hrvatske kao zakonodavne države, za njezinu organizaciju kao moderne, suvremene, demokratske, pravne i parlamentarne države. Da bi se to postiglo najvažnije je, dokazivao je, postići njezinu slobodu i ostvariti program njezine samostalnosti i nezavisnosti i to u svim oblicima. Pritom je nužno ostvariti legitimnost nacionalne volje, »suverene volje« i nacionalnog suvereniteta. Rješenje hrvatskoga pitanja, kako ga on shvaća, jest ostvarenje potpune nezavisnosti i samostalnosti ujedinjene Hrvatske. A najvažnije je postići i organizirati njezinu nezavisnu zakonodavnu i izvršnu vlast. U tom procesu Kraljevina Hrvatska bi se formirala kao nacionalna zakonodavna država. A to su najvažniji temelji za integraciju nacije. Kvaternik je pritom uvjeren da se taj nacionalni program mora osnivati na načelima: prirodnoga i povijesnog prava; suvremene politike (sloboda, samoodređenje, nezavisnost, samostalnost, ustavnost, zakonitost, demokracija, pravni i parlamentarni sustav, demokratsko građansko društvo); na nacionalnom suverenitetu, suverenom pravu i »suverenoj volji«.

Prema Kvaternikovu uvjerenju, nosilac svih tih vrijednosti jest hrvatski narod, koji je i jedini nosilac nacionalnog suvereniteta. Prema njemu, *suverenitet* u suvremenom društvu i u novom političkom sustavu određuje sve: samostalnost i slobodu na svim područjima javnoga života. Polazeći od tog shvaćanja, Kvaternik je odbacio »realno«, tj. uže političko sjedinjenje hrvatske države s bilo kojom drugom državom ili kraljevinom u kojem bi se narušilo načelo nacionalnog suvereniteta, u kojem Hrvatska ne bi bila slobodna i samostalna.

Nasuprot takvom realnom političkom savezu, Kvaternik je predložio da Hrvatski sabor u ime hrvatskoga naroda prihvati načelo nacionalnog suvereniteta, i da u pregovorima o budućim političkim odnosima iskaže njegovu »suverenu volju« i njegovo »suvereno pravo«. Sugerirao je stoga zastupnicima da Sabor krene »putem ustavnosti i zakonitosti«, pu-

---

166 Dnevnik Sabora 1861, 188; Kvaternik 1861: Govor.

167 Dnevnik Sabora 1861, 190; Kvaternik 1861: Govor.

tem pravnoga i parlamentarnog sustava, te da na temelju »suverene volje« i nacionalnog suvereniteta, koji hrvatskom narodu daje potpunu slobodu djelovanja, posve samostalno djeluje. A sve to može postići samo u izravnim pregovorima s vladarom i na taj način riješiti hrvatsko pitanje: »Mi Hrvati stojimo na razkršću a ne na dvopuću narodno-političkog života našeg; nama preostaje treći još put koji se može putem ustavnosti i zakonitosti naše nazvati, put tim svetiji za svakog trojedne ove kraljevine sina, što nam ga nitko nije ni oktroirao, ni kraljevskim pismom naložio, no koji je proizvod suverene naše volje, ko što i pradjedovi naši vazda samo ovi put slijeđaše. – A kuda nas taj put vodi? Ja ću ga na kratko razjasniti, a zakonski članak, kojeg u tom obziru predlažem, će ga i nadopuniti! – Većina hrvatskoga naroda u Austriji (tj. u Habsburškoj Monarhiji; op. P. K.) živućega sakupljena je evo kroz zastupnike svoje zakonitim, starodavnim običajem na ustavnom saboru svome da suverenom svojom voljom o budućoj svojoj sudbini vieća.«[168]

Prema Kvaternikovu uvjerenju, hrvatskom je narodu u postojećim okolnostima bitno ugrožena sloboda (»narod trojedne kraljevine, neda se tajiti, nalazi se u ovaj par osakaćen na slobodi i cielosti svojoj«). Njegovi su predstavnici zato došli u Sabor da to stanje »isprave«. No da bi ostvario i trajno zaštitio svoju slobodu, hrvatski narod mora na Saboru utemeljiti »novi državno-temeljni zakon«. A to znači sljedeće. Kao zakonodavno tijelo Sabor mora donijeti *zakonske osnove* koje bi (1) hrvatskome narodu trajno osigurale slobodu, ustavnost i slobodni razvoj i (2) donijele rješenje o političkom odnosu hrvatske države prema Ugarskoj i Austriji. Sve te zakonske osnove, kao i cjelokupna djelatnost Hrvatskog sabora, zaključio je Kvaternik, moraju biti osnovane na ustavnim temeljima (»na temelju ustavnosti sagrađene«). Sve se to može postići samo ako »ustavni Sabor« svoje zakonske odluke utemelji na nacionalnom suverenitetu, samo ako krene »putem ustavnosti i zakonitosti«. Ako, dakle, donese zakonske osnove i odluke koje će iskazivati »suverenu volju« hrvatskoga naroda. Takve odluke, uobličene u formi »temeljno-državnih zakona«, koje će biti pravna podloga u izravnim pregovaranjima s »ustavnim i legitimnim« hrvatskim kraljem. U svakom slučaju, Sabor s kraljem mora i može pregovarati samo »na temelju ustava«, samo na temelju ustavnosti i zakonitosti. Pritom mora polaziti od hrvatskoga povijesnog prava, od »temeljno-državnog prava«, koji hrvatskom narodu i u suvremenom svijetu osiguravaju slobodu, samostalnost i teritorijalnu i političku cjelokupnost (»ugovarajuć na temelju ustava i temeljno-državnih pravah naših sa osobom kralja našega odstranivši svaki bečki upliv, te urediti odnošaje naše na temelju ustava našega na sve strane«).

U pregovorima između hrvatskog naroda i »ustavnog i legitimnog« hrvatskog kralja, kao preduvjet vladar mora omogućiti organizaciju Kraljevine Hrvatske kao samostalne, nezavisne, zakonodavne i suverene nacionalne države u svojoj političkoj i teritorijalnoj cjelokupnosti. Potom je nužno formirati »slobodno uređenje« državnopravnih odnosa Kraljevine Hrvatske prema Austriji, tj. prema Habsburškoj Monarhiji uopće. Napokon, Kraljevina Hrvatska stupila bi u interesni i ugovorni politički savez s Kraljevinom Ugarskom.

Kvaternik je zastupnike uvjeravao da taj njegov prijedlog prihvate, da ga Sabor izglasa i da ga u formi Zakonskog članka uputi vladaru kao svoj »temeljno-državni zakon« od kojeg ne može odustati. Posve je, dakako, jasna kako poruka njegova zahtjeva tako i dalekosežnost tog čina da je do njega došlo. Jer u tom slučaju tu bi »zakonsku osnovu« donio jedan parlament, jedno zakonodavno tijelo jedne zakonodavne države. Budući da je nosilac

[168] Dnevnik Sabora 1861, 200; Kvaternik 1861: Govor.

nacionalnog suvereniteta hrvatski narod, da Hrvatski sabor kao predstavničko tijelo tog naroda izražava »suverenu volju«, Sabor tim činom donosi konačnu odluku o sudbini i o budućnosti tog naroda i njegove države. Iz toga bi slijedio ovaj zaključak: *budući da je nacionalni suverenitet* (i »suvereno pravo« i »suverena volja« hrvatskoga naroda) *iznad vladareva suvereniteta* (jer on unutar hrvatske države može vladati »isključivo kao ustavni i legitimni kralj sveukupne kraljevine Hrvatske«), koji dakle na »hrvatsku krunu« i na Kraljevinu Hrvatsku ima ograničeni suverenitet, *on kao hrvatski kralj svakako mora formalno odobriti tu zakonsku osnovu.* Drugog izbora, prema Kvaternikovu prijedlogu, nemaju ni hrvatski narod niti kralj. Do takvog rješenja mora kad-tad doći. Treba samo, kako je Kvaternik zaključio, »muževno čekati« i biti strpljiv.

Bio je to, međutim, prijedlog koji saborski zastupnici nisu mogli prihvatiti, jer su se opravdano bojali da bi vladar u tom slučaju raspustio Sabor. Većini je osim toga bilo posve jasno da Trojedna kraljevina, u postojećim uvjetima, nema ni političke ni društvene ni ekonomske ni vojne moći da prihvati takav zahtjev, te da ga vladaru uputi u takvoj formi ultimatuma. Na drugoj strani, Kvaternik je kao pojedinac mogao donijeti takav program i u njemu iskazati, kako je to i učinio, svu veličinu ideja i donijeti bitno novi sadržaj nacionalnog programa. I sâm je Kvaternik znao da bi njegov prijedlog, ako bi ga Sabor prihvatio, bilo teško ostvariti. No bio je čvrsto uvjeren da je to jedini put kojim hrvatski narod mora krenuti, na kojem može, na temelju nacionalnoga suvereniteta, ostvariti pravo na slobodu i samostalnost. Upravo zato je odbacio i poziv za *Reichsrat.* Od saborskih zastupnika jedino je A. Starčević podržao Kvaternikov prijedlog. Većina zastupnika su ga odbacili, iako su neki cijenili pravnu osnovu njegova prijedloga.[169]

Na kraju se Sabor – iz straha zbog njegova »nenadanog nu ipak mogućeg razpuštanja ili odgađanja«, koje bi moglo izazvati »specialna pitanja i izpravci odnoseći se budi na predlog osrednjeg odbora, budi na onaj zagrebačkih zastupnika ili na zastupnika Eugena Kvaternika« – ogradio od sva tri prijedloga i prihvatio Zakonski čl. XLII.[170]

Zaključak o »ustrojstvu hrvatske države« u nacionalnom programu E. Kvaternika

1. Kvaternik je predlagao formiranje i organizaciju *zakonodavne države*, u okviru novog građanskog društva i novog pravnog i parlamentarnog sustava, na dvije različite razine – zahtijevao je najprije formiranje i organizaciju *nacionalne države*, države hrvatskoga naroda. Bila bi to *hrvatska država* i *hrvatska politička zajednica.* Osim toga, tražio je novu organizaciju *višenacionalne državne zajednice*, novo »ustrojstvo« Habsburške Monarhije, sastavljenu od više nacionalnih država. Bila bi to labava interesna i ugovorna višenacionalna državna zajednica, neke vrste konfederacije. Veza između nacionalnih država na jednoj i zajedničke državne zajednice (Monarhije) na drugoj strani bila bi ova: zajednički vladar i zajednička centralna ministarstva, ministarstvo vanjskih poslova, obrane, financija i trgovine, koje je nužno strogo nadzirati.

---

169 O tome je dobro i iscrpno raspravljala M. Gross. Usp., Gross 1973, 72-99.

170 Ovdje ne ulazimo u daljnju analizu stavova pojedinaca, grupa i stranaka o tim važnim problemima. To ćemo uraditi u posebnoj studiji.

2. U tome je Kvaternik slijedio političke teorije 19. stoljeća. On se zalaže za »vladavinu« *prava* i *zakona*. Jasno je izlagao ove stavove: *pravo* (povijesno, državno, prirodno, suvereno i nacionalno pravo) je podloga za *zakon*, podloga za organizaciju zakonodavstva, zakonodavne vlasti, zakonodavnog tijela, parlamenta i za donošenje zakona. Zakon je napokon podloga za nastanak, tj. organizaciju i zakonodavne i suverene i nacionalne države. Iz toga bismo, dakako, mogli formulirati slijedeću jednadžbu: pravo = zakon = zakonodavna država = nacionalna suverena država. Nasuprot apsolutnom vladarevom, tj. carevom suverenitetu (a tu je po njemu izvor apsolutizmu, bezakonju, anarhiji i tiraniji) Kvaternik predlaže: organizaciju zakonodavne nacionalne države utemeljene na suverenom pravu i na nacionalnom suverenitetu.

3. Zakonodavna nacionalna država ima ova obilježja: postojanje zakona, organiziranog zakonodavnog predstavničkog tijela, tj. parlamenta i zakonodavne vlasti; funkcioniranje vladavine zakona i primjene prava (povijesnog, prirodnog, nacionalnog i suverenog prava) na organizaciju samostalne, nezavisne i suverene države. Takva nacionalna zakonodavna država sama stvara zakone i sama organizira zakonodavnu i izvršnu vlast i cjelokupnu javnost (upravu, sudstvo, školstvo, gospodarstvo i sve nacionalne kulturne i političke institucije). U takvoj zakonodavnoj državi nitko (ni jedan autoritet, ni jedna ličnost, ni jedan vladar) nema ni pravo niti moć da sâm donosi ili mijenja ili ukida zakone i ustav. Zakone donosi i mijenja isključivo cjelokupni narod, tj. njegovi predstavnici na nacionalnom zakonodavnom tijelu.

4. Hrvatski sabor kao zakonodavno i predstavničko tijelo je posljednji čuvar prava hrvatskoga naroda (njegova prirodnog, povijesnog i suverenog prava), posljednji jamac pravnog i zakonodavnog poretka (tj. pravnog i parlamentarnog sustava), posljednji i jedini izvor cjelokupne legalnosti; Sabor je jedina sigurnost i jedina zaštita od apsolutizma i nepravde, posljednja sigurnost i zaštita hrvatskoga naroda od nasilja centralnih austrijskih ustanova, od njihova »bezzakonja«. Samo Hrvatski sabor može formirati i organizirati zakonodavnu vlast, organizirati Kraljevinu Hrvatsku kao zakonodavnu državu. U takvoj političkoj zajednici zakonodavna vlast nužno nadzire izvršnu vlast i sve zajedničke austrijske institucije.

5. Hrvatski narod ima, dakle, povijesno i prirodno pravo da organizira Kraljevinu Hrvatsku kao nacionalnu zakonodavnu državu, da u njoj organizira samostalnu, nezavisnu i suverenu zakonodavnu i izvršnu vlast: Hrvatski sabor (kao predstavničko tijelo i kao zakonodavnu vlast) i hrvatsku vladu kao izvršnu vlast. Taj narod ima pravo da Kraljevinu Hrvatsku formira i organizira kao modernu samostalnu, nezavisnu i suverenu državu.

6. Kraljevina Hrvatska bi se s austrijskim carstvom (s Austrijom) povezala samo preko »ustavnog i legitimnog« hrvatskoga kralja, koji se mora okruniti hrvatskom krunom te položiti zakletvu i izdati »krunitbenu diplomu«. Hrvatska država bi se zatim preko hrvatskoga kralja povezala sa zajedničkim austrijskim ministarstvima, ministarstvom vanjskih poslova, obrane, financija i trgovine. Ta bi se ministarstva morala nadzirati.

7. Bila bi to labava konfederalna državna zajednica u kojoj bi se konfederalne jedinice formirale kao nacionalne suverene države, a organizirane kao moderne zakonodavne države. Međusobno bi bile povezane (a) preko zajedničkog vladara, koji bi imao ograničeni suverenitet, i (b) preko centralnih ministarstava koja se kao izvršna vlast moraju nadzirati, čija je, dakle, vlast ograničena.

8. Kao samostalna i suverena država, Kraljevina Hrvatska bi se povezala s Kraljevinom Ugarskom u interesni i ugovorni politički savez, u »savez obrane i pobratimstva«. Bio bi

to politički savez između hrvatske i ugarske države u cilju zajedničke obrane od »pogibelji« koja bi mogla zaprijetiti Hrvatskoj i Ugarskoj, u cilju očuvanja njihove slobode, samostalnosti i ustavnosti. A najveća im »pogibelj«, dakako, prijeti od centralnih austrijskih institucija, od zajedničkih ministarstava i od apsolutizma.

9. Kvaternik je najveću opasnost za razvoj nacionalne države, opasnost za organizaciju nezavisne i suverene hrvatske države, vidio u ustrojstvu jake centralne savezne državne zajednice, jake Monarhije. Zato se zalaže za formiranje zakonodavnih nacionalnih država, koje bi morale nadzirati centralne austrijske institucije vlasti. Nacionalni suverenitet stavlja iznad vladareva suvereniteta. Stoga nacionalni suverenitet prenosi na nacionalne države. U takvoj nacionalnoj zakonodavnoj državi nužno je organizirati sve oblike vlasti, zakonodavne i izvršne, neometane iz Beča. Kvaternik je samo u tim oblicima vladavine prava i zakona vidio jamstvo za razvoj hrvatske države i jamstvo za slobodni razvoj hrvatskoga naroda. Sve je to jasno izrazio ovim zaključnim riječima: »Narod dakle trojedne kraljevine hrvatsko-slavonsko-dalmatinske upira garancije bolje budućnosti svoje na sliedećim uvjetima ovog temeljno-državnog zakona:

a) na zakletvi kralja i diplomi krunitbenoj;
b) na saboru svome;
c) na odgovornoj saboru državnoj vrhovnoj domaćoj vladi;
d) na narodnoj vojsci svojoj;
e) na savezu obrane i pobratimstva s ugarskimi narodi;
f) napokon: ako (je) moguće na izposlovanju s ugarskim saborom garancije velevlasti Europe; i to onda kad se obće-europejska razmirica međunarodnimi ugovori uređivala bude, da se i na taj temeljni naš zakon obzir uzme.«[171]

10. Hrvatski narod, prema tome, slobodu i razvoj, kao i slobodni razvoj Kraljevine Hrvatske kao nezavisne i suverene države, »garanciju« »bolje budućnosti«, osniva na »slijedećim uvjetima« koje bi Hrvatski sabor izložio u formi »temeljno-državnog zakona« i kao osnovu za novi međunarodni ugovor:

a) **Na »zakletvi« hrvatskoga kralja i na njegovoj »krunitbenoj diplomi«**: hrvatski narod i hrvatska država priznaju samo onog kralja koji se u određenom vremenu okruni hrvatskom krunom, koji se »zakonito« okruni za hrvatskoga kralja. Tek tada on postaje »ustavni i legitimni« kralj cjelokupne Kraljevine Hrvatske. On se u svojoj »zakletvi« i u »diplomi krunitbenoj« mora obavezati da će poštivati i čuvati teritorijalnu cjelokupnost hrvatske države, njezinu slobodu i nezavisnost, te da će priznati njezine institucije vlasti: njezinu zakonodavnu i izvršnu vlast. Napokon, »ustavni i legitimni kralj sveukupne kraljevine Hrvatske« mora potpisati ugovor o svemu tome s hrvatskim narodom i mora taj ugovor uskladiti s međunarodnim pravom.

b) **Na Hrvatskom saboru (»na saboru svome«)**: Kvaternik se kako vidimo zalaže za zakonodavnu i pravnu državu. Kod njega pravna država jest zapravo zakonodavna država. Prema tome, osnovna zadaća Hrvatskog sabora jest da se organizira kao parlament i kao zakonodavno tijelo sa svim dostojanstvom i ulogom zakonodavca. U takvoj zakonodavnoj državi vladaju zakoni a ne autoriteti. A zakone, dakako, stvara zakonodavno tijelo, tj. Hrvatski sabor. Kralj ih samo simbolično potvrđuje. No ako ih na vrijeme ne sankcionira, Sabor ih proglašava javnim i uvodi ih u život. Kvaternik je, dakle, zagovarao formiranje Kra-

---

171 Kvaternik 1861: Zak. čl; Spisi saborski 1861, sv. II, 181; Dnevnik Sabora 1861, 210.

ljevine Hrvatske kao zakonodavne države u kojoj organizacijski vodi nužno ka razdvajanju zakona (zakonodavne vlasti) od primjene zakona (od izvršne vlasti), legislative od egzekutive. On je takvu državu (zakonodavnu, parlamentarnu, predstavničku i nacionalnu) opravdavao općom legalnošću cjelokupnog djelovanja državne vlasti: legalnošću vlasti u hrvatskoj državi u kojoj je hrvatski narod i njegovo zakonodavno tijelo (Hrvatski sabor) nosilac suvereniteta. Sustav prava i legalnosti, prema njemu, opravdava pokoravanje zakonu i zakonodavnoj vlasti. Zakonodavac je u tom državnom sustavu Hrvatski sabor kao zakonodavno i predstavničko tijelo.

c) Na **hrvatskoj vladi** (**»na odgovornoj saboru državnoj vrhovnoj domaćoj vladi«**): U zakonodavnoj državi, kakvu je predlagao Kvaternik, zakonodavac je samo jedan a to je u Kraljevini Hrvatskoj isključivo Hrvatski sabor. Uz zakonodavnu vlast postoji izvršna vlast, a to je hrvatska vlada, koja je odgovorna jedino Saboru kao zakonodavnom tijelu. Za svoju, dakle, djelatnost hrvatska vlada ne odgovara ni jednoj instituciji izvan hrvatske države.

d) Na **hrvatskoj narodnoj vojsci** (**»na narodnoj vojsci svojoj«**): Hrvatska narodna vojska bila bi odgovorna Hrvatskom saboru i jedino bi njemu bila podčinjena (»vojska stoji pod uplivom sabora«). Narodna vojska čuvala bi hrvatske granice, tj. čuvala bi hrvatsku državu, njezinu slobodu i nezavisnost. Bila bi to oružana sila koja bi »garantirala« nesmetani razvoj Kraljevine Hrvatske kao slobodne i suverene moderne države.

e) Na **političkom savezu hrvatske i ugarske države** (**»na savezu obrane i pobratimstva«**): Zbog stalne opasnosti koja prijeti iz Austrije (opasnosti od apsolutizma, anarhije, nepoštivanje zakona i slobode) Kraljevina Hrvatska bi se povezala s Kraljevinom Ugarskom u politički savez. Bio bi to »savez obrane i pobratimstva«. Glavna svrha tog obrambenog interesnog političkog saveza je, dakle, da se Hrvatska i Ugarska zajedničkim snagama odupru opasnostima koje ugrožavaju njihovu slobodu i nezavisnost. To je, prema tome, interesni i ugovorni obrambeni politički savez dviju u svemu ravnopravnih nacionalnih suverenih država.

f) Napokon, i hrvatski i mađarski narod moraju postignuti »garanciju« svojih država, tj. garanciju slobodnih i nezavisnih nacionalnih država kod evropskih država. A to je, zapravo, put ka postizanju međunarodnog priznavanja hrvatske i ugarske države.

Bio je to izazovan i dalekosežni plan i program. Kvaternik je s njim zainteresirao hrvatsku javnost, ali ju je i uplašio. Tako je bilo i u Saboru. Konačno se Sabor morao ograditi od tog prijedloga.

Izvori

Novine i časopisi

1. »Arkiv za pověstnicu jugoslavensku« (Arkiv)
2. »Agramer Zeitung« (AZ)
3. »Danica horvatska, slavonska i dalmatinska« (»Danica«)
4. »Časopis za suvremenu povijest« (ČSP)
5. »Historijski pregled« (HP)
6. »Historijski zbornik« (HZ)
7. »Jugoslavenski istorijski časopis« (JIČ)
8. »Katolički list« (KL)
9. »Narodne novine« (NN)

10. »Obzor« (OB)
11. »Pozor« (P)
12. »Povijesni prilozi« (Prilozi)
13. »Rad JAZU« (Rad)
14. »Radovi Filozofskog fakulteta«, Historijska grupa, Zagreb (Radovi FF)
15. »Radovi Zavoda za hrvatsku povijest«, Zagreb (Radovi ZHP)
16. »Slavenski Jug« (SJ)
17. »Südslawische Zeitung« (SZ)

Različiti izvori

1. *Dnevnik Sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861*, Zagreb 1861. (Dnevnik Sabora 1861.)
2. D. Kušlan i M. Šuhaj, *Spisi saborski Sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.*, sv. I-IV, Zagreb 1862. (Kušlan-Šuhaj 1861.)
3. E. Kvaternik, *La Croatie et la confédération italienne, avec une introduction par L. Leouzon Le Duc*, Paris 1859. (Kvaternik 1859: La Croatie)
4. Govor Eugena Kvaternika zastupnika kotara ribničkog slavne županije zagrebačke što ga je govorio na Saboru trojedne kraljevine dne 18. lipnja 1861, Zagreb 1861. (Kvaternik 1861: Govor)
5. E. Kvaternik, *Das historisch-diplomatische Verhältniss des Königreichs Kroatien zu der ungarischen St. Stephans-Krone*, Agram 1861. (Kvaternik 1861: Königreich Kroatien)
6. E. Kvaternik, *Was ist die Wahrheit? Eine Erwiederung auf das Szalay'sche Pamphlet betritelt: »Zur kroatischen Frage«*, Agram 1861. (Kvaternik 1861: Kroatischen Frage)
7. E. Kvaternik, *Politička razmatranja na razkrižju hrvatskoga naroda*, sv. I, Zagreb 1861. (Kvaternik 1861: Polit. razm. I.)
8. Prijedlog »Zakonskog članka« = *Zakonski predlog narod. zastupnika Eugena Kvaternika o odnošenju trojedne Kraljevine prema Austriji i Ugarskoj*, Spisi saborski 1861, sv. II, 169-181. (Kavaternik 1861: Zak. čl.)
9. E. Kvaternik, *Politička razmatranja na razkšću hrvatskoga naroda*, sv. II, Zagreb 1862. (Kavternik 1862: Polit. razm.)
10. E. Kvaternik, *Politički spisi: Rasprave, govori, članci, memorandumi i pisma*, priredila Lj. Kuntić, Zagreb 1971. (Kvaternik 1971: Polit. spisi)
11. E. Kvaternik, *Istočno pitanje i Hrvati*, Zagreb 1997; prvo izdanje Zagreb 1868. (Kvaternik: Istočno pitanje)
12. D. Kušlan i M. Šuhaj, *Spisi saborski Sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.*, sv. I-IV, Zagreb 1862. (Spisi saborski 1861.)
13. A. Starčević, *Govori u Hrvatskom saboru*, Zagreb 1996. (Starčević 1996: Govori)
14. Djela A. Starčevića, knj. I., *Govori*, Zagreb 1893. (Starčević: Djela I.)
15. *Djela A. Starčevića, knj. II, Predstavke*, Zagreb 1893. (Starčević: Djela II.)
16. *Djela A. Starčevića, knj. III, Znanstveno-političke razprave*, Zagreb 1894. (Starčević: Djela III.)

Literatura

1. M. Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb 1973. (Gross 1973.)
2. M. Gross i A. Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu: Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezd. i sedamd. godina 19. stoljeća*, Zagreb 1992. (Gross-Szabo 1992.)

3. J. Horvat, *Ante Starčević*, Zagreb 1940. (Horvat 1940.)
4. I. Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću*, Zagreb 1972. (Karaman 1972.)
5. I. Karaman, *Jadranske studije: prilozi ekonomsko-socijalnoj historiji Rijeke, Hrvatskog primorja i Dalmacije od XVIII. do XX. stoljeća*, Rijeka 1992. (Karaman 1992.)
6. P. Korunić, *Jugoslavenska ideologija u hrvatskoj i slovenskoj politici: Hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848.-1870*, Zagreb 1986. (Korunić 1986.)
7. P. Korunić, *Jugoslavizam i federalizam u hrvatskom nacionalnom preporodu 1835.-1875. godine: Studija o političkoj teoriji i ideologiji*, Zagreb 1989. (Korunić 1989.)
8. P. Korunić, *Hrvatski nacionalni i politički program 1848.-1849. godine: Prilog poznavanju porijekla hrvatske nacije i države Hrvatske*, Povijesni prilozi, vol. 11, Zagreb 1992, 179--252. (Korunić 1992.)
9. P. Korunić, *Hrvatsko pitanje 1860.-1861. godine*, ČSP br. 1, Zagreb 1995. (Korunić 1995: ČSP 1)
10. P. Korunić, *Hrvatska državnopravna tradicija i »Adressa« Hrvatskog sabora 1861. godine*, ČSP br. 2, Zagreb 1995. (Korunić 1995: ČSP 2)
11. V. Krestić, *Hrvatsko-ugarska nagodba 1868*, Beograd 1969. (Krestić 1969.)
12. I. Kukuljević, *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, knj. I-II, Zagreb 1861.-1862. (Kukuljević: Jura regni)
13. Lj. Kuntić, *Kvaternik i ustanak u Rakovici*, HP I, Zagreb 1954. (Kuntić 1954.)
14. Lj. Kuntić, *E. Kvaternik prema nekim problemima hrvatske politike u šezdesetim godinama XIX. stoljeća*, Radovi Filozofskog fakulteta, Historijska grupa, br. 1, Zagreb 1959. (Kuntić 1959.)
15. Lj. Kuntić, *Vanjskopolitički pogledi pravaša od 1858. do 1871. godine*, Disertacija, Zagreb 1961; disertacija se nalazi u NSB i u Arhivu Filozofskog fakulteta. (Kuntić 1961: Disertacija)
16. T. Macan, *Povijest hrvatskog naroda*, Zagreb 1992. (Macan 1992.)
17. M. Nehajev, *Rakovica: O 125. godišnjici Rakovčeve bune i 125. godišnjici smrti Eugena Kvaternika*, Zagreb 1996. (Nehajev 1996.)
18. J. Partaš i F. Kružić, *Zemljovid stare cjelokupne Hrvatske sa označenjem granica sada obstojećih pokrajina*, Zagreb 1862. (Partaš-Kružić 1862.)
19. M. Polić, *Parlamentarna povijest kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije 1860.-1880.*, prvi dio, od 1860.-1868. godine, Zagreb 1899. (Polić 1899.)
20. F. Rački, *Odlomci iz državnoga prava hrvatskoga za narodne dynastie*, Beč 1861. (Rački 1861.)
21. F. Rački, *Hrvatska prie XII. vieka glede na zemljišni obseg i narod*, Rad JAZU, sv. 56, Zagreb 1881. (Rački 1881.)
22. J. Šidak, M. Gross, I. Karaman i D. Šepić, *Povijest hrvatskog naroda od 1860.-1914.*, Zagreb 1968. (Šidak i drugi 1968.)
23. J. Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti XIX. stoljeća*, Zagreb 1973. (Šidak 1973.)
24. J. Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848.-49.*, Zagreb 1979. (Šidak 1979.)
25. J. Šidak i drugi, *Hrvatski narodni preporod – ilirski pokret*, Zagreb 1988. (Šidak i drugi 1988.)

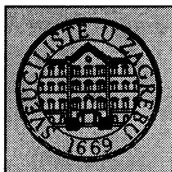
Summary

Eugen Kvaternik's Idea of the Croatian State in 1861: The Programme for the Organising of the Croatian State

In the present paper, the author deals with the political programme submitted to the Croatian Sabor in 1861 by E. Kvaternik. It was a programme for the organising the independent Croatian state. In the programme E. Kvaternik pleaded against the real union i.e. »the narrow union« with the Hungary. He supported the idea of a new contract between the Kingdom of Croatia and the Kingdom of Hungary, which would guarantee the Croatian state a complete economic and political independence, as well as sovereignty. He also suggested forming the legislative national state as a part of the civil society, and a new law and parliamentary system. In that state all the laws would be passed by the people i.e. by the people's representatives in the parliament (the Croatian Sabor). Kvaternik believed that the people of Croatia had the historical and the natural law to organise the Kingdom of Croatia into the legislative national state. There would be independent legal and executive authority in the state as well. The Kingdom of Croatia would be organised as a modern independent state in the Austrian Confederation.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
30

ZAGREB 1997.

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača

Stipe Botica

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 166, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5.X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Tehnički urednik
Krešo Turčinović

Naslovna stranica
Iva Makvić

Lektura i korektura
Ljiljana Cikota

Prijevod sažetaka na engleski jezik
Marina Denona-Krsnik

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949. 75

RADOVI 30
/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. – Zagreb
: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1997.
– 372 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X